

RG 263 CIA

RAOUL WALLENBERG FILE

Folder 18

201- 5925

FROM

30 Oct 51

THRU

- ☒ 1. The bulky attachment to document number WSSA 3223 classified to this file, follows.
- ☐ 2. The bulky attachment to document number follows. The covering document classified to this file could not be located at the time of filming.

NOTE

THIS DOSSIER MAY NOT BE COMPLETE. A LISTING OF ALL CS MATERIAL PROCESSED FOR THIS FILE MAY BE OBTAINED FROM OG/CFS.

THIS MICROFORM

IS

SECRET

SECRET

SEE 201 FOLDER FOR ORIGINAL PHOTO(S)

JENŐ LÉVAI

Raoul
Wallenberg
- hjälten
i Budapest

Raoul Wallenberg - hjälten i Budapest

Av JENŐ LÉVAI

SAXON & LINDSTRÖMS

SL

01 575

RAOUL WALLENBERG

was Bulky

60-897

Bv5

att:

NSSA-3223

3 out 51

4-101

201-5725-3

JENÖ LÉVAI

RAOUL WALLENBERG
HJÄLTEN I BUDAPEST

*Autentisk skildring av
Kungl. Svenska Beskickningens i Budapest
räddningsaktion 1944—1945*

STOCKHOLM
SAXON & LINDSTRÖMS FÖRLAG

"Jag skall försöka att rädda så många människoliv som möjligt, att slita så många som möjligt ur mörkernas klor."

RAOUL WALLENBERG

Stockholm den 3 juli 1944.

"Jag är lycklig över, att min mission icke har varit alldeles förgäves."

RAOUL WALLENBERG

Budapest den 17 januari 1945.

FÖRORD

Under ett kvartssekel har jag nu för andra gången fått tillfälle att skriva en bok om personliga upplevelser och erfarenheter av en svensk nationalhjälte för att på så sätt ge uttryck åt min egen och tusentals lidande kamraters gränslösa tacksamhet för att dessa hjältar ha räddat oss från en säker död.

Efter första världskriget ägnade jag en av mina böcker åt Sibliens ängel, *Elsa Brändström*, och hennes storartade räddningsverksamhet. Trots oändliga svårigheter och faror för sitt eget liv räddade hon tiotusentals ungrare i Sibirien utan att ge vika. Hon kämpade vidare år efter år för alla förföljda och svaga. Hon satt på tröskeln till Krásnojárskis fängelse och protesterade lidelsefullt mot de omänskligheter de tjeckiska legionernas krigsdomstol begick, hon gjorde slut på de massblodbad på ungrare, som tjeckerna föranstaltade. Hon uppenbarade sig överallt, där hjälp behövdes, överallt, där det fanns möjlighet att hejda våld och brutalitet. Rikligen har hon förtjänat de f. d. ungerska fångarnas och det ungerska samhällets uppriktiga tacksamhet.

I Sverige har Elsa Brändström blivit något av en nationalhjälte. Otvivelaktigt har hennes underbara exempel inspirerat den yngre svenska generationen — och däribland också Raoul Wallenberg — att sluta upp i den humanitära aktionens kämpande led. Men i Ungern har man försummat att föreviga minnet av Elsa Brändströms hjältemodiga verksamhet.

*

Att den andra stora svenska människoräddaren, *Raoul Wallenberg*, inte fått dela detta hennes öde, länder hans skyddslingar till heder, vilkas ur djup tacksamhet födda offervillighet har möjliggjort, att minnet av deras räddares tappra och hart när övermänskliga kamp förevigats i en monumental bronsstaty.

Wallenbergs liv, hans kamp för de för'öljda och skydd av de räddade omväves redan i dag av legender. De gripande och färgstarka rapporterna i den ungeraka pressen och i världspressen tillskriva ofta Wallenberg med välmenande överdrift sådana fakta, som han själv — svenskt korrekt som han var — bestämt skulle ha tillbakavisat.

Denna bok är uteslutande uppbyggd på autentiska fakta, som jag själv funnit i trovärdiga dokument, vilka jag samlat i Ungern och under resor i många andra av Europas länder och på hundratals utsagor, som jag omsorgsfullt prövat.

Raoul Wallenberg har inget behov av, att vi förstora hans verk eller att vi tillskriver honom andras förtjänster. Den autentiska, dokumentariska framställning vi använt i denna bok är mera värdig denna son av det stora nordiska folket.

J. L.

INLEDNING

I juni 1944 fick Ungerns huvudstad för första gången känna av den störtflod av fasor, som sedan ända till befrielsen vällde fram över dess invånare. Orosvägorna efter den tyska ockupationen nådde under första tiden knappast Budapest. Bortsett från de sandfärgade "Pol"-betecknade Gestapobilarna, som kors och tvärs rusade genom gatorna, märkte en yttlig betraktare svårigen den förändring som försiggick: nazismen höll på att underkuva det ungerska folket.

Inte ens de, som närmast berördes av processen — de ungerska judarna — insågo klart, vad som egentligen skedde. I en kvävande, hypnotisk yrsel irrade de omkring med sina gula stjärnor, uteslutna ur det ungerska samhällslivets gemenskap, berövade sitt arbete, utsatta för förföljelser och hån. Från landsorten kommo de fruktansvärdaste meddelanden om getton, bestialiska gendarmar, inlastningar i boskapsvagnar och deporteringar till okänd ort.

I huvudstaden fick man ingen klar bild av verkligheten. Från de första deporterade anlände snart brevkort med beteckningen "Am Waldsee" på avsändningsortens plats. Av de få raderna framgick, att det inte fanns anledning till oro, man hade endast "tagits ut till arbete".

Tyskarna försökte vidare att vilseföra och lugna huvudstadens judar genom att förklara, att "de utan större svårigheter skulle kunna hålla sig flytande, om de bara anständigt fogade sig i alla bestämmelser och uppfyllde de nazistiska kraven".

Den 24 juni förvandlades den dittills obegripliga optimismen i en motiverad men ödesdiger pessimism. Omkring 200.000 budapestbor bragtes från den ena dagen till den andra till tiggargatan. De berövades allt det lööse, som hittills varit det enda de fått behålla. Närmare trettiotusen bostäder måste utrymmas, och även för Budapests del började första kapitlet i en stor folkvandringstragedi — vägen till de gula stjärnornas hus.

Också på huvudstadens gator uppträdde numera de beryktade och med rätta fruktade tuppfjäderprydda gendarmerna. Med påskruvade bajonetter doko de upp överallt, ja, t. o. m. från spårvagnarna drevo de brutalt ner

de stjärnförsedda passagerarna. Till den mosaiska kyrkogården i Rákossztesztur kunde väl ett begravningsfölje ostört gå ut, men på hemvägen infångades de sörjande familjemedlemmarna tillsammans med prästen och de kyrkliga funktionärer, som deltagit. De bekanta, öppna, ilsket tutande polisbilarna förde de gråtande och jämrade människorna till olika uppsamlingsplatser, varifrån de sedan befordrades till det område, som utgjorde ett av de viktigaste målen för de anglosachsiska bomberna: den ungerska industrins ömtåligaste punkt — Csepel.

Snart kommo också de första autentiska underrättelserna från de deporterades slutgiltiga mål, Auschwitz (Oswienzim) och Birkenau, två namn, om vilkas sorgliga innebörd ryktena spred sig som en löpeld i huvudstaden. Nu rådde det inte längre något tvivel om, vilket öde som väntade "de stämplades armé". Den grundlösa optimismen övergick i en letargisk hopplöshet.

Invånarna i de gula stjärnornas hus våga inte längre lugnt gå till vila. De kasta sig ner någonstans med kläderna på för att vara färdiga, när gendarmerna bulta på dörren. Och när skymningen faller, lyssna stjärnhusens portvakter med skärpt uppmärksamhet på minsta ljud från gatan. Vid varje taktfast steg, som nalkas, vakna alla husens invånare upp ur halvvalan och lyssna med återhållen andedräkt efter stegens riktning. Är det deporteringspatrullen? Kommer den hit... eller... går den förbi?

Luften är full av varandra motsägande rykten. En kupp av Baky. Endre bildar regering. Påven intervenerar. Svenske kungen telegraferar.

— Vad är det egentligen, som händer? frågar man förtvivlat. Så paradoxalt det än låter, känner sig den förföljda aldrig lugn annat än när luftvärnssirenerna dirigera människorna under jorden och bjuda livet att stanna. Angloamerikanskt bombardemang: så länge det varar, kunna inga gendarmer komma, inga deporteringar verkställas. Och om också järnvägslinjerna sönderbombades??!!

Men tyvärr hjälper allt detta intet. I huvudstadens utkant, i Békásmegyer, föras inte bara traktens egna judar samman, utan också de tusenden, som man under en eller annan förevändning samlat upp på Budapests gator. Också från detta läger komma fruktansvärda skildringar. Och alla ana, ja, nu t. o. m. vet man, att det som berättas, motsvarar sanningen.

På natten den 8 juli avgår det åttonde fullpackade tågsättet med de sista offren från Békásmegyer-Pünkösdfüredö. Och därmed når Gestapo Sonderkommando, som plöjt igenom hela Mellaneuropa, sitt slutgiltiga mål i Ungern — deportering av huvudstadens judiska befolkning. Det är allmänt bekant, att allt förberetts härför. I den del av komitatshuset, som vetter mot Semmelweisgatan, fullgör en gendarmeripluton under Ferencrys befäl

SECRET (When Filled In)

PHOTO MOUNTING SHEET

SEE 201 FOLDER FOR ORIGINAL PHOTO(S)

201-5925

Sista fotografiet av Raoul Wallenberg i Budapest.

Samvetsgrant Sonderkommandos uppdrag. Och härifrån ger László Endre vid sina ofta förekommande deporteringskonferenser sina många order. Tre-tusen gendarmar befinna sig i huvudstaden förutom de genom landsorts-deporteringarna beryktade gendarmeriofficerarna med bödelsgendarmerna från Nagyvárad och Kolozsvár och deras överstar i spetsen. Den judiska deporteringen från Budapest är en fråga om timmar.

Det sjuder av oro i staden. Inte heller dess mera rättänkande "ariska"

befolkning kan kallt bevittna tragedin. Alltid något binder dem vid de människor, som de ... måste skiljas från efter så många decenniers gemensamma öden. Ofta rör det sig om släktskap, om vänner eller om aktade affärsförbindelser.

Försiktigt sträcker här och där en hjälpende hand ut, och den gula stjärnans män lämna djärvt sina hus för att illegalt dyka upp i de "kristna" ungerska hemmen. Men detta endast stegrar den allmänna nervositeten. Det finns mycket få människor, som sova lugnt om natten.

I denna ytterst kritiska situation tycks emellertid ödet åter le mot de förföljda. En ung man från Norden kommer i sista ögonblicket ner till Ungerns i förtvivlan dränkta huvudstad, en man, som inom kort kommer att spela en ytterst betydande roll för Ungerns judiska kvarleva, vilken endast ett under tycks kunna rädda från fullkomlig förintelse.

Men undret sker. I sista ögonblicket hejdas deporteringarna. En hart när mirakulös aktion inledes, som har till resultat, att största delen av Budapests dödsdömda judar räddas till livet.

Att detta under har kunnat ske, är naturligtvis resultatet av många samverkande faktorer. De i saken invigda måste emellertid tillstå, att den, som i första hand bidragit därtill är den man, som i denna den fullkomliga hopplöshetens tid anlände till Budapest — Raoul Wallenberg.

Vem var då denne Raoul Wallenberg?

RAOUL WALLENBERGS FAMILJ OCH LEVNADSHISTORIA

Från lördag middag till söndag kväll brukade det svenska hemvärnet under sommaren 1944 bedriva intensiva militära övningar på Drottningholms vackra ängar.

En synnerligen aktiv deltagare i hemvärnet var den unge sergieanten Raoul Wallenberg, som varje lördag middag skyndade ut ur huvudstaden till en sträng exercis, till krävande marscher.

Sergeant Wallenberg var en ypperlig organisatör. Hemvärnets övningar krävde inte bara stor energi utan också offervillighet. Han gjorde själv allt, vad han begärde av andra, och hans strålande exempel följdes av många svenska män ur alla samhällslager.

När de tröttande övningarna avbröts av vilopausar, samlade han männen omkring sig och roade dem på sitt speciella, humoristiska sätt. Ofta gav han lustiga bilder från sina utländska resor, ofta var det de amerikanska upplevelserna, som rullades upp.

Mitt under en sådan trevlig rökpaus under en söndagsövning i juni 1944 avbrytes "Wallenbergs sagostund" av en kurir på cykel, som kommer med order till Wallenberg att ofördröjligen bege sig till utrikesministeriets personalchef.

Sergeant Wallenberg överlämnar befälet, sätter sig på cykeln och beger sig in till Stockholm. Och här börjar den stora aktion, som i dag är omgiven av ett legendariskt sken.

För att rätt förstå Wallenbergs verk i Ungern bör man se det mot bakgrunden av hjältens ungdom, hans familj, hans uppfostran och karaktäristiska egenskaper. När man söker skapa sig en idé om, vem egentligen den unge Wallenberg var, märker man genast ynglingens pregnanta frihetskärlek, hans avsky för varje tvång och våld och hans obetvingliga längtan efter att skydda var och en, som på ett eller annat sätt blivit tillbakasatt

i livet. Men också andra värdefulla egenskaper visa sig redan i Wallenbergs tidigaste ungdom: han har aldrig ryggat tillbaka för något arbete, vilket det än månde vara. Hans energi är lika påfallande som hans mångsidiga begåvning. Den som känner dessa Wallenbergs karakteristiska egenskaper förstår utan svårighet, hur Wallenberg kunde bli de ungerska judarnas moderne Pimpernel.

Raoul Wallenberg föddes den 4 augusti 1912. Det var en solig söndag och den lille gossen kom till världen med segerhuva på hjässan. Enligt gammal folktro bli söndagsbarn särskilt gynnade av ödet och på den, som dessutom föds med segerhuva, måste en särskilt stor lycka vänta.

Men tvärt emot dessa lyckliga förbud kastade en stor tragedi sin skugga över Raouls födelse. Hans fader, Raoul Oscar Wallenberg, urtypen för en ridderlig svensk sjöofficer, avled i maj 1912 av en elakartad svulst — tre månader före sonens födelse. Hans moder, May Wising, dotter till den berömde nervspecialisten, professor Per Johan Wising, blev efter ett knappt ettårigt äktenskap änka. Den faderlöse sonen fick snart sin uppfostran i morföräldrarnas hem.

Men efter några få månader avled också morfadern. Från och med nu blev Raouls farfar, minister Gustaf Wallenberg, gossens närmaste manliga släkting i livet. Man kan utgå ifrån, att den världserfarne, vidsynte minister Wallenberg med sin vida internationella horisont har utövat ett mycket stort inflytande på sin sonsons utveckling.

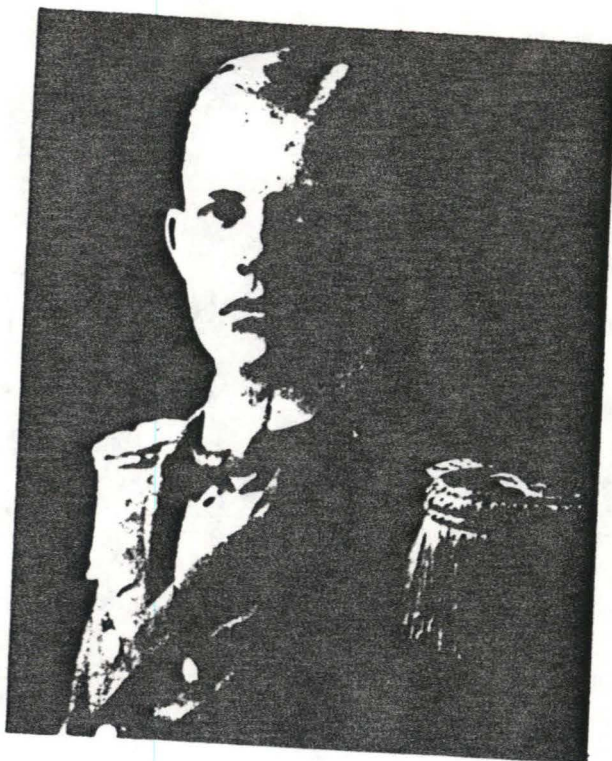
Redan tidigt visade sig Raoul intresserad för de mest skilda ting och gav prov på en synnerligen originell uppfattning. Han var knappast tio år, då han började samla de större svenska affärsföretagens årsberättelser, läste igenom dem och lekte med tanken, att han själv var dessa företags ledare.

Särskilt stort intresse hyste han för byggnader. I detalj studerade han varje hus i den trakt, där familjen bodde. Så fort grunden lades till något nybygge, kunde man vara viss om att finna Raoul i närheten.

Redan som barn visade sig Raoul vara en stor djurvän. Hans kärlek till djuren kom honom att avsky jakten. Som elvaåring smög han sig en gång in i hundgården på den berömde skriftställaren Axel Klinckowströms gods och släppte ut de instängda jakthundarna, som sedan åstadkom stor förödelse bland gårdens kycklingar. Till den lille Raouls förskräckelse rusade de slutligen in i herrgårdens eleganta rum, där de i förtjusning över sin oväntade frihet lämnade fruktansvärda spår efter sig.

I motsats till sina små lekkamrater var Raoul aldrig rädd för åskan. Blixt och dån skrämde honom inte. När man frågade honom varför, svarade han i lugnande ton:

*Fadern Raoul Oscar
Wallenberg i sjöoffi-
cersuniform.*

— Det är Guds fyrverkeri. Det är bara annorlunda än människornas. Farfadern, Gustaf Wallenberg, var bl. a. riksdagsman och skeppsredare med reguljär trafik mellan Sverige och Japan. Fem år innehade han också posten som Sveriges sändebud i Japan och Kina, varefter han förflyttades till Turkiet. Redan tidigt fick Raouls uppfostran en internationell prägel. Farfadern, som till fullo insåg betydelsen av språkkunskaper, sörjde för att gossen tillbragte somrarna i utlandet. För att vänja honom vid resor och uppfostra honom till självständighet skickades Raoul ensam till England, Frankrike och Tyskland. När han var 12 år bjöd farfadern honom till sig i Konstantinopel. Naturligtvis förbereddes resan då som alltid ytterst noggrant. En konduktör fick i uppdrag att i hemlighet ha ett öga på pojken. Men i Belgrad försvann den unge resenären helt oväntat ur konduktörens åsyn. Han återkom först, när han grundligt studerat de demonstrationer, som just då pågingo i staden.

*Gustaf Wallenberg
med sonsonen Raoul.*

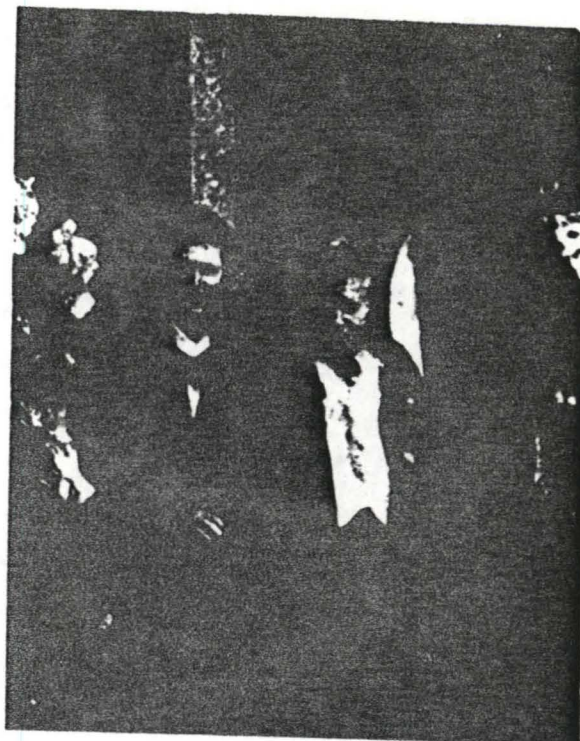
Diplomaten Gustaf Wallenberg behandlade alltid sin ende sonson som en fullvuxen. Han diskuterade politik med honom, reformer, statliga institutioner, utländska, banbrytande exportföretag o. s. v. Och farfar och sonson smidde fantasirika men aldrig orimliga planer.

Hans ambition drev honom också alltid att överträffa kamraterna. Han ville alltid veta mera än de andra, och med järnhård energi och stor uppmärksamhet läste han igenom Nordisk Familjeboks samtliga band. Samtidigt läste han grundligt sin bibel.

Också för musiken intresserade han sig varmt. Han hade vacker röst och deltog i den kyrkliga barnkören. En faster, som han höll mycket av, var också hans ständiga gäst vid den årligen återkommande Matteuspassionen i Stockholms Storkyrka.

Kärleken till sjön, som gått i arv i generationer, lämnade inte heller Raoul oberörd. Mest påtagligt visade den sig kanske i hans fenomenala

*Raoul Wallenbergs
farmor, fru Anni Wal-
lenberg (t. h.), och
hans faster, fru Nita
Söderlund.*

kännedom om de olika ländernas flottor och fartygstyper. Men också på flygplanstyper var han specialist.

Däremot måste man nog betrakta sporten som missgynnad. Några särskilt goda resultat nådde Raoul aldrig i någon tävling. I skolan var också gymnastiken det enda ämne, där Raoul inte var primus. Under skoltiden försökte han ofta slippa tävlingarna, och om det fanns någon möjlighet, höll han sig helst borta från de andras idrottsövningar. Långa promenader tyckte han däremot om — han älskade naturen och måttlig kroppsrörelse.

Efter en förberedande skola på Östermalm kom Raoul vid 9 års ålder in i Nya Elementarskolan. En gammal klasskamrat därifrån berättar om honom:

— Det dröjde inte länge förrän vi kamrater märkte, att Raoul var annorlunda än vi. Också hans yttre med de stora, mörka ögonen och det vågiga

bruna håret hade något särskilt liksom hans speciella sätt att uttrycka sig och hans allt omfattande intresse. Först intog vi kamrater en avvaktande inställning gentemot honom — vi kunde inte begripa att en pojke kunde ha så liten känsla för fotboll och vanliga pojkestreck. Men snart kom vi underfund med "drömmaren", som vi kallade honom. Under diskussionerna framgick med all önskvärd tydlighet, hur mångsidig han var, och hur stora hans kunskaper voro i jämförelse med våra.

Det var emellertid inte bara sporten, som den unge Raoul undvek. Han kunde inte över huvud taget finna något intresse för sådana saker, som han ansåg vara onyttiga. Efter fem års realskola började han i gymnasiet, men i latinet gick det långsamt framåt. Läraren var en krävande herre, som var påfallande otålig mot de elever, som inte tillräckligt bemödade sig om hans ämne. Raoul bestämde sig fort: efter några få lektioner bytte han ut latinet mot ryska, som nyligen införts på skolschemat. I den ryska avdelningen blev han snart främst.

Redan i skolan gav han prov på sin humor och självironi. Skolkamraten berättar om hur Raoul redan tidigt avslöjade sin förmåga att fångsla medmänniskorna. En diskussion i gymnasiet, då han var närvarande, var alltid rolig och givande, och de gånger Raouls färgglada affischer lockade till sammanträde, kunde man vara övertygad om, att det skulle bli fullt hus.

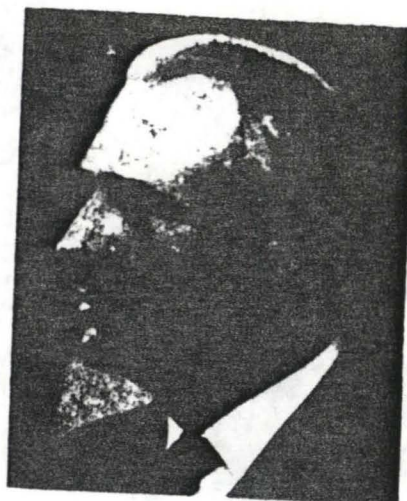
Våren 1930 tog Raoul studenten. Någon vila på lagrarna blev det emellertid inte för hans del. Redan dagen efter examen började han som volontär i Stockholms Enskilda Bank.

Värnplikten fullgjorde Raoul vid Livgardet i Örebro. En kamrat från denna tid berättar:

— Raoul blev vårt kompanis Benjamin — han var inte mer än 18 år, när han började sina 260 dagar. Med en sällsynt iver hängav han sig åt de militära uppgifterna. Han ville bli en perfekt soldat. Han inverkade på oss kamrater, så att också vi fann oss tillrätta på ett ypperligt sätt, trots att vi ryckt in till denna tjänstgöring fast beslutna att komma så lindrigt undan som möjligt.

När kursen slutat och Wallenberg blev placerad vid trupp, visade han så utomordentliga befälsenskaper, att han tilldelades bästa betyg vid den militära tjänstens slut.

1931 lämnade Wallenberg sitt harmoniska, lyckliga hem. När Raoul var 6 år hade modern ingått nytt äktenskap. Styvfadern, direktören vid Karolinska sjukhuset Fredrik v. Dardel, hade också med stor kärlek ägnat

Jacob Wallenberg.

sig åt Raouls uppfostran och gjort allt för att ersätta den så tragiskt bortgångne fadern. Två syskon föddes, Guy och Nina, för vilka Raoul alltid hyste den varmaste kärlek. (I det sista brevet till modern från Budapest har han — efter den på tyska dikterade rapporten över händelserna — skrivit för hand på svenska och innerligt hälsat sina syskon och speciellt en nyankommen liten systerdotter.)

1931 packade Raoul åter kappsäcken — denna gång för längre tid. Förenta staterna var resans mål. Raouls konstnärliga talang och hans redan vid tidig ålder väckta intresse för husbyggen blev avgörande vid valet av levnadsbana. I Ann Arbor skrevs han in i Michigan-universitetet och slutade 1935 sina studier som Bachelor of Science in Architecture.

Under sina fyra amerikanska år visade han ett outtömligt intresse för den västra kontinenten: det febrila tempot och den amerikanska livsstilen passade honom ypperligt och inte minst den fullkomliga frånvaron av konventioner. Här ute stärktes den frihetskärlek, som kom att få så avgörande betydelse för Wallenbergs livsverk.

Under de fyra årens sommarlov var Wallenberg alltid på resor. Han var i Arizona, Kalifornien och Mexiko. I Mexiko City bodde Wallenbergs faster, Nita Söderlund, vars make representerade svensk industri.

— Sommaren 1935 kom Raoul med en god vän till oss, berättar Nita Söderlund. — Han uppenbarade sig i en urusel liten Fordkärra, med en veckas skägg och dysenteri. En schweizisk läkare, dr. Zollinger, tog honom

under behandling och konstaterade, att han hämtat sjukdomen i någon av de många brunnar, ur vilka han druckit på resan. På min rekommendation behandlades han med ett läkemedel från en mexikansk planta "estafiate", som är synnerligen effektivt, och verkligen, inom 10 dagar blev han fullkomligt återställd. Första tiden hade han emellertid mycket hög feber och yrade ofta om bibliska liknelser. I grund och botten var Raoul djupt religiös.

Min lilla dotter, som då var 6 år, tyckte mycket om sin kusin, som hade god hand med barn. Hans säregna härmningskonst var en ständig källa till munterhet.

Jag hade redan länge velat besöka den gamla aztekbyn Topazlán. Som bekant ligger redan Mexiko City 2.000 m över havet, och byn, som jag ville till, låg allra högst upp bland bergen, dit man endast kunde komma med en van förare. Först måste man fara med ett litet tåg, som långsamt pustade fram, och sedan fick man fortsätta på hyrda hästar, som man måste beställa i tid, om man ville ha några. Jag glädde mig åt att få göra den inressanta färden tillsammans med Raoul och beställde tre hästar — en för mig, en för Raoul och en för föraren. Kvällen innan talade Raoul om, att han ville ta med en amerikansk flicka, och jag gick med på det. Men nästa morgon syntes varken Raoul eller flickan. Jag ville inte försumma tillfället och gav mig i väg ensam. Utsikten var verkligen underbar. När jag kom fram till byn träffade jag Raoul och flickan vid posten, och med världens mest naturliga röst förklarade Raoul, att han kommit över en dressin, som han hade kört upp med, eftersom det inte gick fler tåg den dagen. Raoul hade visserligen inte fått tillfälle att njuta av den vackra utsikten, men han hade visat, att han alltid kunde finna sig tillrätta, i vilken situation han än råkade. Utan att fråga så värst mycket grep han första bästa möjlighet för att nå sitt mål.

Av denna faster hörde Raoul ofta berättas om Elsa Brändströms osjälviska arbete. Fastern hade personligen sammanträffat med Sibliens ängel, då familjen Wallenberg under första världskriget reste hem från Kina via Sibirien. Raoul fängslades synbart av skildringen av den svenska hjälpverksamheten.

Följande sommar for Raoul till Chicago, just vid tiden för 1934 års stora utställning. Han väntade en hel dag på den stora Federal Highway, innan han lyckades bli upptagen på en lastbil. Ett rum fick han i 20:de våningen hos KFUM, där han sov gott trots 40 graders värme.

På utställningen sökte han genast upp den svenska paviljongen, som var

*Raoul Wallenberg
som 16-årig yngling.*

ytterst populär, även om amerikavenskarna betraktade den en smula nedlåtande och helt enkelt kallade den för "boden". Och här anmälde Raoul sig till arbete. Att han också blev antagen, berättar han om själv:

— Jag fick alla möjliga sorters arbete. Ena dagen ledde jag förevisningarna, andra putsade jag fönstren. Men jag sålde också svenskt glas, porslin, möbler och böcker.

Som synes tycktes inte den unge Wallenberg-ättlingen dra sig för något arbete.

Hans fantasirikedom och initiativkraft vilar emellertid inte ens, när han putsar fönster, därom vittnar följande brevutdrag:

— En vacker dag uppenbarade jag mig objuden i den kolossala Administration Building. Jag lyckades komma in till en av pamparna och övertygade honom om nödvändigheten av att montera upp en stark strålkastare på den ena tvåhundra meters höga skyskrapan för att belysa Milles-

statyn på svenska utställningsgården. Han gick med på det. Sedan sökte jag upp det kolossala skyskrapeföretagets direktör och fick det slutgiltiga tillståndet. Nu badar vår gård i ett angenämt sken varenda kväll.

(Carl Milles bodde nära Ann Arbor i Cranbrook, och Raoul var en ofta sedd gäst hos honom.)

Efter utställningens slut tog den 21-årige Wallenberg sin väl fyllda kappsäck på axeln och startade hemåt utan att bekymra sig om den kvävande hettan. Efter en stund tog en bil upp honom, men färden slutade i diket sedan vagnen nästan kört ihop med ett tåg.

Den unge svensken stod där ensam i natten ungefär 600 km öster om Chikago; naturligtvis prövade han på nytt "hitch-hike"-metoden med nästa bil som kom.

— Jag försökte att få ett fordon så fort som möjligt, berättar han, och jag blev glad, när en bil med fyra personer tog upp mig. Vagnen kom — sa man — från Iowa, en stad som ligger cirka 600 km från Chikago. Jag tyckte genast att det var litet märkvärdigt att resenärerna inte hade något som helst bagage. Mina medpassagerare verkade att vara omkring 23—27 år, och redan från första början gjorde de ett mindre sympatiskt intryck. Den ene av dem frågade:

— Hur mycket skulle ni ge om vi körde er ända till Ann Arbor?

— Inte en cent, svarade jag försiktigt. I så fall kunde jag lika gärna ta bussen.

När vi fortsatte hörde jag något oljud från bakvagnen. Chauffören stannade för att "undersöka saken". Till min förvåning såg jag, att de andra också steg ur. En bil körde långsamt om oss, och de fyra steg åter in utan att vidare bry sig om oljudet. Detta bekräftade mina misstankar, som väckts av den fullkomliga avsaknaden av bagage och därtill frågan om pengarna. Jag skyndade mig att inledda ett samtal på temat "min fattigdom".

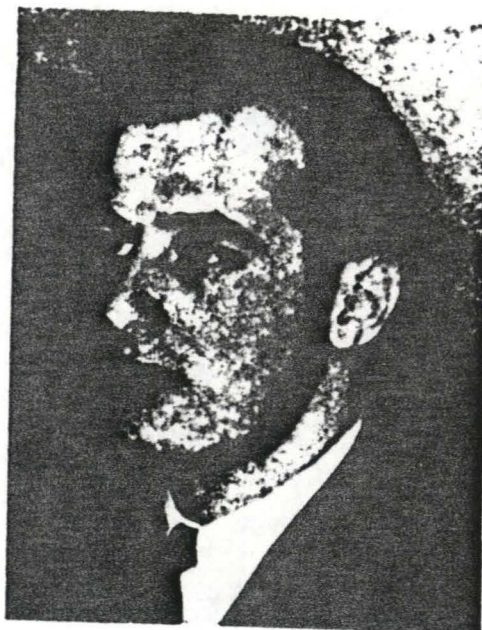
Efter några minuters åktur svängde vi in på en biväg. Det gick så hastigt, att vi nästan välte. Mina misstankar blev starkare och starkare men jag bemödade mig att se så obesvärat ut som möjligt. Vi hade väl åkt ett par miles in i skogen, när chauffören stannade motorn och vände sig om:

— Joe, titta efter vad det kan vara för fel med bensintanken.

Den ena efter den andra hoppade ur vagnen och man sade också till mig att stiga ur.

— Men stå så att vi kan se, skrek en av dem, och i strålkastarskenet blixtrade en väldig revolver.

De ville ha pengar och jag gav dem vad jag hade. De fick också den

Raoul Wallenberg som ung arkitekt 1935.

summa som jag hade liggande i ett kuvert tillsammans med min kassaskåpsnyckel i kappsäcken. Nyckeln lyckades jag dock få tillbaka.

— För mig är nyckeln ett dyrbart minne, men för er är den värdelös, sade jag och förteg visligen, att det var nyckeln till mitt bankfack, med vars hjälp de skulle ha kunnat brandskatta mig ordentligt om de hållit mig fången tills "operationen" vore klar. Det var kanske dumt av mig att tala om, att jag hade pengar i kappsäcken. Men jag hade hört så många historier om kroppsvisiteringar och om hur offren brukade lämnas nakna på vägen, att jag tyckte det var klokast att frivilligt tillmötesgå banditernas önsksningar. Att jag hade ytterligare 13 dollar i fickan talade jag däremot inte om. Jag ville ju inte bli alldeles utan pengar. När mitt resällskap lämnade pengarna, och jag såg att de inte var alldeles missbelåtna, tyckte jag att det var deras tur att vara flotta.

— Var så vänliga och lämna mig inte kvar här i mörkret, sade jag till dem, utan kör mig åtminstone till stora landsvägen!

Efter en kortare rådplägning kom man överens om att ta mig med. Hela sällskapet trängde ihop sig bredvid chauffören och mig slängde de upp

i baksätet. Min kappsäck kastade de över mig på ett sådant sätt, att jag inte skulle kunna röra mig. Under hela tiden kände jag märkvärdigt nog inte ett spår av rädsla. Rövarhistorien blev ett spännande äventyr. Mitt ovanliga lugn tycks emellertid ha gjort sällskapet betänksamt, ja synbarligen förskräckt. De fruktade att de råkat i någon sorts fälla, och därför saktade de in bilen och knuffade resolut ut mig i diket. Som väl var kastade de kappsäcken efter mig. Jag tog fort skydd bakom en buske för deras eventuella "avskedsskott".

I gryningen upptäckte jag järnvägen alldeles i närheten. Jag lyckades också stoppa ett lokaltåg, som förde mig till South Band, 200 miles från Ann Arbor, där jag anmälde mitt äventyr för polisen.

Jag beslöt emellertid att denna episod inte skulle hindra mig att fortsätta "hitch-hike"-metoden. Det var naturligtvis dumt att jag frivilligt överlämnade pengarna i kappsäcken. Hela saken gjordes mycket dilettantmässigt, och antagligen skulle de ha nöjt sig med de pengar jag hade i fickan. Det var det enda jag lärde mig för framtiden av den affären!

Denna rapport — som vi fått ur ett brev till modern från Amerika — karakteriserar utomordentligt den unge Raouls inställning till faran. Också här märker man den förmåga, som var i så hög grad typisk för honom, och vilken många gånger betydde räddning i sista stund för tusentals oskyldiga förföljda — förmågan att i varje situation hålla huvudet kallt.

Efter hemkomsten till Stockholm hänger sig den unge svenske arkitekten med amerikansk iver åt arbetet. En gammal skolkamrat, som numera är en framstående jurist, berättar följande om Raoul vid denna tid:

— Jag träffade sällan Raoul, men när han någon gång kom upp till mig, var det som om en orkan drog genom mitt rum. För den som i likhet med mig måste plågas med att grundligt plöja igenom omfångsrika protokoll och digra akter, var det inte lätt att följa det ilsna tempot.

— I mars 1935 fick Raoul Wallenberg sitt arkitektdiplom och redan 9 juni förelåg i tryck arkitekt Wallenbergs "Några förslag till ett friluftsbad å Riddarholmen". Man ser tydligt, att Raoul inte var någon älskare av onödiga pauser. Hans förslag att uppföra ett friluftsbad mitt i staden — och därtill på en ö, där historiska byggnader trängas — vittnar utan tvivel om en sällsynt ungdomlig élan och påfallande brist på sinne för det konventionella. För övrigt är den i sju variationer utarbetade planen icke blott utomordentligt vacker och genomtänkt utan lämnar dessutom plats för de värdefulla historiska minnena, vilket allt gör, att vi kanske ändå en gång kommer att acceptera den. (Planen har för övrigt belönats med ett andra pris.)

Också fadern hade konstnärliga anlag. Omedelbart före sin död ritade

han det storslagna med doriska pelare och mäktig kupol försedda mausoleum, som skulle resas över familjekryptan på det Wallenbergska godset på Lovön. Raoul, som tydligen ärvt sin talang av fadern, avslutade före sin resa till Ungern en plan för mausoleets utbyggnad.

*

Raoul Wallenbergs vistelse i Stockholm blev inte långvarig. Farfadern önskade — i enlighet med sina gamla planer — att den unge arkitekten skulle fortsätta sina studier och vinna inblick i sydafrikanskt affärsliv.

Gustaf Wallenberg, Sveriges minister i Turkiet, tillbragte vid denna tid sin semester på Rivieran, där han bebodde en villa tillsammans med en gammal vän, en tjeckisk bankchef, vars familj härstammade från Grekland. Raoul besökte sin avhållne farfar och de två erfarna gamla herrarnas sällskap utövade ett starkt inflytande på den läraktige ynglingen.

Efter hemkomsten från Rivieran började snart åter reseförberedelserna, och ett par veckor senare for han med båt till Kapstaden. Den direkta turen Oslo—Kapstaden tar 21 dagar. Övriga resenärer — bland vilka det fanns många svenskar — använde de tre veckorna till angenäm rekreation. Raoul ritade däremot en plan för en ny brandstation i Luleå, ett projekt avsett för en nyss utlyst arkitekttävlan.

I Kapstaden kom han på farfaderns rekommendation till firman Ardener, Scott, Thesen & Co. Av kompanjonerna var Thesen den, som Gustaf Wallenberg kände. Raoul fick i uppdrag att utföra de allra enklaste uppgifterna på kontoret — han fick bl. a. skriva ut räkningar i pund, shilling och penny. Att lägga ihop 12 penny till en shilling och 20 shilling till ett pund var naturligtvis ett arbete, som inte tillfredsställde Raoul Wallenberg i längden. Efter rätt kort tid lämnade han också firman. Redan sex veckor efter sin ankomst gick han över till Swedish African Company, som handlade med alla upptänkliga varor.

Raoul, som redan på ett tidigt stadium visade vilken utmärkt förhandlare han var, sökte gärna upp alla de myndigheter och firmor, som hade med import och export att göra. I samband med placeringen av firmans varor gjorde han dessutom en omfattande marknadsundersökning. Allt detta var omväxlande och intressant arbete för en tjugotreåring.

En vän karakteriserade Raoul så:

— Raoul förhandlade aldrig som vanliga affärsmän. Han gick långsamt fram mot målet, liksom i en båge. Hans tankar gick aldrig i vanliga fåror, när han förhandlade, och hans motiveringar och argument upprörde och chockerade ofta motparten. Kanske var just detta anledningen till hans

största segrar. Typisk var också hans personliga charm, som kom honom att överallt möta sympati och beundran. Jag förstår mycket väl, hur han lyckades besegra dem som försökte hindra hans arbete under de kritiska ungerska dagarna. Också hans intelligens och mångsidighet imponerade på alla. Jag tror inte jag kan finna ett bättre uttryck än att Raouls tankegång var mera labyrintisk än andras och att han därför — så paradoxalt det än låter — fortare nådde målet.

Under sin vistelse i Kapstaden gjorde han — sin vana trogen — många utflykter i Sydafrikanska Unionen. Han var bl. a. i Johannesburg, Durban, Pretoria och East London, och han kände väl till den rika republiken. Hans hem i Kapstaden blev en verklig träffpunkt för den svenska kolonin, inte minst för det goda svenska kökets och för den charmante, gästfrie världens skull.

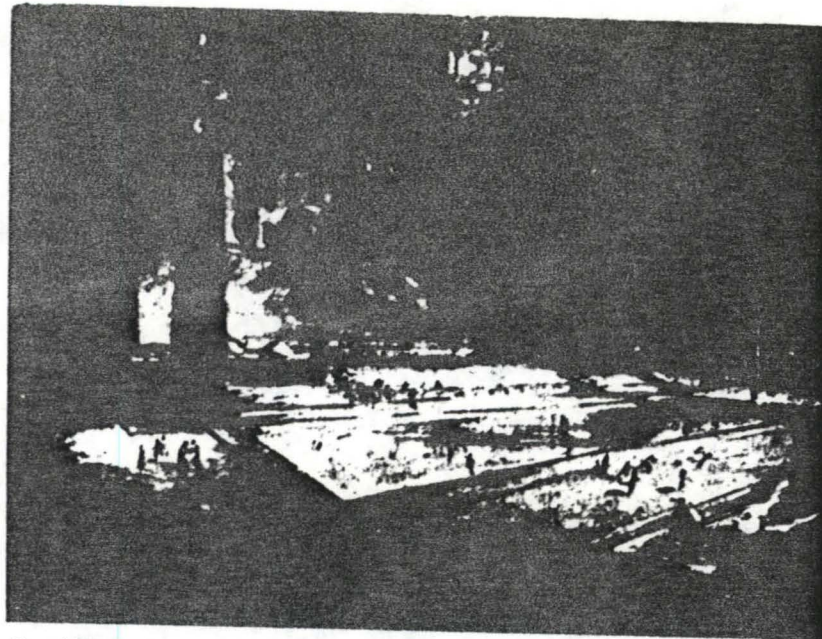
Vid denna tid hade redan Raouls karakteristiska egenskaper nått full utveckling. Han var generös och tyckte alltid om att se människor omkring sig. Han var ytterst måttlig, smakade endast försiktigt på vinerna och pratade gärna bort en hel kväll vid ett glas öl. Som sällskapsmänniska var han strålande: eleganta komplimanger och spirituella epigram serverade han med samma lätthet som slående paradoxer och snillrika ordlekar.

Denna tid — liksom i hela sitt liv — arbetade Raoul mycket hårt. Han tyckte inte om den strikta indelningen av arbetsdagen 9 till 5. Han brukade skämtsamt säga att denna indelning är bra för ett sådant arbete, som håller en uppe hela natten och kräver sömn om dagen. Hans starka fysik gjorde det också möjligt för honom att med en obeskrivlig intensitet hänge sig åt ett arbete, som intresserade honom. Hans likgiltighet för sport hindrade honom inte att delta i sådana övningar, som t. o. m. voro ansträngande för en van idrottsman. (När han en gång besökte en norrländsk jaktstuga beslöt han sig t. ex. för att gå över en med djup snö betäckt sjö. Hans kamrater uppgåvo försöket redan efter 1 à 2 kilometer, medan Raoul fullföljde sin plan och nådde målet på andra sidan — 5 km från utgångspunkten.)

För övrigt var han en mycket styv simmare. Crawl var hans specialitet — han hade tillägnat sig stor skicklighet i detta simsätt i Amerika. Han var en utmärkt bilförare och cyklade gärna.

Efter ett halvt års vistelse i Afrika tog han en italiensk båt till Haifa, där farfadern placerade honom i en bank. Som praktikant kom han här under direktör Ervin Freuds ledning.

Under det halva år han tillbringade i den stora hamnstaden i Palestina, kom han i beröring med många tyska judar, som flytt undan Hitlerväldet.

Raoul Wallenbergs förslag till Riddarholmsbadet, som belönades med 2:dra pris.

Flyktingarnas skildringar av sina lidanden gjorde ett mycket starkt intryck på Wallenberg. Hans rättskänsla reagerade intensivt. Han hatade allt våld och allt förtryck och förkastade all yttre falskhet.

Om han var övertygad om, att rätten var på hans sida, gav han aldrig vika. Inför våldet böjde han sig aldrig.

Alltsedan tiden i Haifa stod han i ständig förbindelse med olika emigranter. Han var en stor idealist, och som sådan snarare överskattade än underskattade han människorna. I mer än ett fall hade han förvisso anledning att ångra sin entusiastiska välvilja.

Efter hemkomsten från Haifa kastade sig Wallenberg full av entusiasm in i det kommersiella arbetet. En patentkork, som upfunnits av en tysk judisk emigrant, väckte till den grad hans intresse, att han satsade en större summa pengar på anskaffandet av maskiner för dess fabrikation. Det var emellertid en affär, som inte lyckades.

Det var kanske just vid detta tillfälle, som han för första gången fick upp ögonen för judefrågan i hela dess vidd. En överingenjör vid AEG,

dr Philippi, vars maka var svenska, råkade illa ut i Berlin. Gestapo anhöll honom och internerade honom. Wallenberg, som då var 24 år, fick veta det av makans svenska släktingar och beslöt sig omedelbart för att resa till Berlin för att befria honom. Emellertid hade svenska legationen redan då lyckligen kunnat bistå ingenjören och rädda över honom till Stockholm.

Wallenberg såg sig nu om efter en anställning. På hans begäran presenterade honom hans kusin, bankdirektör Jakob Wallenberg, för Sven Salén, den kände skeppsredaren, som står i spetsen för ett otal olika storföretag. Bl. a hade denne just då tillsammans med en känd ungersk affärsman och handelsexpert, dr Kálmán Lauer, grundat firman Mellaneuropeiska Handelsaktiebolaget.

Jacob Wallenberg rådde Raoul att studera transitoaffärerna i detta bolag, och på Saléns rekommendation anmälde han sig i början av 1941 hos direktör Lauer på Mellaneuropeiska Handelsaktiebolagets kontor.

Ett betydelsefullt samtal utspann sig:

Wallenberg: Jag känner inte till de internationella varuaffärerna. En viss teoretisk kunskap i frågan har jag visserligen, men inte någon som helst praktisk erfarenhet. Vill ni trots detta ha mig hos er?

Dr Lauer: Ja, ni passar alldeles säkert hos oss.

Wallenberg: Och varför det?

Dr L. (på vilken den unge mannens hela apparition, lugn, blygsamhet och säkra uppträdande gjort ett djupt intryck): Ni kommer snart att sätta er in i våra affärer. Ni är just den man jag söker.

Därmed var Wallenberg antagen. Att han redan 8 månader senare skickades ut i sitt första synnerligen viktiga utländska uppdrag, vittnar om, att Lauers val fallit på rätt man. Han kom hem till Stockholm med utmärkt resultat och utnämndes snart till företagets utlandsdirektör.

Det dröjde inte länge, förrän den nye utlandsdirektören också fick resa till Ungern. Vid första resan dit överlämnade dr Lauer ett trettiosidigt memorandum med alla viktiga uppgifter. När dr Lauer efter Budapest-resan fick detta memorandum tillbaka, var det försett med diverse understrykningar i de ungerska nationalfärgerna och alla möjliga sorters teckningar. Det var också påfallande smutsigt. Orsaken härtill var, förklarade Wallenberg, att han förvarat det under mattan i sitt rum på Dunapalota*) — "det enda ställe, där det säkert inte skulle bli bortstädad".

I februari 1942 var Raoul för första gången i Budapest. Hösten 1943

*) Det berömda Budapesthotell, där Wallenberg bodde.

reste han åter dit. En karakteristisk episod från detta uppehåll minns man gärna.

Av en stockholmsfirma hade Wallenberg fått ett uppdrag, som förde honom samman med en pensionerad överste. I Budapest bodde han först i hotell Hungaria, sedan i Dunapalota, där översten uppsökte honom. Efter en kort stund försökte också en köpman komma in, men när denne fick se överstens uniform, drog han sig förskräckt tillbaka. Wallenberg kallade emellertid genast tillbaka köpmannen, som var jude, och förhandlingarna fortsatte på tre man hand.

— Vi talade bland annat konsthistoria, berättade Wallenberg senare för Lauer. Översten försökte att göra sig bred, men köpmannen var en verklig kännare och därför tyckte jag, att det var betydligt mycket roligare att prata med honom, sade Wallenberg, som själv var expert på området.

I Ungern hade redan stränga judelagar införts, och när Wallenberg kom hem, berättade han upprörd om denna pinsamma episod och fördömde kategoriskt indelningen i arier och icke arier.

De följande åren bereste han många länder i Mellaneuropa. Han var flera gånger i Schweiz, Frankrike och Tyskland. Genom samvaron med sin chef, dr. Lauer, stegrades naturligtvis hans intresse för Ungern väsentligt.

Mellaneuropeiska Handelsaktiebolaget sysselsatte sig huvudsakligen med livsmedelsaffärer och importerade också under kriget avsevärda kvantiteter till Sverige. Det var till stor del tack vare Wallenberg, som firman också kunde leverera livsmedel till de mellaneuropeiska ländernas Röda kors. Medan förhandlingarna med de olika Röda kors-organisationerna pågingo, växte också Wallenbergs intresse för det humanitära arbetet.

WORLD JEWISH CONGRESS (JUDISKA VÄRLDS- KONGRESSEN) VÄDJAR TILL SVENSKARNA

Efter den tyska inmarschen i Ungern överlämnade en av World Jewish Congress' ombud, direktör Norbert Masur, den 27 mars 1944 ett memorandum till professor Hugo Valentin, i vilket han föreslog att man genom Svenska UD skulle framföra en vädjan om hjälp till förmån för de ungerska judarna.

Samtidigt vände han sig genom professor Hugo Valentin till svenska utrikesdepartementet.

Professor Valentin meddelade i ett brev till Masur resultatet av sina förhandlingar. Denne vidarebefordrade meddelandet den 5 april till prof. Ehrenpreis och direktör Gunnar Josephson, ordförande i Stockholms mosaiska församling. Brevet omtalade att Östen Undén, som vid denna tid var folkrättssakkunnig i UD, ansett en vädjan till Tyskland meningslös. Följden av en sådan skulle endast bli ett för Sverige förödmjukande svar. Däremot ansåg han, att ett möte utan vädjan till regeringen kunde "tänkas ge en viss tillfredsställelse åt en upprörd allmänhet och te sig som ett moraliskt handtag åt de förföljda". Vidare ansåg Undén det värdefullt, om kyrkan spelade en dominerande roll vid ett eventuellt möte. "Jag tror nämligen", hade han sagt, "att tyskarna besväras mer därav, när de inte kunna tillskriva 'judar och bolsjeviker' skulden till en eventuell kritik och protest."

Masur föreslog till sist i sitt brev att ett fullmäktigesammanträde skulle sammankallas nästa kväll, varvid frågan om protestmötet skulle behandlas. Det omtalade sammanträdet kom också till stånd, och man övervägde möjligheterna av ett stort protestmöte. Då emellertid utsikterna att genom ett dylikt protestmöte uppnå positiva resultat ansågos obetydliga, utarbetade Masur ett nytt förslag, som han i ett brev av 18 april 1944 förelade prof. Ehrenpreis:

Ärade Herr professor!

Aberopande vårt samtal i lördags vill jag gärna precisera förslaget som jag gjorde:

Vi böra försöka finna en personlighet, skicklig, med gott anseende, icke-jude, som är villig att resa till Rumänien (Ungern) för att där leda en räddningsaktion för judarna. Personen ifråga måste ha UD:s förtroende, utrustas med diplomatpass, och UD måste be legationerna i Bukarest och Budapest att vara honom behjälpliga efter bästa förmåga. Vi måste ställa ett stort belopp till vederbörandes förfogande, exempelvis 500.000 kronor.

Hans uppgift är att hjälpa judarna att lämna Rumänien (Ungern). I Rumänien kan säkert mångas flykt (även per båt) till Turkiet möjliggöras genom mutor. Samtidigt måste dock hans verksamhet underlättas genom Palestina-certifikat, som vi skola försöka anskaffa. Med föreliggande Palestina-certifikat är det sannolikt, att en del personer kunna få direkt utresevisum samt transitvisum genom Turkiet, när en neutral personlighet med sin legations auktoritet bakom står till disposition, ingriper hjälpende och om så behövs med pengar.

Jag tror att genom denna plan några hundra människor skall kunna räddas. Förutsättningarna är: rätte mannen, stöd från UD, pengarna. Det sista är kanske det minsta bekymret, ty vi kunna säkert få största delen från USA. Även UD:s stöd borde vara möjligt att uppnå i betraktande av den hjälpvillighet som numera utmärker våra myndigheter. Av största betydelse skulle givetvis vara, om UD samtidigt bemyndigade legationerna ifråga att utställa ett begränsat antal provisoriska svenska pass, om detta skulle vara absolut nödvändigt för att kunna genomföra resan genom Bulgarien.

Av Barlass' telegram, som Ni visade mig, framgick att ett knappt tusental judar kunnat rädda sig till Turkiet under de gångna 3 månaderna. Med hjälp från neutral sida skall det säkerligen lyckas flera att rädda sig från undergång. Jag tror det är värt ett försök att genomföra planen. Men det brådskar.

Kopia av detta brev går till Gunnar Josephson och H. Valentin.

Norbert Masur.

Detta brev är värt ett förevigande, ty här framkastas för första gången idén att skicka en svensk representant till Budapest. Detta brev och den däri framlagda planen måste alltså betraktas som en av utgångspunkterna för den svenska humanitära aktionen i Budapest.

Från och med nu förekommo ofta rådplägingar i Stockholm om hur de ungerska judarna skulle kunna hjälpas. Utom ovannämnda herrar deltog stockholmsrepresentanten för War Refugee Board, den amerikanska norskättlingen Mr. Iver Olsen, den som sakkunnig i ungerska förhållanden tillkallade dr Lauer och den i Stockholm bosatte Henrik de Wahl, generaldirektören i Manfred Weissverken.

DEN SVENSKA HJÄLPAKTIONEN I BUDAPEST INLEDER FÖRHANDLINGAR I STOCKHOLM OM WALLENBERGS PLACERING I UNGERN

Samtidigt med den svenska judiska interventionen anhöll Förenta staternas State Department vid flera tillfällen att svenska regeringen måtte vidtaga åtgärder i Ungern. Denna anhållan hade dikterats av Amerikas judar, vilka väckts ur sin likgiltighet av den i Schweiz startade världsomfattande presskampanjen.

På samma gång kom svenske ministrerna i Budapest förslag att utnämna en representant i Ungern för Svenska Röda Korset. Dr Valdemar Langlet, den svenske lektorn vid universitetet i Budapest, utnämndes till Svenska Röda Korsets generalsekreterare i Ungern och befullmäktigades att sätta i gång olika hjälpaktioner.

Också svenske ministern i Budapest erhöll fullmakt att sätta i gång vissa humanitära aktioner: i första hand sådana som skulle skydda de ungerska förföljda, vilka hade förbindelser med Sverige, och som gingo ut på att förse dem med provisoriska pass, vilka kommo dem att gälla som svenska medborgare.

För att kunna organisera denna aktion begärde minister Danielsson dels utvidgning av sin alltför fåtaliga personal, dels bad han, att man måtte sända honom erforderliga specialister.

Vid samma tid vidarebefordrade överrabbinen i Zürich, dr Zwi Taubes, de schweiziska judarnas anhållan till prof. Ehrenpreis, att någon skulle skickas ut från Sverige till Ungern och inhämta tillförlitliga informationer, ty många oroande rykten om deporteringar anlände därifrån.

Vilmos Böhm, numera ungersk minister i Stockholm, levde vid denna tid som emigrant i Stockholm. Han skrev ett memorandum om läget i Ungern, grundat på de underrättelser han erhållit dels genom ungerska tidningar och utländska källor, dels genom informationer från tillförlitliga privatpersoner. Detta memorandum, som gav en mycket mörk men verklighetstrogen bild av läget, överlämnades till de engelska och amerikanska legationerna och till ledningen för mosaiska församlingen i Stockholm, mobiliserade dem. I svenska UD accepterade man — under inflytande av amerikanska utrikesministeriets maning — i princip Marcus Ehrenpreis' förslag, att svenska regeringen skulle skicka ut någon till Ungern, som kunde inhämta informationer och starta en hjälpaktion. Man begärde endast att någon lämplig person måtte föreslås.

Ehrenpreis kallade då — det var i början av maj — dr Lauer till sig

Östen Undén.

Vilmos Böhm, ungersk minister i Stockholm.

och bad honom att som sakkunnig i de ungerska förhållandena föreslå en tillförlitlig person. Dr Lauer rekommenderade Raoul Wallenberg, och härmed dyker Wallenbergs namn för första gången upp i samband med planen för den svenska hjälpaktionen.

Wallenberg förberedde redan sedan ett par veckor en resa till Ungern för att rädda dr Lauers och hans makas släktingar, men tyskarna drogo ut på tiden med hans inresevisum.

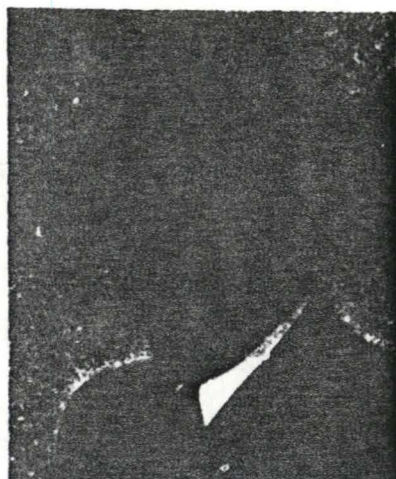
Också Henrik de Wahl ville skicka någon till Ungern för att rädda sina släktingar och vänner. Även han bad Lauer om råd, och även honom rekommenderade Lauer Wallenberg såsom en lämplig man, väl förtrogen med förhållandena. de Wahl lärde känna Wallenberg, fann honom ytterst sympatisk och lovade att stödja honom.

Brev från dr Lauer till professor Marcus Ehrenpreis.

Högt ärade Herr Professor!

I går hade jag tillfälle att tala med direktör Raoul Wallenberg och jag skulle vilja sammanfatta samtalets resultat i följande:

Som utgångspunkt för actionen måste en svensk understödsförening bildas i Budapest med instämmande av de ungerska myndigheterna. För

Koloman Lauer.

Hugo Valentin.

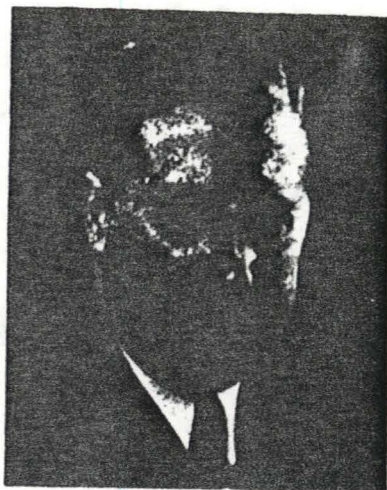
att underlätta saken ha vi tänkt oss, att Rädde Barnen, som är en internationell hjälporganisation, skulle öppna en filial i Budapest med en underorganisation, som har till mål att hjälpa de i Ungern levande judar, som behöva understöd.

Jag ber Er att Ni måtte intervensera hos utrikesdepartementet och landshövdingen Levinson för att envoyén Danielson skall åta sig denna organisations beskydd. Herr Wallenberg kommer då att fara till Budapest för att bilda en kommitté, vars medlemmar han på ort och ställe efter bästa förmåga skall utvälja. Vi ha tänkt oss att den administrativa ledaren skulle vara en i Budapest levande svensk, dessutom skola några anständigt tänkande arier och några judar tillhöra kommittén. Vi ha redan förbindelse med dessa.

När denna ram har kommit till stånd kommer herr Wallenberg att ha många möjligheter att hjälpa, även om man i dag naturligtvis inte kan yttra sig om, hur långt denna hjälp kan sträcka sig.

Herr Wallenberg har på min begäran förklarat sig beredd att stanna i Budapest två månader, tills denna hjälpaktion kan fungera själv.

... Jag översänder härmed en avskrift av Wallenbergs avskedsansökan till sitt regemente. Det vore mycket önskvärt, att Ni måtte understödja saken vid regementet I 1. Det vore liksom önskvärt, att Ni i utrikesdepartementet ville utverka, att Wallenberg tilldelades ett kabinettpass —

Mr. Herschel Johnson. USA:s ambasadör i Stockholm.

Christian Günther.

han har redan ofta rest till utlandet med ett dylikt. Först när han erhållit ett sådant, kan han få tyskt genomresetillstånd.

Med utmärkt högaktning

Dr Kálmán Lauer.

Prof. Ehrenpreis mottog Lauers förslag beträffande Wallenberg och lovade att återkomma.

Dessvärre förgingo två veckor innan ärendet togs upp, två för Ungern mycket sorgliga veckor — deporteringarnas värsta. Ehrenpreis själv har medgivit, att ett fel begicks. Vid första sammanträffandet gjorde Wallenberg inte något särskilt gott intryck på Ehrenpreis. Den gamle, betänksamme överrabbinen, som blivit desillusionerad av så många människor, åhörde misstroget den entusiastiske unge mannen, som uppriktigt sade ifrån, att enligt hans åsikt vore det viktigaste att skicka med så mycket pengar som möjligt, ty man kunde förutse att människoliv endast skulle kunna räddas med mutor. Detta tyckte Ehrenpreis inte om. Han betraktade den utvalde som icke fullt mogen för en så viktig mission, och lade frågan om Wallenbergs utsändande ad acta i väntan på någon gynnsammare kandidat.

Till all lycka gav sig dr Lauer, som väl kände vännen Raoul, inte till

Mr. Iver C. Olsen.

Norbert Masur.

tåls med detta. Hans maka erhöi oroande nyheter från föräldrarna i Budapest, och när Wallenberg hörde det, ville han ögonblickligen resa ner och rädda dem. Lauer, som kände till farorna, gick emellertid med härf på endast under förutsättning att Raoul finge diplomatpass. Men svenska utrikesdepartementet vägrade. Lauer tillät inte sin unge vän att resa. För övrigt hindrade en inkallelse till militärtjänst alla planer i den vägen.

Dr Lauer lärde i dessa dagar känna Iver Olsen, den svenska representeranten för War Refugee Board. Olsen var placerad som attaché vid amerikanska legationen, vars kontor låg i det hus, där Mellaneuropeiska Handelsaktiebolaget var inrymt. I samma hus hade för övrigt också Sven Salén ett av sina kontor.

Mr. Olsen, som under samtalets gång fick höra om Lauers ungerska härstamning, bad om noggranna informationer om läget. Han framhöll också, att det amerikanska State Department redan vid två tillfällen givit anvisningar om intervention hos svenskarna, så att svenska legationen i Budapest måtte komma de lidande ungerska judarna till hjälp. (World Jewish Congress stod bakom detta amerikanska steg.)

Vid samtalets slut frågade sedan mr. Olsen om Lauer inte kunde rekommendera någon, som vore benägen att resa ner och organisera aktionen och även vore lämplig därtill. Dr Lauer rekommenderade Wallenberg,

Carl Ivan Danielsson.

Sven Salén.

som enligt Lauers åsikt vore den ende lämplige för denna mycket krävande uppgift.

Följande dag telegraferade dr Lauer på mr. Olsens önskan till Wallenbergs regementschef och begärde 24 timmars permission för Wallenbergs räkning, vilket beviljades. Så kom det första sammanträffandet mellan Wallenberg och Iver Olsen till stånd i Saltsjöbaden på Grand Hotel. Också Lauer var närvarande. Klockan 7 på kvällen träffades de — och klockan 5 på morgonen skildes de.

De viktigaste punkterna i den plan de diskuterade voro följande:

1. Wallenberg skulle som svenska legationens attaché i humanitära frågor sändas till Budapest.
2. Olsen skulle försöka att för Wallenbergs räkning försäkra sig om amerikanska State Departments fulla stöd.
3. Wallenbergs mission skulle räcka 2—3 månader.

Följande dag meddelade Lauer sin kompanjon, skeppsredare Sven Salén, resultatet av sammanträffandet och framhöll nödvändigheten av Wallenbergs placering i Budapest.

Sven Salén telefonerade till Herschel Johnson, USA:s minister i Stockholm. Han gjorde upp med honom att de skulle luncha tillsammans med den unge Wallenberg och fortsätta det samtal, som Iver Olsen dagen förut hade börjat. Olsen hade redan orienterat Johnson, som gärna kom

till lunchen, ty, som han sade, han "ville titta på denne dristige pojke, som frivilligt vågade sig in i lejonets kula".

Detta viktiga samtal kom att äga rum på Bellmansro. Wallenberg gjorde påtagligen ett mycket gott intryck. Johnson var stormförtjust i honom, vilket han vid upprepade tillfällen lät Salén förstå.

Två dagar senare uppsökte minister Johnson svenska utrikesdepartementet. Han började diplomatiskt med att fråga hur stora ansträngningar svenska regeringen redan gjort för att rädda de ungerska judarna. Han visste att man hade för avsikt att för detta ändamål skicka ner en särskild representant och hade hört att den unge Raoul Wallenberg vore designerad. Han hade egentligen endast kommit för att säga, att han för sin del också ansåg att valet vore utmärkt.

Även Sveriges utrikesminister var en god diplomat. Fastän han för första gången hörde Raoul Wallenbergs namn i detta sammanhang, svarade han "att ett sådant beslut faktiskt vore under överläggning".

Så fick Raoul Wallenberg den 13 juni på övningsplatsen vid Drottningholm den tidigare nämnda ordern att inställa sig på utrikesdepartementet i Stockholm.

Professor Marcus Ehrenpreis.

WALLENBERG FÅR DIPLOMATISKT UPPDRAG

Wallenberg, som var helt främmande för all slags byråkrati var vid förhandlingarna med utrikesdepartementet mycket rädd, att man skulle dra in honom i ett statligt maskineri, i diplomatiska förvecklingar. Hans natur var i grund mycket frihetsälskande. Han sade alltid vad han tänkte — även om han gav sina tankar diplomatisk form — och han stod alltid orubbligt fast vid sin en gång intagna ståndpunkt.

Just därför tog hans förhandlingar med svenska utrikesdepartementet flera dagar i anspråk. Wallenberg höll envist fast vid sitt krav att man skulle ge honom fria händer, ty han fruktade att något diplomatiskt tvång skulle omöjliggöra räddningsarbetet. Han ville inte, att eventuella stridigheter skulle komma till stånd i sådana frågor, som både han och minister Danielsson skulle avgöra.

Inför sina vänner betonade han, att han inte skulle dra sig för att betala mutor, om han såg, att han kunde rädda människoliv med det. Naturligtvis var det svårt att kombinera detta med den svenska neutraliteten, med den svenska diplomatins föreskrifter och århundradens traditioner. Därför ville Wallenberg ha fullt fria händer.

Ett stort problem var också skapandet av de materiella förutsättningarna för aktionens förverkligande. Svenska utrikesdepartementet hade inte några anslag för detta ändamål och tills vidare kunde Wallenberg inte få något annat än löften.

Slutligen fattades dock ett beslut, vars viktigaste punkter återfinnas i Wallenbergs samma dag författade P. M.

1. Beträffande räddningsaktionen får Wallenberg fullt fria händer. Även med tillhjälp av mutor får han utöva sin verksamhet.

2. Om han anser personliga rapporter nödvändiga har han rätt att komma hem när som helst, utan att i förväg begära tillstånd.

3. Om de pengar, som ställts i utsikt från Amerika icke skulle vara tillräckliga, kan en presskampanj startas i de svenska tidningarna för en insamling. Naturligtvis i passande form.

4. Wallenberg reser som legationssekreterare med en lön på 2.000 kronor i månaden.

5. Utrikesdepartementet medgiver tigande att Wallenberg i Budapest upptar kontakten med de tillförlitliga män, som f. n. stå mot den ungerska regeringen och tyskarna, och över vilka engelska och amerikanska legationerna i Stockholm lämnat honom en lista.

6. Vilmos Böhm och engelske ministern rekommendera att Wallenberg skall uppsöka Döme Sztójay (general och statsminister) och försöka in-

verka på honom. Härtill ger svenska utrikesdepartementet uttryckligen tillstånd.

7. Rapporterna skola skickas med extra kurir.

8. W. får tillstånd att, om så erfordras, ge asyl åt förföljda på legationen. Likaså får han utställa för räddningen nödvändiga dokument.

9. Han får också officiellt be om audiens hos Horthy och försöka förmå honom intervensera.

På grund av det beslut som fattats utnämndes alltså Wallenberg till legationssekreterare. Därpå ställdes alla de rapporter, som dittills inlämt från svenska legationen i Budapest till departementet till Wallenbergs förfogande. Genomläsningen tog hela två dagar i anspråk. När han slutat sade han till sin vän dr Lauer:

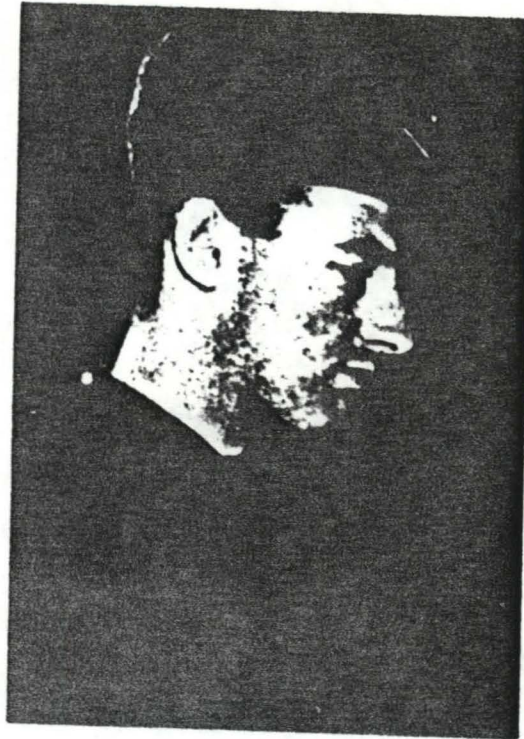
— Nu kan jag inte stanna i Sverige till slutet av juli, varje dag kostar människoliv. Jag skall göra mig klar för resan så snart som möjligt.

Detta hände den 28 juni. Den 30:de slutade Wallenberg sin anställning i Mellaneuropeiska Handelsaktiebolaget för att ostörd kunna slutföra sina förberedelser för den stora resan.

KUNG GUSTAFS BUDSKAP TILL HORTHY

Mera exakta underrättelser anlände till Jewish Agency från dess budapestrepresentant Miklós Krausz, vilkens rapport av den 19 juni lyckats komma igenom till Schweiz och Istanbul. Åberopande denna rapport bad Jichok Grünbaum från Jerusalem den 27 juni telegrafiskt prof. Ehrenpreis om intervention hos svenska regeringen. Ehrenpreis hade redan dagen innan fått samma anhållan även från Zürich. Där hade under tiden Schweizerisches Hilfskommittee für Juden in Ungarn (Comité d'entraide Suisse pour Juifs en Hongrie) bildats, vilken likaledes fått underrättelser från Miklós Krausz. Denne hade sänt sin rapport med en rumänsk kurir, som Georges M. Mantello, förste sekreteraren vid El Salvadors generalkonsulat i Genève, skickat till Ungern. Hjälpuskottets ordförande, överrabbinen i Zürich, dr Zwi Taubes skickade följande telegram till prof. Ehrenpreis:

"Zuverlässige Informationen berichten von bevorstehenden Massen-deportationen in Ungarn, veranlasst dringliche Intervention des Königs Eures Landes. Dr. Taubes." (Tillförlitliga informationer rapportera förestående massdeportationer i Ungern. Föranstalta enträgen intervention av Edert lands konung.)

Raoul Wallenberg i hemvärnets uniform.

Med stöd av dessa skrivelser vände sig dr Ehrenpreis till svenska utrikesdepartementet och utvecklade tanken på konungens intervention. Idén upptogs med sympati, i all synnerhet som också påven vänt sig till konungen med en liknande anhängan, samtidigt som han meddelat, att också han i särskilt budskap ville vända sig till Horthy.

Så hände det då, att konung Gustaf personligen vände sig till Ungerns riksföreståndare. Budskapet, som överlämnades av minister Carl Ivan Danielsson, åtföljd av attaché Per Anger, vid audiens den 1 juli, lydde:

"Ayant appris les mesures extrêmement dures et sévères de Votre Gouvernement vis-à-vis de la population juive en Hongrie je me permets de m'adresser personnellement à Votre Altesse Sérénissime pour La prier au nom de l'humanité de prendre des mesures en faveur de ceux qui restent encore à sauver de cette race malheureuse. Cet appel à Votre cœur généreux est dicté par mes vieux sentiments d'amitié pour Votre Pays et par mes

souhais sincères pour la bonne réputation de la Hongrie dans la communauté des nations.

Gustaf R."

(Efter att ha erhållit kännedom om de utomordentligt hårda metoder som Eder regering tillgripit gentemot den judiska befolkningen i Ungern tillåter jag mig att vända mig personligen till Eders höghet för att i mänsklighetens namn bedja Eder att vidta åtgärder, för att rädda dem, som ännu återstå att rädda av detta olyckliga folk. Denna vädjan har föranletts av mina gamla känslor av vänskap för Edert land och av min uppriktiga oro för Ungerns goda namn och rykte i nationernas samfund.)

Efter några dagar anlände följande svarstelegram från Horthy:
"A Sa Majesté Gustave V. Roi de Suède. Stockholm.

J'ai reçu l'appel que Votre Majesté m' a adressé par le fil dans l'esprit de la plus grande compréhension. Je prie Votre Majesté d'être convaincu que je fais tout ce qui est dans mon pouvoir dans les conditions actuelles pour faire respecter les principes d l'humanité et de l'équité. Très sensible aux sentiments d'amitié que Votre Majesté éprouve pour mon pays je La prie de les garder pour le peuple hongrois dans ces heures de lourdes épreuves.

*Nicolas de Horthy,
Régent du Royaume de Hongrie."*

(Jag har mottagit den telegrafiska vädjan, som Eders Majestät tillställt mig. Med känslor av den största förståelse beder jag Eder: Majestät vara övertygad om att jag gör allt, som under nuvarande förhållanden står i min makt, för att humanitetens och rättvisans principer må respekteras. Jag uppskattar i hög grad de känslor av vänskap för mitt land, vilka besjåla Eders Majestät, och jag beder Eders Majestät att bibehålla desamma gentemot det ungerska folket i dessa tider av tunga prövningar.)

*

Men det finns också andra intressanta detaljer, som man skulle kunna foga till dessa dokument.

Ehrenpreis överlämnade de två telegrammen till utrikesdepartementet med orden "periculum in mora" (fara i dröjsmål).

Statsminister Per Albin Hansson gjorde utrikesminister Günthers plan till sin, och den 28 juni beslöts enhälligt, att man skulle vädja till konungen om intervention hos Horthy. Omedelbart efter statsrådets sammanträde författades också texten till brevet.

Konungen kom följande dag, den 29 juni, in från sitt sommarresidens för att hålla konselj. Sedan alla övriga ärenden refererats och handlagts meddelade statsminister Hansson, att ännu ett utomordentligt ärende väntade på behandling. Han redogjorde för saken och framhöll, att det kanske skulle vara av stort värde om konungen i ett personligt budskap vände sig till den ungerske riksföreståndaren.

Eftersom ärendet var brådskande och tiden kort hade telegrammens text redan förberetts, sade han och överlämnade den till konungen, som förundrad frågade, varför inte regeringen vände sig till den ungerska regeringen och varför just han skulle telegrafera direkt.

Statsministern svarade, att enligt regeringens åsikt skulle ett dylikt steg från dess sida vara en politisk akt, i vilken tyskarna eventuellt skulle se ett brott mot neutraliteten. Men om konungen som världens äldsta monark vände sig till Horthy, till vilken han stod i vänskapligt förhållande, skulle det inte kunna betraktas annat än som ett av rent mänskliga känslor dikterat steg. Efter detta skrev konungen under budskapet och anmärkte på sitt jovialiska sätt:

— Jag förstår, du tycker det är bättre att jag blamerar mig, än att du gör det.

Redan samma kväll meddelade förste sekreteraren i utrikesdepartementet, Assarson, i telefon det glädjande resultatet till överrabbinen Ehrenpreis. På dennes begäran läste han också upp telegrammens text för den tackamme överrabbinen, som i extra audiens tolkade sina känslor, när interventionens lyckliga resultat inom kort blev bekant — inställandet av de ungerska judarnas deportering.

WALLENBERGS RESEFÖRBEREDELSE

Många oriktiga uppgifter om Wallenbergs reseförberedelser har sett dagen. Vi ha varit i tillfälle att kontrollera följande fakta. De anteckningar och dokumentkopior, vilka Wallenberg i original tog med sig till Budapest, ha vi haft till vårt förfogande. Enligt dessa ha vi kunnat rekonstruera Raouls sista vecka i Stockholm före den ungerska resan.

En av dr Lauers vänner, den i Stockholm boende kompositören Lajos Lajtai, sammanförde Wallenberg med Vilmos Böhm. Av denne fick Wallenberg informationer om de politiska förhållandena i Ungern och dessutom en lista över de socialistiska ledare till vilka han med förtroende skulle kunna vända sig i Budapest. Kopian på denna lista finns kvar och lyder:

Herr F. Gustavsson c/o Nils Dahlén, Uppfartsvägen 3, Råsunda.

Magda Biro — hennes mor Irma Biro — hennes syster Terez Biro, adr. Budapest VII. Damjanichgatan 25 c. Tel. 420—815.

Jolan Koronya — adress genom fru Irma Biro — är pålitlig för varje information!

Dr Eduard Hebelt, Budapest 11, Pasareti-vägen 37 1. 3.
István Száva, Barossgatan 112.
Martha Böhm, Tatragatan 32, 3 tr. Till henne skall utbetalas 1.000 p.,
motvärdet 250 kr. har deponerats här.
Efter 3—4 veckor bör ni besöka:
Samuel Csapo, Arenavägen 140.
József Nadas, Visegradivägen 5 b.

Fråga hos fru Koronya efter följande personer (även fru Biro eller herr Hebelt kan lämna upplysning): Emanuel Buchinger, Illes Monus, Jozsef Büchler, Anna Kethly, Lajos Kabok, Geza Malasits, Ferenc Saeder, Miklos Witteg, herr Millok och hans dotter, Endre Bajcsi Zsilinszky.

(Det visade sig sedan också att Wallenberg sammanträffat med åtskilliga av de på listan förekommande personerna, och att många av de av Böhm rekommenderade personerna verkligen gjort Wallenberg stora tjänster.)

Efter samtalet sade Wallenberg till dr Lauer:

— Av få människor har jag hittills fått en så utomordentligt samlad bild av det hela som nu av hr Böhm. Han har verkligen givit mig problemet i genomskärning.

I dessa dagar kom hela ungerska kolonin i Stockholm till Wallenberg med anhängan att han måtte ta med sig brev till deras anhöriga och om möjligt hjälpa dem.

Wallenberg, som sin vana trogen tänkte på minsta detalj, sade, att enligt hans uppfattning kände Gestapo säkerligen väl till UD:s hemliga code. Det vore också möjligt att tyskarna komme att förbjuda chiffratelegram. Därför sammanställde han själv en lämpligare av affärsord sammansatt code, som han lämnade dr Lauer. Denna chiffrersamling finnes ännu bevarad. Man kan se med vilken omsorg förberedelserna vidtagits. De socialdemokratiska ledarna hade fingerade namn, liksom också Sztojayregeringens medlemmar och de statssekreterare som hade med de ungerska judedepoteringsarna att göra samt tjänstemännen vid svenska legationen i Budapest. (Ex. Per Anger — Helena, Iver Olsen — Larsson, Vilmos Böhm — Gustavson o. s. v.)

En både intressant och rörande episod var Wallenbergs avsked från överrabbinen Ehrenpreis. Omedelbart före avresan sökte han upp överrabbinen i Badhotellet i Saltsjöbaden. Representanterna för Jewish World Congress, herrarna Masur och Holländer, följde honom liksom också dr Lauer.

Ehrenpreis överlämnade ett rekommendationsbrev till Samuel Stern, ordföranden i det ungerska judiska rådet. Han hemlighöll inte att han i

början haft vissa betänkligheter i fråga om utsändandet av den unge mannen, men han hade mer och mer övertygats om Wallenbergs allvar. Nu var han fullt övertygad om missionens framgång. Ehrenpreis frågade om Wallenberg, som reste ut som ombud för den judiska världsorganisationen och påtagit sig uppgiften att rädda judarnas liv, önskade överrabbinens välsignelse.

På Wallenbergs jakande svar talade överrabbinen till honom och sade, att enligt Talmud "de män, som förbereda en resa i mänsklighetens tjänst stå under Guds särskilda beskydd". Detta uttrycker Talmud så, sade överrabbinen: Sziche micva énan nizakin!

I en hebreisk bön bad Ehrenpreis om framgång för Wallenbergs mission och om Guds välsignelse och beskydd och gav honom den prästerliga välsignelsen.

Wallenberg mottog med stor rörelse denna för honom ovanliga välsignelse och tog avsked från den djupt rörde gamle överrabbinen med löfte att göra allt som stod i hans makt för de förföljda.

Tiotusental och åter tiotusental kunna vittna om, att han verkligen har infriat det löftet.

Ännu en typisk liten episod har Raouls vänner bevarat i minnet. Före avresan inköpte Raoul en revolver. Han valde en gammal modell, eftersom den var billigare. — Jag måste spara, sade han, eftersom det rör sig om statens pengar.

Raoul nämnde aldrig med ett ord något om det stora inflytande hans familj hade i det svenska samhället. Men när han fick det diplomatiska uppdraget fyllde det honom med en sådan stolthet att han återopade familjenamnet och sade:

— När en Wallenberg har skickats till utlandet i statens tjänst har det alltid varit hans plikt att göra allt det för sitt land, till vilket namnet Wallenberg förpliktar.

Wallenbergs ideal var för övrigt kusinen, bankdirektör Jacob Wallenberg. Till dr Lauer sade han, att också han skulle vilja göra hemlandet så många tjänster som kusin Jacob gjorde Sverige under kriget.

Jacob Wallenberg, son till Enskilda bankens chef och Ostasiatiska kompaniets grundare Marcus Wallenberg, förde under kriget som svenska finansdepartementets ombud de stora förhandlingar med Tyskland, som hade till resultat, att tyskarna, som plundrade hela Europa, förblev Sverige skyldiga 1,4 miljard svenska kronor. I betraktande av dåvarande fantastiska förhållanden måste detta ses som ett överväldigande resultat. Raoul visste

dessutom att Jacob Wallenberg stod i förbindelse med och delvis finansierade den antinazistiska underjordiska rörelsen i Tyskland.

Sista dagen före resan var inne. Raoul gav en avskedsmiddag för en trängre krets och framlade sina planer för denna. Han sade, att enligt hans åsikt "måste man uppträda storstilat och bestämt". Slutligen tog han avsked från sällskapet med orden: — Jag skall försöka att rädda så många människoliv som möjligt, att slita så många som möjligt från mördarnas klor.

Med detta program börjar Raoul Wallenberg sin resa. Enligt passets personbeskrivning är han: 31 år (f. den 4 aug. 1912 i Stockholm), 170 cm lång, har brunt hår, bruna ögon...

Hans bagage är: två ryggsäckar, revolver, regnkappa och Edenhatt.

Den 6 juli på morgonen startar ABA-maskinen från Bromma flygfält. Han följdes av dr Kálmán Lauer, med vilken han kommit överens om, att om han inte kunde genomföra sin mission i den omfattning som planerats, skulle han skicka ett chiffrertelegram. Han bad nu Lauer att efter dettas eventuella ankomst söka upp Sven Salén, så att denne kunde gå upp till UD och begära hans återkallande.

I det ögonblick han går ombord tar han avsked från dr Lauer med orden:

— UD skickar ut mig som humanitär attaché. Jag vet vilket arbete som väntar mig. Jag skall göra vad jag kan för att hederligt fullgöra mitt uppdrag.

SITUATIONEN I BUDAPEST VID WALLENBERGS ANKOMST

Den 9 juli 1944 anlände Wallenberg efter två dagars uppehåll i Berlin till Budapest. Han anmälde sig till tjänstgöring i den lilla palatsliknande villan vid Gyopárgatan 8, där svenska legationen var inrymd, och överlämnade som kunglig kurir till minister Danielsson Gustaf V:s anvisningar om startandet av den omfattande hjälpaktionen.

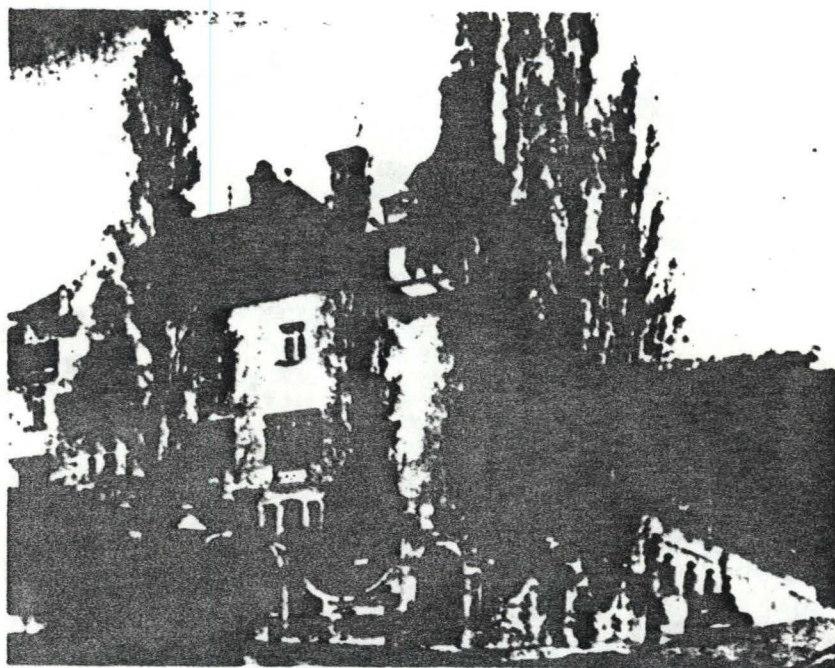
Vid Wallenbergs ankomst leddes skyddsmaktsavdelningen av attaché Lars Gustafsson Berg. Wallenberg övertog ledningen av B-avdelningen (humanitära frågor), där också legationstjänstemannen Göte Carlsson var anställd. Senare kom också v. konsul Yngve Ekmark från Zagreb, som var tjänsteman vid svensk-ungerska tändsticksfabriken. Därefter anlände Asta Nilsson, som i första hand sysselsatte sig med barnaktionen.

Legationssekreterare Per Anger (Sven Saléns systerson) orienterade honom först om allt som dittills skett. Han omtalade att en mindre organisation redan börjat fungera. För dem, som försetts med provisoriskt pass, existerade ett kontor på legationen, vars tillkomst hade ganska intressanta orsaker.

I april 1944 vågade ingen besöka en utländsk legation, eftersom en Gestapobil ständigt stod framför den på Rózsadomb liggande turkiska legationen och slog ned på alla som gingo dit. Denna nyhet spreds snabbt, och det sades, att det var ett farligt företag att gå till en neutral legation.

De ungerska judarnas svenska släktingar och affärsvänner förhörde sig genom svenska beskickningen i Budapest om sina anhöriga och affärsvänner, och på så vis fördes dessa upp på en lista och senare i ett karto-tek. Några få hade med UD:s medgivande erhållit ett s. k. provisoriskt pass. De flesta vågade emellertid inte använda det, utan behöll det i hemlighet och anade inte hur de skulle kunna komma till Sverige med det. Passet betraktade de som det allra sista halmsträet.

I mitten av juni 1944 gav beskickningen sådana provisoriska pass åt de två familjerna Wohl och Forgács, i avsikt att gynna svenska intressen. Forgács var vid denna tid i s. k. arbetstjänst hos Orionfabriken. Passet skickades ut till honom på arbetsplatsen. Man lät honom själv avgöra, vad han skulle göra med det. Beskickningen visste inte själv, vilket värde de provisoriska passen hade och såg i dem ett tveeggat svärd. Wohl försökte emellertid utforska värdet av det. Han skickade upp en person till den officiella främlingskontrollens ledare, ministerialrådet Jenő Sándor, vilken hälsade och sade, att han inte kunde begripa, hur någon som levde i Budapest kunde erhålla utländskt medborgarskap. Om det dock förhöll

Svenska beskickningen i Budapest, Gyopárgatan 8.

sig så skulle vederbörande senast den 1 juli lämna landet, i annat fall bleve han internerad. Sándor vore förresten villig att ge "hedersvakt" till gränsen.

(Orsaken till detta förfarande var den, att Sztójay-regeringen i den ursprungliga förordningen undantagit utländska medborgare från bestämmelserna om plikten att bära stjärna, från de egendomsrättsliga bestämmelserna o. s. v. För sådana främmande staters medborgare måste KEOKH, där alla utlänningar registrerades, utställa ett intyg.)

Legationen gav förutom ett provisoriskt pass ännu ett intyg till Wohl, som efter svaret från KEOKH:s direktör vände sig till en inflytelserik advokat. Karakteristiskt för denna tid är, att denna advokat skrev ut ett intyg på att Wohl icke vore skyldig att bära stjärnan och kunde flytta ut från stjärnhuset, varefter Wohl inlämnade denna ansökan om befrielse från att bära stjärnan till KEOKH. Med stöd av detta intyg kunde också familjen Wohl ta av sig sina stjärnor, flytta bort från stjärnhuset och in i ett annat icke stämplat hus.

Utan stjärna besökte sedan Wohl personligen Jenő Sándor. Efter en lång diskussion förklarade KEOKH:s chef att han höll fast vid att de genast skulle lämna landet, ty annars skulle dessa provisoriska passinnehavare interneras. Under de näst följande dagarna fortsatte förhandlingarna med KEOKH-chefen. Ärendet lammade slutligen hos polisrådet János Farkass, som till sist begärde en not av svenska legationen, enligt vilken alla de, som fått det provisoriska passet vore att betrakta som svenska medborgare. Legationen skulle också begära, att de befriades från att bära stjärnor och från skyldigheten att deklarerera sin förmögenhet samt att slippa få livsmedelsransonerna reducerade.

Legationen skrev också detta brev den 1 juli och på grund av detta utgav KEOKH ett intyg om undantag för innehavare av provisoriska pass. Så började de svenska skyddslingarnas räddning genom KEOKH.

Just då hade Vilmos Forgács öde också vänt sig. I slutet av juni hämtades de internerade från fabrikerna i Ujpest till Békásmegyer, varifrån de deporterades. Sedan man genom att ta ifrån Forgács och hans kamrater alla papper "desindividualiserat" dem, sprang Forgács i sista ögonblicket upp till det i fabriken belägna kontoret, bad om sitt provisoriska pass, som en kristen kamrat tagit vara på åt honom, tog fram det och protesterade mot att han såsom utländsk medborgare släpades bort. Då spelade det svenska passet för första gången en roll som räddningsinstrument inför de ungerska myndigheterna.

Man visste inte vad man skulle ta sig till. Med orden "för dig din jude hjälper det ändå inte", skickade man honom till internering.

Sedan KEOKH utställt ovannämnda intyg, trädde svenska legationen med stöd därav emellan för Forgács skull, varpå han flyttades över i utlänningsarnas interneringsläger. Sedan också polisrådet Farkass skrivit ut ett intyg, lämnade han också detta läger. Familjen Forgács hade alltså räddats undan deportering.

I de fortsatta förhandlingarna deltog också en tjänsteman från svenska legationen, dr Mezey, som klargjorde den slutgiltiga texten hos KEOKH. Just då meddelade man honom, att Gestapo också var intresserad i affären. I realiteten hade överstelöjtnanten i poliskåren László Ferenczy, chef för det judiska utrensingsutskottet i Ungern och förbindelseofficer mellan gendarmeriet och det tyska judeutrensande Sonderkommando, beordrat dr Mezey till sig. Under det samtal, som följde i Semmelweisgatan 6, förklarade Ferenczy, att han inom 72 timmar ville ha en lista över de svenskjudiska medborgare, som på grund av provisoriska pass blivit befriade från stjärnor. Dessa måste inom mycket kort tid lämna landet.

När Wallenberg anlände arbetade just fru Imre Rásó, László Turay och

Hugo Wohl på svenska legationen med sammanställningen av denna lista. Wallenberg förhörde sig genast om den nu befriade Forgács erfarenheter. Han sökte utforska, vad de skulle tänka, om han inskränkte sin verksamhet till att ordna utresan för de omkring 600, som fått provisoriskt pass, eller om det skulle gå att organisera en mera omfattande aktion.

Med stor glädje konstaterade han att svaren tillrådde startandet av en större aktion. Det stämde överens med hans mål och hans längtan att rädda så många oskyldiga offer som möjligt.

Samtidigt skaffade han informationer från vida kretsar om läget. Redan den dag han anlände, uppsökte han judiska rådet i Sipgatan 12.

Om detta besök berättar en av hans barndomsvänner intressanta detaljer: — Den 12 juli liksom i allmänhet under julidagarna, vällde en enorm massa in i mosaiska församlingens hus. Jag uppehöll mig i ordförandens rum, när portvakten släppte in en blåklädd, stjärnfri ung man, som talade tyska. Hans energiska uppträdande gjorde, att man tog honom för en Gestapoman. När han frågade efter ordföranden Stern visade man in honom. Sekretären sade endast namnet Wallenberg samt meddelade att han kom från svenska legationen och önskade tala med ordföranden Stern.

Också ordförandens rum är fullt och den unge mannen väntar rädlös. Plötsligt får han syn på en god vän, dr László Petö, går fram till honom och drar sig tillbaka med honom i en fönstersmyg. Dr Petö går så fram till ordföranden, talar med honom och meddelar sedan församlingen att ordföranden har ett viktigt samtal med en av svenska legationens ombud och ber, att man inte skall störa honom.

Så började förbindelserna mellan Wallenberg och det judiska rådet. Wallenberg talade länge med ordföranden Stern. Först av allt överlämnade han prof. Ehrenpreis' på tyska avfattade brev, som i svensk översättning lyder:

"Till herr Samuel Stern, Judiska radets ordförande, Budapest.

Härvarande utrikesministerium har givit hr Raoul Wallenberg i uppdrag att som legationssekreterare vid svenska legationen i Budapest samla informationer om de ungerska judarnas läge, pröva informationerna och ingiva förslag om, hur hjälp skall kunna givas. Jag ber Er och rådets medlemmar — till vilka enligt vad jag har fått veta också överrabbinen i Fuda hör — mottaga hr Wallenberg och ge honom varje upplysning som han kan behöva. Skriv ner alla Edra önskningar och alla de förslag som Edert råd önskar överlämna till mig och ge dem till honom. Innehållet i hr Wallenbergs meddelanden kommer att via härvarande utrikesdepartement överlämnas till mig.

Vår härvarande hjälpkommitté står i kontakt med vederbörande i utlandet och vi komma förvisso att försöka allt, som är möjligt i detta svåra läge.

Med de bästa broderliga hälsningar och i den förhoppningen att våra trosfränder genom Guds nåd skola undslippa det värsta förblir jag

Eder uppriktige

Marcus Ehrenpreis."

Härefter meddelade Wallenberg, att en extra kurir efter några dagar skulle resa till Stockholm med den första rapporten. Han bad därför att snarast möjligt få en trovärdig redogörelse för läget. (Denna skrevo Samuel Stern, dr Ernő Pető och dr Károly Wilhelm redan samma dag och dr László Pető överlämnade den till Wallenberg.)

Därpå uppsökte Wallenberg schweiziska legationens avdelning för bevakande av främmande intressen, som arbetade i f. d. amerikanska legationens byggnad vid Szabadságplatsen. Här lärde han känna konsul Charles Lutz. Han förhandlade med denne och drog sedan också in Miklós Krausz, Jewish Agency's ungerska ombud, i diskussionen. Krausz bodde vid denna tid på schweiziska legationen och organiserade på bästa sätt i Vadászgatans "glashus" den palestinska utvandringsaktionen.

Den 14 juli på kvällen hade Wallenberg sitt första samtal efter ankomsten med Stockholm och Kálmán Lauer. Samtalet varade 25 minuter och den tyska censuren avbröt det vid flera tillfällen.

Raoul berättade:

1. Att judarna i landsortens getton redan alla deporterats.
2. Att en stor del av de deporterade inte längre kunde hämtas tillbaka. (För censuren skull kunde han inte i telefonen berätta något om skräckryktena från Auschwitz, utan bara "skrev om" den fruktansvärda sanningen.)
3. Att pengar och åter pengar behövdes. Utan dem kunde han inte komma någon vart.

Aktionens penningaffärer ordnades med hjälp av dr Lauer. Lauer meddelade att Larsson inbetalat 110.000 kr. för exporten. I enlighet med den uppgjorda coden betydde detta att Iver Olsen, War Refugee Boards ombud, via dr Lauer överlämnat så mycket till det i Stockholms Enskilda Bank öppnade Raoul Wallenbergs Specialkonto. (Inbetalningen skedde i tre olika omgångar: 10.000, 50.000 och 50.000 kr.)

Wallenberg meddelade dessutom att han i dagarna skulle skicka en detaljerad rapport med kurir och bad enträget Lauer, att denne skulle laga så att pengarna snarast möjligt ställdes till hans förfogande.

WALLENBERGS FÖRSTA RAPPORT

Ätta dagar efter ankomsten till Budapest — den 17 juli — avslutade Wallenberg sin första rapport till utrikesdepartementet. Den — liksom Wallenbergs alla övriga rapporter — avfattades på tyska, eftersom den medarbetarstab, som stod till hans förfogande, icke behärskade svenska. Då också flertalet av de uppgifter, som strömmade in från olika håll, lämnades på tyska kom detta att bli det officiella språket. Rapporten lyder i översättning:

De ungerska judarnas läge den 17 juli 1944.

Den 19 mars 1944 drogo de tyska trupperna in i Ungern, som då hade cirka en miljon judiska invånare. Den regering, som då satt vid rodret, hade följt sina föregångares exempel och tillgripit åtskilliga betungande åtgärder mot judarna, dock utan att inskränka deras personliga frihet eller sätta deras liv på spel.

I den regering, som bildades efter tyskarnas intåg, kommo emellertid sådana personer med i ministären, som hyllade principen om judarnas fullständiga utrotande och som, då det gällde förverkligandet av denna utrotningsplan, helt och hållet gingo tyskarnas ärenden. (Statssekreterarna Endre och Baky, vilka uteslutande sysselsatte sig med judefrågan.) Den tyska myndighet här, SS Sondereinsatzkommando, som ledde den ungerska judeaktionen, hade omedelbart efter intåget framställt yrkande på att ett judiskt råd skulle tillsättas. Samtidigt hade överallt i landet omfattande koncentrationsläger inrättats, i vilka 12—15.000 judar ur olika politiska och sociala läger internerats. Enligt tyskarnas försäkran till det judiska rådet hade de garanterat judarna säkerhet till såväl liv som egendom samt rätt att ostört leva sitt kulturella och religiösa liv, även om vissa inskränkningar kommo att göras.

I början av april ålades varje såsom jude gällande person — enligt rasläran — att bära den gula Davidsstjärnan. Kort härefter spärrades all judisk förmögenhet utöver 3.000 pengö per person. Sina våningar och möbler måste judarna snart överlämna till de utbombade kristna.

Dessa förordningar hade dock inte direkt berört judarnas fysiska existens. Snart började man emellertid att driva samman de i landsorten levande judarna i getton. Till dessa avgränsade, med stängsel omgivna kvarter, vars fönster mot den yttre världen spikades för med bräder, hade judarna endast fått taga med sig det allra nödvändigaste. Också denna placering visade sig emellertid snart vara av övergående art eftersom

landområdena i gränstrakterna förklarades som krigsoperationsområde. De judar, som hade förts samman i getton, släpades vidare till jätteläger, där de för det mesta måste avvakta sitt vidare öde under bar himmel.

Från och med den 15 maj deporterades utan uppehåll hundratals judar. Några dagar före inlastningen i järnvägsvagnarna omgavs gettona av ungerska gendarmer, och detektiver i civilkläder gingo in i lägret, där de på ett sällsynt brutalt sätt förhörde de internerade, kvinnor och män, var de gömt undan sina värdesaker. Först efter att länge ha plågat dem lämnade de sina offer. När vagnarna kommo, drevos de olyckliga ut med tillhjälp av tyska SS-män. Man tvingade i genomsnitt in 75—80 män, kvinnor, barn och gamlingar i en vagn med en yta på 20 kvm. De fingo intet annat med sig än de kläder de hade på sig, litet bröd, en spann vatten och en hink för naturbehov. Vagnarna plomberades därefter.

I ett tåg forslas cirka 3.000 personer bort. Sex sådana transporter avgå dagligen. Många avlida givetvis under vägen. Dessa tåg äro åtminstone till 80 proc. dödståg, eftersom deras last levereras direkt till förintelse-lägren. Två sådana läger äro Auschwitz och Birkenau (i polska Schlesien), vars gaskamrar och krematorier i maj byggts ut enkom för de ungerska deporteringarnas skull. Det är möjligt att någon liten procent av de deporterade interimistiskt placeras i något arbete.

För närvarande kunna de till badhus camouflerade gaskamrarna dagligen förinta 6.000 människor. Liken brännas.

Tills dato har — med undantag för den i Budapest boende — hela Ungerns judiska befolkning, f. n. 700.000 personer, deporterats. Dispositionerna ha varit enhetliga för hela landet. Deporteringarna börjar i öster nära fronten, och närmar sig landets huvudstad, sist drivs judarna i städerna och i samhällena nära Budapest samman på det mest upprörande sätt och forslas utanför landets gränser.

Ringens kring Budapest har slutits. I huvudstaden tvingas judarna in i hus med stora gula stjärnor på fasaden. Rörelsefriheten är starkt begränsad. Så leva ungefär 200.000 människor med små möjligheter att skaffa sig livsmedel. I stadens periferier ha flera tusen fångats och deporterats. Av obekant orsak kan man omkring den 10 juli konstatera en några dagars paus i transporterna. Men den 16 forslas omkring 1.600 personer bort på ett tåg, som emellertid dirigeras tillbaka. Tack vare vem och varför veta vi inte.

Det politiska läget är oklart. Otviveltaktigt arbeta vissa krafter för att förhindra deporteringarna. Resultatet av denna inre kamp kan dock endast bli katastrofal för judendomen. De tyska myndigheterna kräva utan tvekan, att judarna avlägsnas. Mellan statsöverhuvudet och regeringen bestå stora

motsättningar. Man har anledning att frukta, att det spända läget inom kort kommer att leda till en våldsam explosion: statsöverhuvudet och de kristna kyrkorna önska att deporteringarna skola inställas, men statsöverhuvudet kan inte göra sin vilja gällande...

Raoul Wallenberg.
Legationssekreterare.

Som synes skildrar redan den första rapporten läget med sådan exakthet, att vi inte ens i skrivande stund skulle kunna ge en tydligare bild av dessa tragiska händelser. (Den inkorrekta siffran för deporteringarnas offer — 700.000 — har Wallenberg själv rättat i sin nästa rapport.)

P. M. BETRÄFFANDE JUDEFÖRFÖLJELSERNA I UNGERN

Redan följande dag skriver Wallenberg med stöd av nya uppgifter ett mera detaljerat P. M., som han skickar med kurir till utrikesdepartementet tillsammans med den första rapporten. Namnen på dem som informerat honom, meddelar han ännu inte. Det sker först i en senare skrivelse.

Promemorian, som är ett viktigt dokument vid utarbetandet av denna tidens historia, lyder i svensk översättning:

Härmed framlägges en av en förtroendeman utarbetad sammanfattning av dagssituationen:

Med hänsyn till författaren, som utomordentligt väl känner till läget, vill jag först vid ett senare tillfälle tillkännage hans namn. Samtidigt översänder jag rapporten nr 2 från en tidigare citerad källa. Innehållet i dessa båda bilagor överensstämmer väl med allt, som jag hittills erfarit från andra håll.

Eftersom följande uppgifter härstamma från olika sagesmän, komma dessas namn att anges senare, varvid de i originalet angivna siffrorna åberopas.

Förhållandena i uppsamlingslägren.

Föräldrarna till en av mina sagesmän (3) transporterades den 1 juni i riktning mot Polen. Av en tillfällighet dirigerades tåget tillbaka till det bekanta lägret vid Békásmegyer, sannolikt resultatet av ärkebiskop Serédys intervention. Min sagesman erhöll ett utsmugglat meddelande från sina föräldrar, enligt vilket de voro utan både mat och dryck. Han begav sig till lägret och med tillhjälp av mutor lyckades han genom taggråds-

stängslet smuggla in ett paket med mat och dryckesvaror. Föräldrarna fördes senare till Polen.

En annan sagesman (4) besökte den 25 maj uppsamlingslägret i Kassa. Lägret förevisades honom av dess chef, baron Fiedler, för vilken han samma dag föreställts av en god vän. Enligt baron Fiedlers uppgift skulle ursprungligen 16—17.000 människor ha varit i lägret, som omfattade cirka ett och ett halvt joch. Lägret hade fyllts omkring den 12 maj, och den 15 hade människorna överförts till det nyinrättade gettot i Kassa. Efter tre dagars uppehåll där drevos de åter tillbaka till lägret och den 19 maj började deporteringarna. Vid min sagesmans besök på platsen voro ännu cirka 8.000 personer i livet. De voro emellertid ytterst utmattade. Temperaturen höll sig mellan tio och elva grader, vädret var dåligt, det regnade och blåste. De internerade hade lägrat sig under smala skyddstak, som buros upp av träpelare. Inlastningen i vagnarna skedde efter namnupprop och sedan SS-folket gjort en synnerligen närgången kroppsvisitation. Både män och kvinnor tvingades att klä av sig nakna. Vid ett tillfälle sökte en moder att gömma sitt lilla barn under en vagn. Barnet upptäcktes, någon tog det i benen och kastade det med våldsamt kraft över huvudena in i vagnen.

Vagnen var så fullpackad, att människorna endast kunde stå. Enligt min sagesman skall baron Fiedler ha berättat, att han, sedan några judar hade flytt ur lägret, låtit hänga upp deras anhöriga i fötterna och — androm till varnagel — "pryglat dem mellan benen".

Transporter till utlandet.

En tjänsteman, som i sitt arbete noggrant kunnat iaktta transporterna, betecknade dessa som avskyvärda och obeskrivligt brutala, i ett samtal med min sagesman (4). Reskosten hade ofta endast bestått av en brödlev per vagn, ibland endast av en halv lev och två hekto marmelad. En spann vatten fanns i varje vagn. Restiden brukade vara fem dagar. Många dödsfall förekommo.

Behandlingen i Auschwitz, Birkenau och Waldsee.

De i bifogade rapporter gjorda påståendena, att alla utom de arbetsföra männen och unga kvinnorna dödades, bekräftas av det faktum att man erhållit brevkort från dessa båda kategorier men icke från äldre personer. En journalist, som tjänstgjort i det ungerska flygvapnet och nyligen återkommit från Kattowitz-trakten, har bekräftat dessa förhållanden. Själv har jag ännu inte hunnit träffa honom.

Reaktionen i Ungern.

De flesta ungrare, som man talar med, skämmas över vad som händer och påstå att brutaliteterna icke utövas av ungrare utan uteslutande av tyskar. Detta är emellertid inte sant. Antisemitismen har djupa rötter i Ungern. Hjälpåtgärderna ha inskränkt sig till, att man försett den egna vännen med livsmedel och gömt honom. Många beklaga sig över judeförföljelserna samtidigt som de påpeka att Ungern genom dessa gått miste om utlandets sympatier. Man fruktar, att Ungern vid ett eventuellt fredsslut kommer att behandlas sämre än Rumänien, eftersom man vet att Rumänien på sista tiden börjat bedriva en betydligt mildare judepolitik. Det tycks emellertid som om denna åsikt endast breder ut sig inom de ledande industrikretsarna. I stället blottar man en viss nyfikenhet ifråga om det straff, som väntar dem, vilka aktivt deltagit i dessa brottsliga handlingar.

I detta sammanhang kan också nämnas, att man i vissa kretsar förmodar, att judarnas närvaro innebär ett visst skydd vid bombardemangen. Man tycks tro, att judarna med avsikt placerats kringspridda i 2.600 judehus över hela Budapest i stället för i getto. Och samma skäl trodde man ha dikterat beslutet att de judiska arbetspliktiga inte ha rätt att uppsöka skyddsrummen under ett bombardemang.

Flyktmöjligheter.

Eftersom man måste ha livsmedelskort, dopattest och identitetskort, vidare är skyldig att bära Davidsstjärnan samt hindras av utgångsförbud under största delen av dagen är det utomordentligt svårt för en jude att genom flykt undkomma sitt öde: i all synnerhet som bevakningen är stark både på gatorna och inom judehusen. Därtill kommer bristen på kontanta betalningsmedel, den kristna befolkningens ljumma sympati och landets öppna, lättöverskådliga topografi.

I Budapest torde 20—25.000 judar leva gömda hos sina kristna vänner. De som ha stannat kvar i judehusen äro huvudsakligen barn, kvinnor och gamla människor. Männen äro i arbetstjänst. Under första veckan i juli döptes ett stort antal personer av katolska präster. Numera är man dock mera återhållsam och fordrar en tre månaders kurs före utdelandet av dopet.

Många präster häktas. Man hade hoppats att man genom dopet skulle bli befriad från att bära Davidsstjärnan. Antalet döpta judar i Ungern torde dock högst vara 70.000. Vissa små möjligheter förefinnas att tillägna

sig utbombade och dödade ariers papper, men dessa betinga i allmänhet mycket högt pris. Däremot känner jag personligen inga fall av förfälskade identitetskort, och tryckerierna äro så strängt kontrollerade, att det knappast föreligger några möjligheter att rädda sig på denna väg.

Det socialdemokratiska partiet är i princip judevänligt, men det är praktiskt taget lamslaget och har inte kunnat hjälpa mycket. Det kommunistiska partiets inställning och verksamhet känner jag inte till.

Mutor.

Ett järnvägståg med 1.200 judar har avgått för ganska länge sedan till Spanien för vidare befordran till Palestina. Det står emellertid för närvarande i Hannover. Antagligen har — utan att regeringen vet något om det — en överenskommelse träffats mellan judiska rådet och Gestapo, som å sin sida angivit att dessa judar skulle deporteras på vanligt sätt — d. v. s. till avrättning. Priset skall ha varit 80.000 pengö per person, men jag har ingen möjlighet att kontrollera uppgiften. Flera enstaka smuglingar tyckas ha verkställts av Gestapo efter en föregående penningutpressning. Dock påstår man, att offren i alla fall till sist dödats.

Utom det i en tidigare rapport omnämnda känner jag intet fall, där någon kunnat rädda sig ur ett interneringsläger. Av ett anonymt brev, som kommit legationen tillhanda, framgår det emellertid att brevskrivaren undkommit ur lägret i Békásmegyer. På det hela taget tyckas mutor ha förekommit i betydligt mindre omfattning än man kunde ha väntat, kanske bl. a. därför att hela uppsamlings- och transportproceduren skett så mekaniserat hastigt och opersonligt, att de utomstående, som velat hjälpa, helt enkelt inte hunnit tala med vederbörande lägerchef.

Manfred Weisskoncernens ägare räddas.

Hela familjen Weiss — 39 personer — har fått lämna Ungern. De har uppehållit sig en månad i Purkersdorf i närheten av Wien varifrån de fortsatt resan till Lissabon, dit de som bekant ha anlänt. President Chorin befinner sig i London, där han enligt uppgift från härvarande SS-män bedriver anti-ungersk propaganda.

Enligt överenskommelse kvarhölls baron Alfons Weiss, direktör Franz Mautner och baron Georg Kornfeld, den senare frivilligt åtföljd av hustru och son. De äro gisslan i Tyskland, den förre i Gmünden, de senare i Wien. De behandlas väl och en av herrarna lär ensam få resa till utlandet varannan vecka. Weisskoncernen har på 25 år utarrenderats till ett Gestapo

tillhörigt bolag för en i förskott erlagd arrendesumma på en miljon riksmark och fyrahundratusen dollar. Firman har alltså övergått i Gestapos SS-grupps ägo och ej i Göringverkens.

Budapest den 18 juli 1944.

Raoul Wallenberg.
Legationssekreterare.

PROTOKOLLEN FRÅN AUSCHWITZ

Till detta memorandum har Wallenberg också fogat följande protokoll:

"Sedan två slovakiska judar flytt från Birkenau den 7 april 1944 var upprördheten i lägret synnerligen stor. Politiska avdelningen inledde omedelbart en stort upplagd undersökning, under vilken flyktingarnas vänner och överordnade strängt förhördes, dock utan framgång. Eftersom flyktingarna voro gruppfunktionärer blevo som straff — eller måhända av försiktighet — samtliga judiska funktionärer berövade sina poster. Med rätta förutsattes att flykten skett från byggområdet nummer tre, varför bevakningskedjan förkortades så att den nu gick rakt genom detta område.

Den 1 april 1944 ankom en transport grekiska judar av vilka 200 placerades i lägret, medan de övriga cirka 1.500 omedelbart ihjälgasades.

Mellan den 10 och 15 april anlände ungefär 5.000 arier, till största delen polacker, vilka tillsammans med en 2—3.000 kvinnor från det likviderade lägret Lublin-Majdanek fördes till Birkenau. De erhöilo numren 175.000—181.000. Bland kvinnorna voro ungefär 300 polska judinnor. De flesta av de ankomna voro sjuka och försvagade. Enligt erhållna informationer ha de friska arierna sänts till tyska koncentrationsläger. Av dessa arier ha vi fått veta följande om de därvarande judarna:

Den 3 november 1943 avrättades samtliga judar, d. v. s. 11.000 män och 6.000 kvinnor i lägret i Lublin-Majdanek.

Vi kunna erinra oss att SS-förbanden i Birkenau vid denna tid berättat för oss, att Lublin överfallits av partisaner varför en del av SS-manskapet i Birkenau tillfälligt dirigerats dit.

I lägret Majdanek måste judarna på fält nr 5 gräva djupa gravar. Den 3 november fördes de i grupper om 200—300 hitut, skötos ned och begravdes. Allt var över på två timmar. Öronbedövande musik ackompanjerade massavrättningen för att skotten skulle överröstas. Endast 300 flickor, som voro sysselsatta med vägröjnings- och skrivarbete, förblevo i livet. De kommo till Birkenau tillsammans med denna grupp. Tre dagar

efter sin ankomst blevo de på order från Berlin gasade och brända. Av misstag undkom två flickor. Följande dag skötes de ned, och kanslisten som varit orsak till misstaget, avskedades från sin plats.

Lublinjudarnas öde framkallade en fruktansvärd depression bland internerna i Birkenau. Man fruktade att också Birkenau skulle likvideras så som Lublin.

I slutet av april anlände ytterligare grekiska judar. Av dessa fördes 300 i läger medan ungefär 3.000 avrättades.

Ytterligare transporter anlände i början av maj (mindre och större) med holländska, franska, grekiska och belgiska judar samt polska arier. De flesta placerades i Bona-huset i Auschwitz. Den första sändningen ungerska judar anlände omkring den 10 maj till Birkenau. Dessa kommo från uppsamlingslägren och fängelserna i Budapest. En del hade också tagits till fånga på gatorna och stationerna i Budapest.

Vi har haft tillfälle att tala med några kvinnor: syskonen Ruth och Mici Loránt i Zsolna, Ruth Quastler, Bratislava, Irén Roth, Nagymihály och fru dr Barna Fuchs.

Transporten införlivades i lägret efter den sedvanliga renraknings- och tatueringsproceduren. Männen erhöilo nummer från 188.000. Kvinnorna fördes till kvinnoläger. Ungefär 600 män, bland dessa 150 i åldern mellan 45—50 år fördes till Birkenau, där de tilldelades olika arbetsuppgifter. De övriga stannade i Auschwitz, där de sysselsattes med byggarbeten för Bonafabriken.

Medlemmarna av denna transport äro alla i livet. Inte en enda av dem har förts till gaskammaren, som annars är brukligt. I de brev, som de tillätos skriva till de anhöriga, tvingades de att som uppehållsort skriva Waldsee.

I mitten av maj började de ungerska masstransporterna till Birkenau. Dagligen anlände 14—15.000 judar. Vägen från lägret till krematoriet gjordes i ordning i raskt tempo under arbete dygnet runt, så att transporterna kunde föras direkt till krematoriet. Av de deporterade fördes omkring 10 proc. till lägren. De övriga gasades och förbrändes omedelbart. I Birkenau gasades flera judar ihjäl än någonsin tidigare, och Sonderkommandot utökades från 600 till 800 personer, vägröjningskolonnerna från 150 till 700 personer. Tre krematorier arbetade dag och natt, det fjärde sattes i stånd. Då det visade sig att krematoriernas kapacitet icke var tillräckligt stor, grävdes i Birkenwald fyra gravar om vardera 50 meters längd och 15 meters bredd, där liken dag och natt förbrändes.

Förintelsekapaciteten är efter detta obegränsad. De som överleva — ungefär 10 proc. — tillhöra inte lägrets ordinarie nummer. De bli visser-

ligen renrakade och måste bära fängdräkt, men de tatueras inte. De placeras i lägre specialavdelning C och skickas därifrån så småningom till olika läger i riket, som t. ex. Buchenwald, Mauthausen, Grossrosen, Gusen, Flossenbürg, Sachsenhausen o. s. v. Kvinnorna placeras tillfälligt i zigenarläger i separata block. Sedan transporteras de vidare. Judiska flickor från Slovakien brukar vara blockledare.

De första transporterna kommo från Munkács, Nagyszöllös, Nyiregyháza, Ungvár, Huszt, Kassa, Beregszász, Máramarosziget och Nagyberezná.

Ledare för de ungerska transporterna är Hauptsturmbannführer Höss, tidigare lägerkommendant. Han är numera ständigt på väg mellan Auschwitz och Budapest. Den nuvarande lägerkommendanten i Birkenau är Höss' tidigare adjutant, Hauptsturmführer Kramer.

Numren 187—189.000 fingo 1.600 franska arier i Birkenau, huvudsakligen intellektuella, framstående fransmän, höga officerare, representanter för den franska finansvärlden, kända journalister, politiker och — som det påstods — f. d. ministrar. Vid deras ankomst gjorde en del av dem myteri. SS-manskapet var ytterst brutalt mot dem, och en del av dem blev nedskjutna på ort och ställe.

Fransmännen uppträdde sällsynt modigt och självmedvetet. I Birkenau isolerades de strängt och fingo inte komma i kontakt med någon. Efter två veckor skickades de på order från Berlin till koncentrationslägret i Mauthausen.

Sedan mitten av maj få de nykomna judarna inte längre såsom förut löpande nummer. En ny serie har börjat med ett A framför numret. Anledningen till denna förändring är oss obekant. Intill dagen för vår flykt, d. v. s. den 27 maj 1944, har 4.000 judar försetts med nummer ur denna serie. Ett hundratal judar från Holland, Frankrike och Italien har sista tiden kommit till lägret samt 3.000 judar, som den 23 maj anländer från Theresienstadt. De föres samtliga utan föregående rakning till sina landsmän, som vistades i Birkenau sedan den 20 december 1943 och vilkas karantän utlöper den 20 juni 1944. De hade placerats i II b.

Enligt meddelande från en i Sonderkommandot arbetande jude avlade Himmler ett besök i Birkenau den 15 eller 16 maj 1944. Vid denna tid var jag själv ögonvittne till, hur tre bilar med fem civilpersoner körde fram mot krematoriet. Den citerade juden ur Sonderkommandot berättade, att såväl han som också andra kände igen Himmler i en av dessa civilpersoner. Han besiktigade krematoriet I och efter en halv timma avlägsnade han sig tillsammans med sina följeslagare. Nästa dag meddelade tidningarna

i Schlesien att Himmler uppehöll sig i Krakau. I enlighet med detta var alltså informationen riktig.

Ännu en intressant händelse, om vilken jag börde berättas av samma person i Sonderkommandot. Det var en sensommardag 1943. Till Auschwitz anlände en kommission bestående av 4 holländska judar — herrar av förnämt utseende. Lägerledningen hade tydligen redan tidigare informerats om detta besök. De i Auschwitz befintliga holländska fångarna fingo bättre kläder, riktiga matbestick och soldatskålar vid bordet och också finare kost. De fyra mottogs mycket artigt. De fingo bese lägret, vars byggnader, gräsmattor och ordning verkligen gjorde ett gott intryck. Man visade dem de holländska judarna och förklarade att detta endast var en del av holländarna, medan de övriga voro utplacerade i andra läger.

De fyra herrarna tycktes mycket belåtna. De uttryckte också en önskan att få se krematoriet, som de just hade hört talas om. Man förklarade sig genast villig att visa dem det krematorium, i vilket de i Birkenau avlidna brändes. Lägerledaren Aumeyer reste med dem till Birkenau, visade dem krematoriet — och lät skyndsamt skjuta de fyra herrarna. Det påstås att ett telegram avgick till Holland något senare, enligt vilket de fyra herrarna fallit offer för en bilolycka.

I Auschwitz finns det en biologisk experimentstation, där civila SS-män och fångläkare sysselsätta sig. Man utför experiment uteslutande på judiska kvinnor och läkare. Hittills ha inga slovakiska kvinnor varit bland offren. Också på män utföras experiment, men dessa äro separata.

Till följd av dessa experiment ha många avlidit. Efter vad vi hört äga konstlade befruktningar rum, kastreringar och dylikt. Som försöksmaterial tjäna ibland också zigenare.

Block X, där dessa experiment företagas, är fullkomligt isolerat. Fönsterluckorna äro ständigt stängda. Ingen får komma in.

Hittillsvarande kommandanter i Auschwitz och Birkenau äro: Aumeyer, Schwarzhuber, Weiss, Hartenstein, Höss och Kramer.

På samma sätt som det just lyckats två slovakiska judar att den 7 april 1944 fly från Birkenau har det också lyckats ytterligare en slovakisk och en polsk jude att fly från Birkenau.

Deras rapporter stämma fullkomligt överens med de två slovakiska judarnas. Sina upplevelser och iakttagelser från den 7 april 1944 till den 27 maj, d. v. s. till flykten ha de skrivit ner här. De ha också berättat om flera händelser, som icke nämnts i tidigare rapporter och som också nedskrivits här."

Detta protokoll, vilket Wallenberg skickar som första rapport till Stockholm, går snart genom hela världspressen och avslöjar nazismens verk-

liga ansikte och den av tyskarna dittills envist förnekade masslakten i Auschwitz-Birkenau.

Samme kurir medför också ett brev till Sveriges konung från tre medlemmar i det judiska rådet, ordföranden Samuel Stern, dr Ernö Petö och dr Károly Wilhelm. I detta frambära de i de ungerska judarnas namn sitt tack för Majestätets lyckosamma intervention. De skildra också det fruktansvärda, som håller på att hända, och framhålla nödvändigheten av en internationell hjälpaktion.

Brevets avsändande är ett ingalunda riskfritt företag. Man måste i dessa tider vara beredd på att tyskarna t. o. m. undersöka de kurirer, som fara genom landet. Verkligt spännande dagar följa också. Meddelandet om kurirens ankomst till Stockholm låter vänta på sig. Först efter en avsevärd försening anländer det.

WALLENBERGS PRIVATBREV

Men kuriren har också privata brev i posten. Ett är adresserat till Wallenbergs moder och ett — en privat rapport om verksamhetens gång — är adresserat till dr Lauer. Det senare, som ävenledes är skrivet på tyska, lyder i svensk översättning:

Käre Koloman!

Om det vore möjligt att få hem de 649 personerna, så skulle man naturligtvis fortsätta den humanitära aktionen enligt de riktlinjer, som äro möjliga att följa. Personligen har jag tänkt mig följande möjligheter:

a) Ett Röda korsläger inrättas, vilket mottar såväl judar som andra, men hittills har den ungerska regeringen avböjt förslaget att Röda korset skulle befatta sig med judarna.

b) Pengar delas ut till olika förtroendemän, som jag vet ha sysselsatt sig med att rädda judarna. Dessa personer skola huvudsakligen använda pengarna till att skaffa judarna tak över huvudet och förse dem med dopattester och identitetskort. Jag är övertygad om att man på detta sätt kan rädda många. Kostnaderna för varje person skulle naturligtvis bli väsentligt mindre än om man skulle försöka få dem ut ur landet med tillhjälp av mutor. Jag ber Dig försöka åstadkomma att jag får fritt förfoga över ett pengöbelopp för detta ändamål. Naturligtvis är det möjligt att jag bedrar mig själv, när jag väljer dessa personer, men jag tror mig redan ha en del förbindelser, som jag vågar betrakta som allvarliga.

Hilfskomitee
Bismarckstr. 10, Berlin

Anzahl 2 44

Lieber Kollege

Ich und falls es. Meinander den 4. Personen bringen
wurde so sollte man selbstverständlich die humanitäre Aktion weiter
fortsetzen in denjenigen Richtungen welche möglich sind.
Persönlich habe ich mir folgende Möglichkeiten vorgestellt,
a./ Ein Lotsenvermittlung wird eingerichtet in welchen
auch Juden wie andere aufgenommen werden, aber bis jetzt hat
die ungarische Regierung abgelehnt, dass sich das rote Kreuz
mit Juden befassen soll.

b./ Geld wird verteilt an verschiedene Vertrauenspersonen
von mir, von denen ich weiß, dass sie sich mit der Rettung von
Juden betätigt haben. Diese Personen werden die Gelder hauptsächlich
dazu verwenden die Juden mit rüberzubringen und sie mit falschen
Namen und Identitätskarten zu versehen. Ich bin überzeugt, dass man
in dieser Weise viele Tote retten könnte, und die Kosten für
jede Person zu einem noch viel kleiner als wenn man auf dem
Seestreckungsweg versuchen würde die Leute aus dem Land zu bringen.
Ich bitte dich jedoch zu versuchen, dass ich ungezügelt über die
bestehenden Forderungsbeträge verfugen kann. Selbstverständlich kann
ich mich bei dieser Voraussetzung freuen, aber ich glaube
ich habe schon einige Verbindungen die als ernst betrachtet werden
können.

c./ Man wird weiter versuchen noch mehr einen Transport
nach Schweden oder nach Palästina auf offiziellen Weg zu erreichen
ohne dafür etwas zu zahlen, was Kinder will die menschliche Ver-
mittlung Stockholms unterstützen. Mit Freude ob dies kein Irrtum ist,
langst hat ein Telegramm bekommen am 1.7.

d./ Über die Möglichkeit tatsächlich deutsche oder ungarische
Stellen mit Erfolg zu bestechen werde ich weiter nachdenken.
Ich glaube solche Versuchsversuche wird es von den befreundeten
Leuten viel für Erfahrungen machen ist.

Von Hilfen bekomme ich hoffentlich morgen Bescheid ob
er mir die 1.000.000 Mark gibt oder nicht.

Es ist ein grosser Kampf um Zahlungsmittel deshalb
schwierig zu beschaffen.

Über die Lage ist ausführlicher offiziell berichtet
worden.

Ich werde versuchen in ganz kurzer Zeit wegen Berichter-
stattung nach Hause zu kommen.

Es ist dich

Rudolf

Budapest, den 1. Juli 1944

3. Letzte 4. 1.000.000 von selbstständig mit
zu haben.

Wallenbergs
brev till dr
Lauer 18 juli
1944.

TELEGRAM
KUNGL. TELEGRAFFVERKET

STOCKHOLM
22 JUL 1944
RECEIVED

SP. SV. 114-200

den Budapest was 27/Jul 21/7 1944 etet
utgåva stockholm

VIA SVENSKRADIO

erbitte intermedialt larmen bei welcher ich eine Depell ch
istirne jenen den das falls ein et was betreffend merkt
einteilung mit Clare et co zustande kommt dann eine still
halten des ungarischen Gesellschaften als grundlegend
dann seitens jeneren aufgestellt wird also auch ein
sowie also einseitig wird immer noch bei sich werden
am hoffentlich bald unter sich zu kommen führen.
Wallenberg

Wallenbergs telegram till Lauer.

c) Man skall vidare försöka att på officiell väg få en transport till Sverige eller Palestina till stånd utan att betala därför. Mosaiska församlingen i Stockholm vill ta hand om 200 barn. Undersök om detta stämmer. Langlet har fått ett telegram om det den 17 juli.

d) Om möjligheten att verkligen framgångsrikt muta ungerska eller tyska officiella personer kommer jag att skriva senare. Jag tror, att sådana försök till närmanden av vederbörande kan utnyttjas i utpressningssyste.

Bristen på betalningsmedel är stor. Det är därför svårt att skaffa pengö.

En utförlig officiell rapport om läget avgår samtidigt. Jag skall försöka att komma hem för rapport inom den närmaste tiden.

Med hjärtliga hälsningar

Budapest den 18 juli 1944.

Raoul Wallenberg.

5 — Raoul Wallenberg

65

Den 22 juli skickar Wallenberg ett telegram till dr Lauer i Stockholm. I det på tyska avfattade telegrammet ber han med tillhjälp av den överenskomna coden, att hrr Johnson och Olsen. om en tyskanglosachsisk fred skulle komma till stånd — dylika av tyskarna inspirerade rykten cirkulerade i den neutrala pressen — icke skola glömma att söka en lycklig lösning av den ungerska judefrågan.

Också i Budapest gick vid denna tid ryktet om separata fredsförhandlingar, vilka sattes i samband med attentatet mot Hitler den 20 juli.

Den 24 juli skickar Wallenberg för ovanlighetens skull ett svenskt brev, som han själv skrivit ned på maskin, till dr Lauer, i vilket han bl. a. skriver följande:

Kungl. Svenska Beskickningen.

Budapest den 24 juli 1944.

... Tack för Ditt brev av den 17 och telefonsamtal.

Enligt min uppfattning borde hjälpaktionen gå vidare i största skala. Den bästa hjälpen vore om ungrarna finge klart för sig, vilken dum politik de bedriva med hänsyn till Rumäniens milda behandling av judarna. Säg åt Larsson och Gustafsson detta. Det är nödvändigt att jag har pengar att röra mig med. För att organisationen och transporten skall kunna ske smärtfritt har jag anställt 12 nya personer, till största delen frivilliga, och vi ha belagt ett nytt hus för repatrieringsaktionen. Det vore alldeles felaktigt att tro, att Sveriges roll vore slutspelad i avseende på möjligheten att bringa hjälp åt judarna, så snart repatrieringsaktionen är genomförd. Närmare hoppas jag kunna förklara vid mitt besök i Stockholm.

Raoul.

ETT ANDRA P. M. ÖVER DE UNGERSKA JUDARNA

Efter knappt två veckor inlämnar Wallenberg ytterligare ett P. M. till svenska utrikesdepartementet, vilken ännu mera exakt skildrar de ungerska förhållandena:

P. M. över judarnas behandling i Ungern.

Sedan promemorian den 18 juli ha deporteringarna icke upptagits i större skala. Däremot ha mindre transporter dels i tredjeklassvagnar farit över gränsen vid Kassa efter den 10 juli, då de större deporteringarna som bekant avbrötos. Lägret i Sárvár tömdes under denna tid till största delen fullständigt och invånarna skickades över gränsen.

REDA.
ÖVERSKEDS BEHÖRIGHETEN

Utskrift den 4 juli 1944.

Sant för detta brev av den 17 och telefonatet.
Någon sin uppfattning borde hjälpsaken till vid en
större skala. Den måste hjälpen vara en lagom "lagom" för
sig, vilken den politisk de bedriva med många till att den milde
behandling av judarna. Säg åt Lasse och Justifera detta. Det är
nödvändigt att jag har pengar att försä sig - och att jag
den och transporten skall kunna se enligt fritt har jag
17 nya personer, till större delen frivilliga, och så har jag
ett nytt hus för registreringskontoret. Det vore mycket felaktigt
att ha ett svenskt vill vara utställt i avsnittet på mö-
ligheten att bringa hjälp åt judarna, och snart registreringskontoret
som är genomförd. Någon hoppas jag kunna förklara vid mitt besök
i Stockholm.

(Transfereringen skulle kunna ordnas så, att kronbelopp ut-
betalas till mig. Jag transfererar Cohn i Stockholm och Cohn trans-
fererar mig i afgr. i Schweiz. Någon utfrörel av kronbeloppet blir
såse nödvändig. Brevet av transfereringsmyndigheten kan bli den
vackliga.

Belräffande möjligheten att taga med den lille gossen Bar-
my och 6-åriga Andrea Aszodi skall jag återkomma snart.)

Herr. Dr. K. Lauer,
Stockholm.

Wallenbergs brev till Lauer den 24 juli 1944.

Alla medel användes synbarligen för att hemlighålla saken. Så fördes
t. ex. judarna bort utan att ha den föreskrivna stjärnan på sig. Detta var
förhållandet på östbangården den 26 juli kl. 20.50. Den 19 juli bortfördes

1.650 personer, delvis arier och huvudsakligen intellektuella, från Kistaresca via Hegyesshalom till Tyskland.

Den 20, 24 och 25 i samma månad kringrändes enligt trovärdiga ögonvittnen vissa märkta hus i staden och invånare i alla åldrar bortfördes till arbetstjänst i stadens närhet. Behandlingen i arbetstjänsten är i allmänhet god. Organisationen ledes numera av general Lázár, vilken betraktas som human.

Stämningen bland folket.

Befolkningen har under denna period börjat intaga en mera oppositionell hållning såväl i judefrågan som i andra frågor, dock utan att den tagit sig uttryck i någon påvisbar handling.

Riksföreståndarens inställning till judefrågan

belyses av det väsentliga faktum, att deporteringarna bortsett från en del smärre ingrepp har inställts. Bland annat blev i två kontrollerade fall tåg med deporterade beordrade att vända tillbaka, sedan de nästan hade nått gränsen.

Att Horthys makt är en faktor framgår även av det förhållandet, att när det ovan nämnda tåget med intellektuella internerade åter skickades över gränser av Gestapo, hölls hela det judiska rådet under kontroll av Gestapo, så att ingen skulle kunna nämna något för riksföreståndaren, som i detta fall synbarligen hade haft tillräcklig makt för att dirigera tåget tillbaka.

Det är numera bekräftat, att den direkta orsaken till inställandet av deporteringarna var svenske konungens telegram till riksföreståndaren.

Behandlingen i vagnarna.

Ett tillförlitligt ögonvittne har lämnat en rapport över förhållandena under resan till deporteringsorterna. Ifrågavarande sagesman, en internationellt känd vetenskapsman, lastades tillsammans med 75 andra personer under slag och misshandel in i en vagn. Själv fick han ett blödande sår i ansiktet. De deporterade kunde ta med sig mat och dryckesvaror.

Vagnen var plomberad i fyra och en halv dagar och under denna tid utdelades ingen proviant. De, som olyckligtvis inte tänkt på att ta med sig något, erhöilo mat av sina medresenärer. Det var så trångt i vagnen att alla under hela tiden endast kunde sitta på sitt bagage. Hettan var fruktansvärd. En person dog i Hegyesshalom och kastades ut där, sedan

vagnens plombering brutits upp. Av vänliga människor fingo resenärerna varje dag vatten. Annars skulle säkert flera ha avlidit.

Av okänd anledning hämtades vår sagesman ut ur vagnen i Wien och skickades tillbaka. De övriga personerna sändes vidare. Två personer blevo vansinniga under färden.

Sündermanns tal.

Enligt meddelande från chefen för härvarande utrikesministeriums pressavdelning har man i ministeriet gjort ett utkast till ett försvar för jedeförföljelserna liksom också ett dokument över händelserna i Auschwitz och skickat dem till Berlin för godkännande. Men i Berlin godkändes inte utkastet. Dock använde man konceptet som basis för ovannämnda tal, vilket som bekant huvudsakligen gick ut på att bevisa att judarna själva voro skuld till det behandlingssätt de rönt, samt att de behandlades väl såväl i Polen som i Tyskland. Sündermann-talets tongångar gick igen i legationsrådet Grells framställning, där han bl. a. betonade, att de deporterade judarna i princip kunde fritt använda sig av postverket. Vid en av undertecknad omedelbart företagen kontroll av detta förhållande visade det sig, att antalet ankomna brevkort från deporterade judar under tiden 15 maj till 12 juli endast var 14.000, alltså högst 3 proc. av samtliga deporterade. Det kan alltså inte vara fråga om någon "fri" brevbefordran, om man utgår från den officiella ståndpunkten, att största delen av judarna ännu befinna sig i livet.

Livsmedelstilldelningen

	<i>För icke judar</i>	<i>För judar</i>
Mjöl per månad: Vetemjöl	2.100 gr	2.100 gr
Rågmjöl	700 gr	250 gr
Bröd per dag	250 gr	250 gr
Fett per månad	600 gr	—
Olja per månad	—	300 gr
Kött per vecka	100 gr	100 gr
Fläsk per vecka	100 gr	—
Socket per månad	1.400 gr	300 gr
Smör endast för icke judar.		
Vallmofrön för icke judar.		
Risgryn för icke judar.		
Paprika för icke judar.		
Ägg för icke judar.		

*Namnen på de i promemorian den 19 juli 1944 nämnda sagesmännen
äro: 1) Det judiska rådet. 2) Härvarande representant för Jewish Agency,
Miklós Kreusz. 3) Magda Biró, lärarinna. 4) László Kelemen, representant
i Budapest för Mellaneuropeiska handelsbolaget. 5) K. M., apotekare. 6)
Dr Géza Soós. 7) Miklós Kertész, soc.-dem. parlamentsledamot. 8) Ko-
rányi.*

De deporterade judarnas antal.

Den i den tidigare rapporten — av den 19 juli — icke ifyllda uppgiften
över de ifrågavarande dag avgångna vagnarna kunde inte erhållas. Där-
emot var de deporterades antal den 1 juli cirka 333.000. Antalet sedan
dess deporterade kommer att meddelas senare. Här cirkulerande uppgifter,
att antalet den 12 juli skulle ha varit 680.000 synes vara överdrivet.

Budapest den 29 juli 1944.

Raoul Wallenberg.

WALLENBERG FÖRSLAG TILL HJÄLPENS ORGANISATION

Till denna detaljerade rapport om det sätt på vilket judarna behandlades,
bifogar Wallenberg samma dag sitt förslag om hur hjälpen bör ges. Planen
vittnar om en mycket skarp blick för vad framtiden bär i sitt sköte:

PM angående hjälpen till Ungerns judar.

Hjälp kan ges:

dels inom ramen för en överenskommelse med Ungerns och Tysklands
regeringar,
dels genom allmän privat verksamhet,
dels genom en effektiv upplysningsverksamhet på ort och ställe för att
förmå judarna att hjälpa sig själva och förmå folket att hjälpa dem, och
dels genom att situationen belyses såväl inom landet som i utlandet.

Mål och medel:

Det skulle vara omöjligt att sätta upp något slutgiltigt mål för hjälp-
aktionen eftersom läget förändras med varje dag. Det vore av stor vikt
att äga pekuniära och organisatoriska möjligheter att i varje ögonblick

träffa de dispositioner, som situationen väsentligen kräver, utan att först vara tvungen att be om tillåtelse.

Vidtagna åtgärder:

I överensstämmelse med denna förutsättning ha omkring tjugo huvudsakligen frivilliga personer anställts. De flesta äro av judisk härstamning, dock icke sådana, vilka äro förpliktade att bära stjärnan. Schweiziska legationen har handlat på samma sätt, och för övrigt är det omöjligt att uppbringa kristen arbetskraft. T. o. m. Gestapo har måst anställa judar. Utan dessa åtgärder skulle man knappast ha kunnat bära den nuvarande arbetsbördan, då den ordinarie legationspersonalen redan vid min ankomst var överlastad. Tre telefonapparater ha installerats i den humanitära avdelningens byggnad, tusentals stencilerade blanketter för olika ändamål ha skrivits ut. Nytt kontorsmaterial har köpts för cirka 1.000 pengö och ett halvt dussin skrivmaskiner, skrivbord och stolar lånats från olika håll. Indirekt kontakt har upptagits med vissa myndigheter för att få riktiga data om judetransporterna och posttrafiken med de deporterade judarna.

De officiella förhandlingsvägarna.

Förhandlingarna med härvarande utrikesministerium ha, som redan anmälts, fört till, att Ungern å sin sida har godkänt repatrieringen, samt att man förklarat sig beredd att skaffa särskilt bra hus till våra judar, samt att man i flera fall har befriat personer från arbetstjänsten och interneringsläger om dessa kunnat uppvisa provisoriska pass. Också från skyldigheten att bära stjärnan ha dessa befriats, vilket innebär ett stort steg på väg mot räddningen, då därmed utgångsförbudet och den därmed förbundna risken eliminerats.

Ett begränsat tyskt medgivande beror på, om Ungern är berett att leverera de övriga judarna "som arbetskraft till utlandet". Härmed torde väl hemtransportfrågan ha lagts ad acta. Dock be vi att trots detta försöka ernå ett principiellt medgivande i Berlin.

En ganska begränsad understödsverksamhet har börjats. Pengar ha begärts från en religiös organisation, som tidigare varit mycket aktiv i fråga om hjälp till judarna. Inga pengar kunde emellertid fås från det hållet. Inte heller från det nybildade judiska rådet för de döpta judarna. Det vore emellertid önskvärt att denna verksamhet kunde fortsätta vidare, det

är likgiltigt om det kommer att ske i form av understöd till ett läger genom Röda korset eller genom understöd till personer eller organisationer, vilka ha visat sig vara nyttiga. Det är ett lidande utan gräns här, som man måste försöka att lindra.

Upplysningsverksamhet och judarnas självhjälp.

Under samtal med vissa personer ha särskilt två påståenden av intresse gjorts, vilka redan slagit rot i Budapests ryktesflora. Krigsförbrytaredestolarna skulle redan nu ha börjat sin verksamhet och man iakttar särskilt dem, som varit skuld till jedeförföljelserna. Ungerns judepolitik skulle åsamka landet stora skador vid fredsslutet i synnerhet vid jämförelse med den som Rumänien nu bedriver.

På ett eller annat sätt skulle man ruska upp de flesta judarna ur deras apati inför sitt eget öde. Folkets likgiltiga hållning har däremot förändrats väsentligt sedan den sista rapporten. Hos judarna måste man utrota känslan av att vara bortglömda. Konungens intervention har i detta avseende varit av stor betydelse. En liknande hälsning från andra utländska institutioner till vederbörande härvarande organ skulle betyda mycket, dessutom skulle den komma mottagaren att reflektera. Jag upprepar därför mitt förslag, att vår ärkebiskop telegrafiskt borde vända sig till tidigare nämnda biskopar. Detta förslag har också gjorts från prästerligt håll. Blotta faktum, att de schweiziska och svenska legationerna ha mottagit judar, hört på dem och registrerat dem, har icke blott uppmuntrat vederbörande utan också dem, som voro beredda att hjälpa. En lyckligt genomförd mindre repatrieringsaktion eller inrättandet av ett Röda korsläger vore enligt min mening av största betydelse, därför att man därigenom skulle ingiva hundratusenden judiska själar hopp och väcka dem till liv ur deras nuvarande paralyserade tillstånd.

I detta sammanhang vill jag säga några ord om den allierade propagandan. På många håll kritiserar man de anglosachiska radiosändningarna, då dessa i allmänhet äro fyllda med hot om repressalier utan erbjudande om hjälp och förlåtelse eller anvisningar om en alternativt genomförbar politik.

Den ryska propagandan, som laborerar med storsinne och fredskärlek, anses vara bättre. Om man åtminstone kunde ge ett löfte om kommande hjälp åt dem, som nu hjälper judarna, så skulle propagandan säkerligen bli mera framgångsrik.

Vidare skulle det i fråga om judarnas räddning vara av intresse om

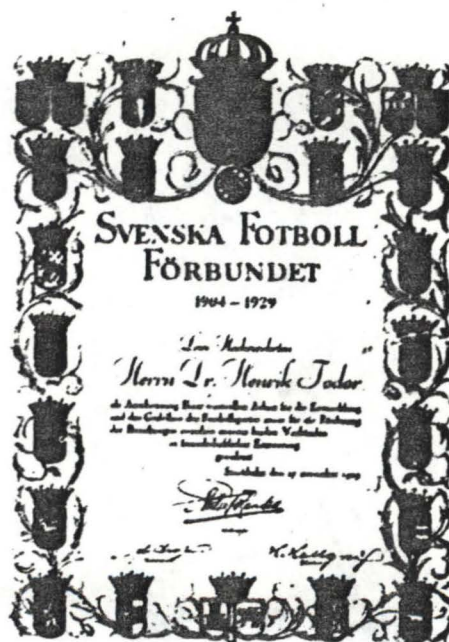
de ryska proklamationerna vid en eventuell inmarsch kunde ges en sådan form, att det framgår, att judarna på intet vis komma att lida skada.

Information i utlandet om läget.

Det är uppenbart att publiciteten i utlandspressen avsevärt bidragit till att förbättra den nuvarande situationen, varför en fortsatt publicitet är önskvärd. För detta fall återoper jag min närslutna rapport över behandlingen av judarna i Ungern.

Budapest den 29 juli 1944.

Raoul Wallenberg.
Legationssekreterare.

Med detta diplom från Svenska Fotbollsförbundet lyckades dr Henrik Todor styrka sina "kulturella" förbindelser med Sverige och därmed rädda sig själv och sin familj undan deportering.

AUDIENS HOS HORTHY

Wallenberg avlägger inte någon rapport om sin audiens hos Horthy, men dr Károly Wilhelm har berättat, att Wallenberg vid detta tillfälle i synnerligen skarp ton yttrat sig mot deporteringarna.

Riksföreståndaren gav som bekant först efter Gustaf V:s intervention och efter den utländska pressorkanens utbrott befallning om att deporteringarna skulle inställas. På så vis uppstod en kortare paus. I slutet av augusti utövades från tysk sida ett verkligt starkt tryck i deportationsfrågan. Åtskilliga förberedelser tydde på, att deporteringarna skulle återupptagas och slutföras.

Den 21 augusti uppsökte Vatikanens nuntius och minister Danielsson v. statsminister Reményi-Schneller och överlämnade följande not till honom:

Note verbale.

Undertecknade ackrediterade representanter för de neutrala makterna i Budapest ha till sin pinsamma förvåning erfarit, att man har för avsikt att snarast börja deporteringarna av de ungerska judarna. Vi ha också erfarit — och detta ur fullkomligt säker källa — vad deporteringen i de flesta fall innebär, även om den camoufleras under namn av "arbetstjänst i utlandet".

Bortsett från det beklagliga faktum, att nya deporteringar i Edert hemland skulle betyda ett fruktansvärt slag mot Ungerns goda namn, som redan nu allvarligt befläckats av de hittills genomförda deporteringarna, känna de neutrala makternas representanter sig förpliktade att, dirigerade av mänsklig solidaritetskänsla och kristen kärlek, skarpt protestera mot en handling, som redan i princip är orätt och omänsklig i utförandet, eftersom det är absolut otillåtet att man förföljer och dödar människor enbart för deras ras' skull.

Därför be vi kungliga ungerska regeringen att den måtte göra ett definitivt slut på dessa handlingar, som den av anständighetsskäl och mänskliga skäl aldrig skulle ha börjat.

Budapest den 21 augusti 1944.

Angelo Rotta, påvlig nuntius.

Carl Ivan Danielsson, svensk minister.

Carlos de Liz Yezeira Branquinho, portugisisk chargé d'affaires.

Angel Sanz-Briz, spansk chargé d'affaires.

Antoine J. Kilchmann, schweizisk chargé d'affaires.

DEN SVENSKA HUMANITÄRA AKTIONEN ORGANISERAS

Deporteringarna uteblevo och lugnare tider följde. Wallenberg skickar också sin nästa rapport först den 12 september. Han har alltså uppehållit sig två månader i Ungern. Under dessa två månader har han organiserat den svenska legationens B-avdelning — den humanitära (räddnings-)avdelningen.

I första hand hade denna avdelning naturligtvis till mål att skydda dem,

1) som knötos till Sverige med familjeband,

2) som sedan gammalt stodo i intim affärskontakt med Sveriges ekonomiska kretsar.

Dessa personer erhöilo de av svenska utrikesdepartementet beviljade fryspråkiga s. k. provisoriska passen, vilka antingen skickades direkt från Stockholm på de svenska släktingarnas och affärsvännernas begäran, eller vilka på förslag av svenska legationen i Budapest beviljades av utrikesdepartementet och utställdes i Budapest samtidigt som svenskt medborgarskap förlänades.

Fastän de personer, som voro av judisk ras, och från början innehade utländska pass redan enligt den ursprungliga förordningen voro befriade från judelagarnas ofördelaktiga följder, har denna förordning icke gällt dem, som innehade provisoriskt pass.

Som vi förut meddelat voro i början av juni långvariga förhandlingar och olika inventioner nödvändiga för att KEOKH skulle gå med på, att de endast med provisoriskt pass försedda svenska medborgarna skulle räddas.

Genom dessa händelser stegrades naturligtvis intresset för den svenska räddningsaktionen så, att i slutet av juli och början av augusti de intresserade kommo i täta rader till legationshuset vid Gyópárgatan, 8. Inom kort måste man flytta över den nya avdelningen till grannvillan Minervagatan 1 a, och denna byggnad belägrades sedan dagligen av hundratals människor, som ville komma över de nu av legationen utställda skyddspassen.

Det var inte lätt att komma in i huset. Poliser och tjänstemän försökte att hålla ordning på de ändlösa raderna av besökare — människor, som kämpade för sina egna och sina familjers liv. Till en stor del voro dessa hustrur och kvinnliga anhöriga till män, som uttagits till arbetstjänst. De judar, som måste bära stjärnan, fingo inte lämna sina hus före klockan 11, men ändå började de stå i kö på Sankt Gellértberget redan i gryningen. Alla försökte att på något sätt ta sig fram. Somliga mobiliserade sina kristna

vänner, vilka belade platserna i gryningen, somliga gömde sina stjärnor eller störtade ut ur huset utan stjärnor, sedan de mutat portvakten, och uppenbarade sig på slagfältet trots interneringsfaran. De bättre situerade gävo ofta sina advokater i uppdrag att representera dem. De klokaste slutligen anförtrorde posten sina ansökningar. I många fall lyckades dessa bäst.

Men innan vi tala om de inlämnade ansökningarnas öde och deras behandling, överlämna vi åter ordet till Wallenberg och återge tre rapporter, i vilka han redogör för utrikesdepartementet om aktionens utveckling och läget under september. I den mån det erfordras skola vi senare komplettera den bild, läsaren får av rapporterna.

TRE RAPPORTER: AKTIONENS AVVECKLING PLANERAS

Den första av dessa, som är daterad den 12 sept. lyder i svensk översättning:

I

Rapport över de ungerska judarna.

Efter avsändandet av föregående rapport har situationen flera gånger förändrats, dock utan att en slutgiltig lösning tycks vara inom räckhåll. Internering av alla s. k. utländska judar, alltså också bl. a. av personer, som äro försedda med svenska skyddspass, skulle ha ägt rum den 26 augusti och gav avdelningen för judiska angelägenheter mycket att göra. Myndigheterna ha i en nästan ultimativ form uppmanat avdelningen att i samråd med det judiska rådet organisera omplaceringen av cirka 3.500 judar. Den frist, som gavs härför, var 72 timmar. Senare togo myndigheterna tillbaka ordern, och omflyttningarna ägde aldrig rum, fast allt från avdelningens sida redan var färdigorganiserat. Däremot fastslogs intet nytt datum. Officiellt står alltså beslutet fast, att alla judar, som kunna betraktas som utlänningar, skola interneras.

Förhandlingar mellan Ungern och Tyskland.

Förhandlingarna mellan Ungern och Tyskland fortsätta och ha resulterat i att Ungern lovat att bortföra judarna från Budapest. Men det är

mycket ovisst om vederbörande ungerska myndigheter över huvud taget ha någon utsikt att genomföra denna plan. För några dagar sedan beslöts i denna angelägenhet, att de arbetsföra judarna skulle läkarundersökas och uttagas för arbetstjänst på landet, vid fronten eller i krigsindustrin i Budapest. Man lyckades dock uppnå, att detta beslut icke skulle gälla de judar, som voro försedda med skyddspass. Utegångsförbudet för judarna har skärpts. De få nu endast lämna sina bostäder mellan kl. 12 och 17.

I dag har den s. k. finansdirektionen skickat ut patruller, som skola lägga beslag på värdesaker i de våningar, som sedan länge stått stängda, då deras judiska invånare ha flyttats över till gettohusen.

I går meddelades det, att samtliga med skyddspass försedda judar skulle befrias från åliggandet att bära stjärnan. Men detta betyder ändå icke att de kunna välja bostad var de vilja eller få tillbaka sina förmögenheter.

Hittills ha omkring 250 judar, som åtnjuta legationens skydd, befriats ur interneringslägren. Det skulle vara fördelaktigt för den svenska judeaktionen om de lättnader, som de med svenska skyddspass försedda judarna åtnjūt, kunde meddelas i den svenska pressen. Det är nämligen så, att de ungerska myndigheterna ha medgivit dessa lindringar för att inför världen visa sin goda vilja.

En direktion med uppgift att lösa judefrågan har bildats. Denna direktion består av sådana personer, som stå på god fot med den svenska legationen.

Personalen.

Arbetet utföres i dag- och nattskift. Samtliga anställda och deras familjer — omkring 250 personer — äro befriade från plikten att bära stjärnan och ha tilldelats legitimationer från såväl utrikes- som inrikesministeriet. Den politiska polisen har meddelat, att dessa kunna behålla sina våningar, trots att de officiellt inte är berättigade därtill.

Mängden av hjälpsökningar trotsar all beskrivning. Tusenden och åter tusenden lämnas in och provas. För att levisa nödvändigheten av en så stor organisation måste tillfogas, att största delen av personalen ofta arbetar 24 timmar utan avbrott. En annan orsak, varför så stor personal är nödvändig, är att nya order eller ultimata från härvarande myndigheter fordra, att man ofta på några dagar eller till och med på ett par timmar måste lösa oerhörda uppgifter. Till följd av avdelningens tillväxt har den åter måst flytta, vilket naturligtvis förorsakat en mängd svårigheter. Mottagningen är fortfarande i huset Minervagatan 1 a, d. v. s. i legationshusets grannskap. Hela inre administrationen avvecklas emellertid i Tigrisgatan 8, vilket hus f. n. helt tillhör avdelningen. Huset har tio rum och källare.

Avvecklingen av den judiska avdelningen.

Med anledning av det politiska läget planeras vidare, att all mottagning definitivt skall inställas den 17 i denna månad, och att personalen i den mån som arbetet minskas skall avskedas. Utställandet av skyddspass fortsätter dock, då man förmodar att en viss risk för pogromer föreligger, när tyskarna dra sig tillbaka från Budapest.

Budapest den 12 sept. 1944.

Raoul Wallenberg.

II

Wallenbergs andra rapport lyder sålunda:

Rapport över de ungerska judarna.

Sedan den sista rapporten har läget förbättrats något. Den tyska interneringspaviljongen i Kistaresa och lägret i Columbusgatan ha övergivits av de ungerska myndigheterna.

Redan dessförinnan lyckas det legationen att befria några internerade från Columbusgatan. Ungefär 5—600 judar har släppts ut ur interneringslägren. Ett stort antal av dessa har skyddspass. De internerades antal är f. n. endast 450. Härtill kommer ett obekant antal internerade respektive fångar hos tyskarna. Med nästa rapport följer en förteckning över alla judar, som stå under svenskt skydd och äro internerade hos ungrarna. Alla övriga kunna betraktas som frigivna. De ungerska myndigheterna följa nu ett system, enligt vilket de endast behålla de judar i interneringslägren, vilka som vaneförbrytare undergå något straff, vidare sådana som ha internerats under månadens lopp. Till denna kategori höra också sådana, som ha häktats för någon liten förbrytelse, t. ex. för att ha underlåtit att bära stjärnan och enligt nu gällande lagar ha internerats för kortare tid. För närvarande uttagas först 5.000 och senare eventuellt 10.000 av budapestjudarna för grävning av skyttegravar runt huvudstaden och för undanröjning av murbruk och sten efter bombangreppen. De första transporterna i stadens omgivningar äger rum i dag. Dessa judar äro i allmänhet mycket dåligt utrustade. Problemet med deras inkvartering synes vara olösligt. Myndigheterna, som ha hand om dessa uppgifter, tyckas dock vara besjälade av god vilja.

Det mellan Ungern och Tyskland slutna avtalet att befria Budapest från judar och koncentrera dem i landsorten utanför huvudstaden ha de ungerska myndigheterna hittills saboterat, och hittills har ingen enda jude inom ramen för detta avtal lämnat staden. Tyskarna ha därför upprepade gånger hotat med att taga saken i egna händer, och för detta ändamål ha de koncentrerat de SS-avdelningar i Budapest, vilka genomfört deporteringarna från Ungern och Slovakien. Man kan dock icke fastställa om tyskarna också denna gång planerar att deportera judarna till utlandet. Enligt allmän uppfattning kan emellertid en sådan plan endast genomföras, om tyskarna använder våld mot den ungerska regeringen.

Under loppet av den gångna veckan har ett bombangrepp företagits mot en tysk kasern. Invånarna i två judiska hus på den gata, där det skedde, släpades under slag och misshandel bort av de tyska trupperna och sattes dels i ett tyskt fängelse och dels i ett ungerskt interneringsläger.

En del av dessa ha redan befriats, bland dessa två, som ha portugisiska provisoriska pass. Såvitt vi ha oss bekant befinna sig inga svenska skyddslingar bland dessa internerade.

I denna vecka häktades vidare nio f. d. anställda i Manfred Weiss-verken emedan de skulle ha anställt en veritabel rekrytering i skyddspassaffären. Delvis till följd av legationens intervention försattes de dock på fri fot efter 48 timmar.

Organisation.

Arbetet har tidigare försvårats betydligt till följd av bombangreppen. Sedan också inländsk censur har införts, har avdelningens dagliga post, som omfattar 100—300 brev, betydligt försenats, varför det varit nödvändigt att utöka personalen. Maximum har emellertid varit 115 personer.

Senare ha avskedats några i enlighet med beslutet om avdelningens successiva avveckling och de anställdas antal är f. n. 100. Fyrtio av dessa kunna inom de närmaste dagarna lämna tillbaka sina legitimationskort till legationen. Deras av härvarande inrikesministerium utställda personalkort få de behålla också sedan de ha lämnat sina platser. Dessa innebära befrielse från plikten att bära stjärna och från arbetstjänst.

Efter den 16 september tagas inga nya ansökningar emot.

Nu kan alltså avdelningens slutgiltiga avveckling äga rum så snart de inlämnade ansökningarna — 8.000 — som ännu inte ha prövats, äro expedierade. Enligt den nuvarande planen skola sammanlagt 4.500 skyddspass utställas. Av dessa ha redan cirka 2.700 lämnats ut.

Det är naturligtvis ett svårt problem, att mellan de ansökande fördela

återstoden på ett rättvist sätt. En rad meddelanden ha kommit in om att i vissa fall pekuniära offer ha gjorts för att erhålla skyddspass eller provisoriskt pass. Det har konstaterats att personer, som inte äro anställda vid avdelningen, bl. a. några mindre betydande advokater, ha utnyttjat judarnas nödläge och ibland upptagit stora honorar för att "klara" ansökningar om skyddspass.

Dessa herrar skola ha påstått, att de stå i förbindelse med vissa medlemmar av personalen. I de fall, där det varit möjligt, har polisanmälan gjorts mot dessa utomstående. En person har anhållits, men han släpptes genast, då hans förfarande enligt ungersk lag inte kunde betraktas som kriminellt.

Inom ramen för avdelningens avveckling ha två personer entledigats, vilka satts i samband med dessa affärer. Bevis föreligga. Av dessa två ha ingen haft något som helst inflytande på ansökningarnas behandling.

Nådda resultat.

Hela personalen med dess familjer — omkring 300 personer — har befriats från skyldigheten att bära stjärna och från arbetstjänsten. Skyddspassinnehavare, som inkallats till arbetstjänst, återkallas fr. o. m. i morgon från vederbörande kompani och sändas till Budapest.

Troligt är emellertid att ett stort antal av dessa inte längre kunna återfinnas eller att det inte kommer att finnas någon transportmöjlighet.

Den allmänna befrielsen av de internerade kan till största delen skrivas avdelningen till godo. Vederbörande tjänstemän, på vilkas order befrielsen äger rum, ha flitigt bearbetats av vår avdelning. Hela antalet personer, som befriats från stjärnan inom ramen för avtalet om de 4.500, torde uppgå till omkring 1.100.

Budapest den 29 september 1944.

Raoul Wallenberg.
Legationssekreterare.

Samtidigt erhåller dr Lauer följande brev:

Budapest den 29 sept. 1944.

Käre Koloman!

Olsens medel har jag nu överfört och nästan helt förbrukat. De ha använts för följande ändamål:

För inköp av livsmedel, som vi skola lagra för de dåliga tider, som

Wallenberg med sin stab.

komma om två veckor. Redan nu är livsmedelsbristen märkbar. Vidare har jag redan överlämnat

till judiska rådet	P. 200.000: —
och i dag ytterligare	P. 300.000: —
Slutligen har jag till ett barnhem, som blivit utbombat, givit	P. 35.000: —
Till den egna hjälpaktionen på legationen har jag hittills utbetalat till hjälpsökande personer	P. 30.000: —

Jag ber Dig dock om möjligt förmå hr Olsen att ytterligare ställa 50—100.000 kronor till vårt förfogande. Du kan tala om för hr Olsen, att de som göra transfereringarna här antagligen inte använda pengarna genast, och bakom dem stå inga som helst politiska kretsar. Det är alltså en högst neutral transaktion.

Jag gör vad jag kan för att snart komma hem. Men Du förstår säkert att det inte är så lätt att avveckla en så jättestor apparat som denna. I det ögonblick då invasionen kommer, sker avvecklingen med våld. Men så länge invasionen inte har skett, är vår verksamhet önskvärd och nöd-

vändig. Det är mycket svårt, att helt enkelt inställa den. Jag skall försöka att komma hem några dagar före den ryska inmarschen.

Med de allra bästa hälsningar

Raoul Wallenberg.

III

Den tredje rapporten följer slutligen:

Rapport om de ungerska judarna.

Sedan den sista rapporten har läget förbättrats något. Befrielsen av de internerade har avslutats. Numera befinna sig endast de judar, som betraktas som kriminella, i ungersk internering. Den utlovade namnlistan över alla internerade har i inrikesministeriet icke avslutats före denna rapports avsändande. De judar, som nu befinna sig i ungerska eller tyska interneringsläger, kunna icke befrias med skyddspass.

Transporten av judar till befästningsarbeten har börjat. Behandlingen är, så vitt vi ha kunnat utröna, icke ohuman. Återkallandet av judar med svenskt skyddspass från arbetstjänsten har gjort framsteg. Genom de ryska pansarspetsarnas framträngande ha judarnas förhoppning om upphävandet av deras särställning ökat. Många ha på eget bevåg lagt av sig Davidsstjärnan.

Deras förhållanden, att tyskarna i sista minuten skola föranstalta pogromer, äro dock oförändrade, trots att inga konkreta tecken på några sådana avsikter finnas.

Legationsrådet Grell vid tyska legationen meddelar, att man enligt hans mening kan räkna med att skyddspassjudarna också från tysk sida — om tyskarna skulle vidtaga ännu strängare åtgärder — om möjligt skola åtnjuta särskild behandling.

Deportationskommandot har avrest från Budapest till Berlin.

Organisation.

Till följd av avdelningens ökade arbetsbörda med anledning av de senaste händelserna, har avvecklingen inte kunnat genomföras. Den i tidigare

Wallenbergs brev till dr Lauer den 29 september 1944.

Budapest, 29. Sept. 1944.

Herrn
Koloman Lauer,
Stockholm.

Lieber Koloman,

Olsens Mittel habe ich jetzt transferiert und fast
ganzlich erschöpft. Sie sind für folgende Zwecke verwendet
worden:

Für Einkauf von Lebensmitteln, die wir hier lagern wer-
den für die schlechten Zeiten, die in 2 Wochen kommen. Schon
jetzt ist ein Mangel an Lebensmitteln eingetreten. Ferner ha-
be ich

dem <u>Jüdischen Rat</u> schon	P. 200.000.-
überreicht und heute noch weitere	P. 500.000.-
Schliesslich habe ich an ein <u>Kinderheim</u> , wel- ches ausgebombt wurde	P. 55.000.-

gegeben. In der eigenen sozialtätigkeitsaktion
in der Gesandtschaft, habe ich den hier um Hilfe
suchenden Personen insgesamt bis heute P. 30.000.-
ausgesahlt. Ich bitte doch, wenn möglich, Herrn Olsen dazuzu-
bringen, dass er uns weitere Kr. 50-100.000.- zur Verfügung
stellt. Du kannst Herrn Olsen sagen, dass diejenigen, die hier
die Transferierungen machen wahrscheinlich das Geld im Moment
nicht verwenden, und hinter ihnen stehen gar keine politisch

interessierten Kreise. Es ist also eine höchst neutrale Trans-
aktion.

Ich tue was ich kann, um schnell nach Hause zu kommen.
Aber Du verstehst, dass so ein Riesenapparat nicht so schnell
abzuwickeln ist. In dem Moment, wo die Invasion kommt wird
die Abwicklung mit Gewalt geschehen. So lange noch keine In-
vasion gekommen ist, ist unsere Tätigkeit erwünscht und not-
wendig. Es ist sehr schwierig, sie einfach einzustellen. Ich
werde versuchen nach Hause zu kommen, einige Tage vor dem rus-
sischen Einmarsch.

Mit allerbesten Grüssen
R. Lauer

rapporter nämnda nödvändigheten att skicka lokala brev med bud äger fortfarande bestånd. Personalen, som befattar sig med de till arbetstjänst inkallade, har måst ökas till det tredubbla. En avdelning har organiserats för att underlätta överflyttningen av skyddspassjudar till ariska hus. I denna avdelning arbetar bland andra bankdirektörerna Makai och Lányi från Kreditbanken, svensken Sixten von Bayern och några societetsdamer. Avdelningen disponerar över ett kontor med fyra rum.

I samarbete med Röda korset förberedes öppnandet av ett sjukhus.

En inköpsavdelning under ledning av den svenske konsulin i Zagreb, Ekmark, har inrättats i finska legationens lokaler.

Den i sista rapporten omnämnda misstanken, att vissa pass hade råkat i obehörigas händer på oriktigt sätt, har klarats upp sedan man upptäckte att en f. d. straffad mördare, som naturligtvis inte hade någon förbindelse med legationen, hade framställt omkring 40 ytterst dåligt förfälskade skyddspass och försålt dem till ett pris av 3.000 à 4.000 pengö per styck. Ett klipp ur Hétfői Hírlap från 1 oktober och från Pester Lloyd av den 3 oktober skickas separat.

Budapest den 1 oktober 1944.

Raoul Wallenberg.
Legationssekreterare.

Förberedelserna till det i rapporten omnämnda öppnandet av ett sjukhus gjorde fru István Engelmänn — en av legationens äldsta skyddstjänstemän — på uppdrag av Wallenberg. Svenska Röda Korsets representant var dr László Josiovics. Under förhandlingarnas gång märkte fru Engelmänn, att en av Svenska Röda Korsets ungerska tjänstemän arbetade i eget intresse. Detta rapporterade hon till Wallenberg, vilken hon under en middag i sin bostad Elekgatan 9 b invigde i Svenska Röda Korsets roll i sjukhusaktionen. Efter fru Engelmänn rapport avblåste Wallenberg varje samarbete med dessa RK-herrar och snart grundade den humanitära avdelningen sitt eget självständiga sjukhus.

SKYDDSPASSENS HISTORIA

Under de förhandlingar, som fördes med utrikesministerns ständiga ställföreträdare Mihály Arnothy-Jungert, talade minister Danielsson alltid om bara 3—400 skyddslingar, och de tillstånd han fick gällde för utställandet av pass för detta antal, respektive utresetillstånd för ett par hundra skyddslingar. Man måste också reglera frågan om hur svenska staten skulle kunna åtaga sig skyddet av dessa ungerska medborgare utan att därför påtaga sig alltför stora och ogenomförbara förpliktelser.

Kort efter sin ankomst utställde Wallenberg skyddsbrev för alla dem, som motiverade sin ansökan med önskan om skydd och repatriering. Dessa skyddsbrev utställdes på svenska beskickningens papper, som förseddes med de skyddades fotografi.

I slutet av juli hämtades några av de svenska skyddslingarna från olika interneringsläger upp till KEOKH för att sedan försättas på fri fot, eftersom de kunde åberopa sig på sitt svenska medborgarskap. Ministerialrådet Jenő Sándor meddelade emellertid dr Forgács, som företrädde de skyddades intressen, att man inte kunde erkänna deras medborgarskap endast med stöd av dessa brev. Wallenberg vände sig då personligen tillsammans med dr Forgács till Sándor och gjorde honom flera förslag. Han åberopade sig på, att skyddsbrevens innehavare hade ett kollektivt pass för transporten till Sverige. Under den diskussion, som följde, framgick klart KEOKH:s önskan. På svenska legationen försökte sedan under Wallenbergs ledning herrarna Hugo Wohl, Vilmos Forgács och Béla Forgács att jämka ihop KEOKH:s önskskrifter med legationens föreskrifter. Man måste ställa ut de nya legitimationerna så att de verkade som individuella pass men dock icke gällde för resor. Detta löstes på så sätt, att man rubricerade dem som skyddspass men infogade en not, som förklarade, att passet endast var giltigt för resa i förening med kollektivt pass. Ägaren och hans bostad stod under svenska beskickningens skydd, tills resan skulle äga rum.

Ett enskilt inresevisum kunde alltså en dylik passinnehavare inte erhålla. Dessutom hade skyddsbrevet endast en giltighetstid på 14 dagar efter ankomsten till Sverige. Alla dessa försiktighetsåtgärder ansågos vara nödvändiga, om det verkligen skulle bli fråga om utresa.

Dessa svenska skyddspass ansågos vara tyngre vägande än de av schweizarna utställda palestinalegitimationerna, även om de inte gingo upp mot de verkliga utländska medborgarnas pass eller det svenska medborgarskap, som de ungerska judarna under sista månaderna erhållit i de provisoriska passen. Schweizarnas palestinalegitimationer voro dessutom inte

försedda med stämplat och underskrifter, medan de svenska skyddspassen erhöilo aktnummer, ägarens fotografi och minister Danielssons underskrift.

Alltså fingo skyddslingarna nu i stället för skyddsbrev skyddspass i handen, men enligt internationell rätt kan varje stat endast ge sina egna medborgare pass. Med detta faktum att ungerska medborgare tilldelades svenska pass står man i den internationella rätten inför ett dubbelt medborgarskap.

Men varken skyddsbrevet eller skyddspasset räddade sina ägare undan verkningarna av de judelagar, som Sztójayregimen utgav. Det var endast de utländska medborgarna, som lyckades undkomma. Med ungerska utrikesministeriets medverkan fann man slutligen den utvägen, att svenska beskickningen gav skyddsbrevens innehavare en legitimation också för KEOKH. I denna förklarades, att vederbörande i enlighet med skyddspasset är att betrakta som svensk undersåte och därför för sin del anhåller om befrielse från skyldigheten att bära några särskilda tecken.

KEOKH lät sedan skyddspassinnehavarna avsäga sig sitt ungerska medborgarskap och utfärdade en resolution.

I denna erkändes petitionären som svensk medborgare, Budapest noterades som vistelseort och innehavaren förpliktades att i kontrollsyfte personligen infinna sig på KEOKH en gång i veckan. Samtidigt med resolutionen utskrevs ett intyg att innehavaren var befriad från att bära den gula stjärnan och de förpliktelser, som följde med denna. I augusti och september befriades ungefär två tusen från plikten att bära den gula stjärnan.

VEM FICK SKYDDSPASS OCH HUR?

Sommaren 1944 var det budapestjudarnas dröm att bli delaktiga av den svenska legationens skyddsaktion. Vid åsynen av den massbelägring, som nu följde, blevo svenska legationens diplomater verkligt förskräckta inför deras aktions alltför stora popularitet. De ryggade tillbaka för de allvarliga konsekvenserna och hade för övrigt intet befullmäktigande att ta tusenden och åter tusenden i skydd.

De försökte därför att hejda anstormningen och minska möjligheterna för anmälning. De på tyska avfattade ansökningspapperen utlämnades i påfallande långsam takt. Det förklarades, som sant var, att blanketterna tagit slut: man var inte förberedd på ett så överväldigande intresse. Efter detta kopierade de sökande helt enkelt blanketterna av varandra och hektograferade de tyska ansökningsblanketterna.

SCHUTZ-PASS

Nr. A. 190

Name: **Eugen L. A. v. a. i**
 Nr.:
 Wohnort: **Budapest**
 (Geburtsdatum: **16. April 1894**)
 Geburtsort: **Budapest**
 Körpergröße: **179 cm.**
 Haarfarbe: **braun** Augenfarbe: **blau**
 Unterschrift: **Eugen**

SCHWEDEN

SVÉDORSZÁG

Die Kgl. Schwedische Gesandtschaft in
 Budapest bestätigt, dass der Obgenannte
 im Rahmen des — von dem kgl. Schwe-
 dischen Anwesenheitsgesetz anerkannten —
 Recht der Freizügigkeit nach Schweden ein-
 reisen darf. Der Besondere ist auch in einem Kolli-
 gerien eingetragen.
 Die Abreise stellt der Obgenannte und
 seine Wohnung unter dem Schutz der Kgl.
 Schwedischen Gesandtschaft in Budapest.
 Die Gültigkeit beträgt 14 Tage nach Abreise
 nach Schweden.

A budapesti Képviselet Képviseletén
 helyesen igazoltatik — a Svéd Kir. Ké-
 pviseletének által jóváhagyott — azon-
 tól a katonai Szolgálatig érkező.
 Nemzet a katonai Szolgálatig érkező.
 Előzetes Képviselet Képviseletén
 Svéd Kir. Képviseletén által ok.
 Ez a dokumentum a Svéd Kir. Képviseletén
 által okozott igazolást igazolja.

Készítés helye: Budapest, 30. August 1944

Budapest, den 30. August 1944

KIRÁLYI HATÁROZAT
 A KIRÁLYI HATÁROZAT
 A KIRÁLYI HATÁROZAT

Kgl. Honvédségi
 Kgl. Honvédségi

Författarens skyddspass.

Det var Wallenbergs önskan, att man inte skulle ge mera än ett skyddspass till en familj. Detta enda pass underlättade ändå familjens svårigheter — det fanns då någon, som kunde gå ut och försöka hjälpa sig själv. På så vis kunde en större krets njuta passets fördelar. Principen var riktig, men i praktiken blev den aldrig omsatt, ty de närmaste familjemedlemmarna — maka, barn och föräldrar — tillkämpade sig snart också skyddspass.

Avgörandena om skyddspassen skedde inom tremannakollegier, för vilka Wallenberg utgivit exakta föreskrifter. Dessa kollegier arbetade ofta, när ärendena voro brådskande, både dag och natt. Efter den 15 oktober fortgick arbetet 4—5 dagar i sträck med bara några timmars sömn om dygnet. Wallenberg dikterade tempot, och hans arbetskamrater vilade en eller två timmar på arbetsplatsens golv. Wallenberg tillbragte dagarna med besök och interventioner i ministerierna, på nätterna skrev han under. Den 18 augusti utlämnade Wallenberg för kollegiernas del nya förordningar. Vi reproducera det av Wallenberg handskrivna exemplaret.

Efter några veckor visade det sig att vissa förändringar voro påkallade. Wallenberg dikterade därför för sin sekreterare fru Friedel Falk sina nya instruktioner, vilka lydde:

Nya instruktioner för kollegierna.

På grund av det förändrade läget gälla från och med i dag följande instruktioner:

Jakande skola följande fall behandlas:

a) genom privatkorrespondens eller på annat sätt bevisade familjeförhållanden, varvid

1) då det gäller de allra närmast stående släktingarna, d. v. s. mor, bror, svåger o. s. v. denna har rätt att medtaga sådana släktingar som mormor, kusin o. s. v.

2) då det gäller nära släktingar som mormor, kusin, farbror o. s. v. får vederbörande blott ta med sig sin hustru och sina minderåriga barn resp. medlemmar i hushållet.

I båda fallen gäller det sagda också för äkta makar och deras släktingar.

b) Affärsförbindelser. Ifråga om affärsförbindelser gäller:

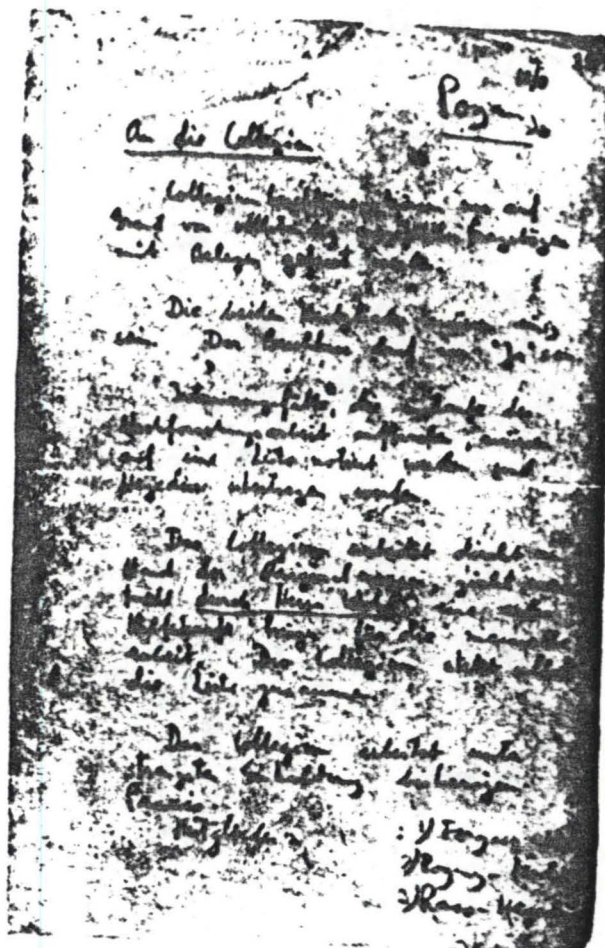
1) att de skola vara mångåriga.

2) att de ha existerat intill de senaste åren.

3) att vederbörande intar en utslagsgivande position i firman.

4) att de summor, som komma från Sverige, äro av verklig betydelse för firmans existens.

Wallenbergs egenhän-
diga instruktion för
skyddspussutdelning-
en.

5) att, då det gäller bolag, sökanden innehar en utslagsgivande position i bolaget.

Alla ekonomiska förbindelser måste vara i alla avseenden grundligt bevisade. Om av de 5 villkoren endast 4 kunna uppfyllas, så kan vederbörande antagas, men får endast — som under a 2) — ta med sina allra närmaste familjemedlemmar.

c) Teateragenter, patentadvokater, advokater, kontrollrådsmedlemmar, konstnärer och kulturpersoner få endast tagas upp om de med fakta

kunna bevisa att de verkligen ha gjort något utslagsgivande för Sverige. Framstående kulturpersonligheter och andra prominenta personligheter skola läggas i en särskild dossier märkt K. L. (K. L. = Kulturleute.)

R. W.

Följande dag kompletterar han ovanstående med ännu nyare anvisningar:

Nya principer för utdelande av skyddspass.

Som bevis gälla endast sådana dokument, som klart och konkret bevisa de av den sökande gjorda påståendena.

Beedigade förklaringar av den sökande själv godkännas icke, endast sådana av hans anställda.

Vid affärsförbindelser gäller, att bevisen skola bekräfta en ärlig omsättning på minst 2.000 p. per person.

Då det gäller familjeförhållanden, skola dokumenten klart bevisa släktförhållandet, d. v. s. ordet "faster", "moster", "kusin" måste förekomma och dokumenten måste skrivas under av släktingarna i Sverige.

Familjeförhållande med släktingarna i Ungern måste bevisas antingen genom en beedigad förklaring av utomstående eller genom födelseattest resp. äktenskapsbetyg etc.

Om bevisen äro avfattade på ungerska språket måste en kort översättning; resp. sammandrag finnas på det bruna frågeformuläret och undertecknas av kollegiemedlemmen.

Om någon bekräftar riktigheten av uppgifterna på frågeformuläret, måste denna bekräftelse vara fullt klart avfattad t. ex. "Jag bekräftar, att József Stein under 5 år har levererat pälsvaror för i genomsnitt 20.000 kr. till Firma Lindahl, Stockholm. Undertecknat: Georg Kovács."

Slarvigt ifyllda frågeformulär kunna inte tagas emot. Varje frågeformulär för sig måste vara helt ifyllt. Det får alltså inte förekomma sådana uttryck som "Se herr XY:s frågeformulär." Däremot måste det stå på familjemedlemmars frågeformulär: "Bevis på herr XY:s frågeformulär."

Till sådana sökande, som inlämnat ofullständiga frågeformulär, måste nya formulär skickas. Dessa formulär måste redan i förväg vara försedda med vederbörandes namn och nummer. Dessutom måste en stencilerad lista över de saknade uppgifterna bifogas de utsända frågeformulären.

Dessa föreskrifter liksom de, som delades ut i går, gälla från och med i dag för alla avdelningar.

Budapest den 4 sept. 1944.

R. W.

Sedan Lakatosregeringen tillträtt befriades också de, som innehade skyddspass, från interneringslägren, Gestapos fängelser o. s. v. — förut hade endast de kunnat befrias, som hade provisoriskt pass. Man lyckades även uppnå att skyddslingarna bland de till arbetsjänst uttagna — liksom de som befunno sig på palestinalistan — koncentrerades till ett så kallat främlingskompani i Budapest, tack vare vilket de undgingo transporten till Tyskland. Denna aktion börjades av ungerska utrikesministeriet eftersom den underlättade återtransporten av de skyddslingar, för vilka de neutrala sändebuden ständigt intervenerade. Wallenberg var också mycket aktiv i denna fråga. De inlämnade svenska noterna ha dessvärre inte bevarats, men ofta återopar man verbalnoterna 190/1944 och 225/1944, vilka bekräfta den gjorda överenskommelsen.

På svenska legationen organiserades vid denna tid den humanitära aktionens olika avdelningar. Skyddspassavdelningen hade det svåraste arbetet.

Svenska legationen begärde naturligtvis inte pengar för utställandet av dessa pass — allt som allt behövde man erlægga ett par pengö i stämpelavgifter. Detta hindrade naturligtvis inte, att vissa geschäftmakare i enstaka fall åtog sig att skaffa skyddspass för fantastiska summor. Wallenbergsaktionen hade givetvis intet med dessa affärer att göra, tvärtom, så snart aktionen fick nys om förhållandet togs t. o. m. polisens hjälp i anspråk, vilket också bekräftas i Wallenbergs rapporter. Intill den 15 okt. hade cirka 8.000 ansökningar behandlats, och bland dessa hade mer än 3.000 personer erhållit skyddspass.

Den 3 oktober inrättades den svenska beskickningens sociala avdelning i Arany Jánosgatan 10. Dr József Lányi och dr Oszkár Makai anförtröddes ledningen av denna. Avdelningens ursprungliga uppgift var att skaffa bostäder för de svenska skyddslingarna i ariska hus. Senare spelade avdelningen emellertid en väsentlig roll i svenska beskickningens välgörenhetsaktion vid utbyggandet av samarbetet med Menekült Magyarok Szövetsége (Ungerska flyktingarnas förbund). Man organiserade tillsammans utplaceringen i de skyddade husen vid Pozsonyivägen samt försåg dem med livsmedel.

WALLENBERG RÄDDAR OCKSÅ PRIVAT

Wallenbergs intresse sträckte sig också långt utanför den organiserade aktionen. Detta bekräftar t. ex. Miklós Vidas — det judiska rådets sociala ombud — mycket intressanta anteckningar från denna tid.

Promemoria den 5 oktober 1944.

Besök på svenska legationen.

Jag sökte upp legationssekreterare Wallenberg med anledning av de från Sverige begärda gåvopaketen till deporterade i Österrike. Jag visade de österrikiska adresser, som stodo till vårt förfogande, och förhörde mig om möjligheterna för paketsändningens realiserande.

Legationssekreteraren visade det största intresse för mitt förslag och betonade, att han lade stor vikt vid att de judiska organisationerna intimt samarbetade ifråga om hjälpen till de deporterade. Sekreteraren visade mig det chiffterelegram, som han hade skickat till Stockholm, och i vilket han hade föreslagit, att man på prov skulle sända en vagn varma, stickade saker till legationen i Budapest och låta stoppa vagnen i Wien. När beskickningen i Budapest fick meddelande om att vagnen anlant till Wien skulle beskickningen ordna så att, om möjligt, generalkonsulatet i Wien sörjde för att vagnens innehåll skulle komma de i Österrike deporterade till godo. Om det första provet lyckades, skulle han ordna så att större transporter dirigerades mot Österrike, där omkring 18.000 människor väntade på vinterutrustning.

Jag framkastade frågan om, huruvida det funnes hopp om att också våra deporterade i Polen skulle kunna förse med vinterutrustning. Detta ansåg sekreteraren emellertid hopplöst. Han talar länge om detta ämne, om tidigare gjorda försöks resultatslöshet o. s. v. I förut nämnda chiffterelegram bad sekreteraren också svenska utrikesdepartementet att det på diplomatisk väg måtte förhå sig på ryska legationen om huruvida ungerska deporterade till följd av det förändrade militära läget råkat under ryskt herravälde, och om så vore, var de befinna sig. Hur många äro de? Och finns det möjlighet att sammanställa en namnlista över de där befintliga?

Han nämnde, att han genom Lajos Stöckler, som varit bos honom i går, fått veta att jag sysselsätter mig med forskningarna efter de deporterade, och att ett stort material stod till mitt förfogande. Han frågade intresserat om mitt arbete. Jag måste informera honom om varje detalj. Jag meddelade att enligt min uppfattning Svenska Röda Korset

lämnade de intresserade många intressanta informationer, som voro främmande för mig. Legationssekreteraren lovade att han skulle inter-
venera så att vi skola kunna byta material för ömsesidiga informationer.
Han lovade att inom ett par dagar söka upp en representant för Röda
korset och förelägga honom detta ärende.

Jag förde också de ungerska lägren på tal. Denna fråga intres-
serade honom alldeles särskilt. Han skulle vilja känna hela materialet
i denna fråga. Han återkom till vårt tidigare samtal, då jag uttryckt mitt
tvivel på riktigheten av Svenska Röda Korsets tre officiella rapporter,
i vilka några lägerplatser och därvarande deporterade uppräknas. Han
hade, sade Wallenberg, frågat på Röda korset och konstaterat, att upp-
gifterna stodo fast.

Jag tillstod att jag endast hade tvivlat, därför att jag genom de
bekräftade uppgifterna ville stärka min övertygelse och mina egna upp-
gifter.

Sekreteraren sade, att han i dagarna förhandlat med medlemmen av
rådet, Stöckler, och med Dezö Sándor.

Miklós Vida.

Till de deporterades hjälp fanns för övrigt också ett utskott, vilket Lajos
Stöckler ledde på uppdrag av det judiska rådet, och vars verksamhet
Wallenberg på det starkaste understödde. Redan vid första samtalet fram-
höll han, att han kunde disponera en större kvantitet kläder och medicin
från Sverige för detta ändamål.

Detta utskott bad sedan Wallenberg, att han måtte intervenera hos
regeringen. Wallenberg uppsökte utrikesminister Hennyey och bad efter-
tryckligen om åtgärder, som kunde hjälpa de ännu i livet varande depor-
terade.

*

Ett intressant kapitel i Wallenberghjälpens historia är sammansmält-
ningen med den storstilade aktion, som den mellanamerikanska staten
Salvador just hade satt i gång och som leddes av sekreteraren vid Salva-
dors generalkonsulat i Genève, Georges Mandel-Mantello. Denna aktion
kunde redan vid Wallenbergs ankomst till Budapest uppvisa storslagna
resultat. Den i Schweiz och Amerika inledda presskampanjen hade väckt
de allierade och neutrala staternas allmänna opinion till medvetande om
de fasor, som skakade Ungern, och förmådde dem till att organisera
hjälpaktioner.

Den salvadorska hjälpaktionen arbetade inte med fiktiva skyddspass
som de övriga — också den svenska — utan den erkände de förföljda som

togos i skydd, som den sydamerikanska republikens medborgare och gav dem dokument, som bekräftade detta.

Startandet av denna aktion — att göra Mellaneuropas förföljda till Salvadors medborgare — var en gest, som Georges Mantello gjorde på eget bevåg. Detta möjliggjordes genom generalkonsulns i Genève tysta medgivande utan att Salvadors regering först hade gått med på det. Därför blev aktionen först legaliserad vid ett senare tillfälle, när Salvadors regering faktiskt tillerkände dessa förföljda medborgarskap och vidtog åtgärder för att skydda sina nya undersåtar.

Schweiz var Salvadors skyddsmakt i de fascistiska länderna. I Ungern, där dittills inga Salvador-medborgare uppehållit sig, hade Salvadors intressen inte behövt bevakas. I de nya medborgarnas intresse uppstod emellertid ett behov härav, och från Salvadors sida började förhandlingarna med schweiziska regeringen om övertagandet av den salvadorska intressebevakningen också i Ungern. Tills denna fråga ordnats officiellt bad emellertid Mantello telegrafiskt svenska beskickningen i Budapest respektive Wallenberg, att denne tills vidare måtte ta hand om skyddet av de salvadorska medborgarna också.

Wallenberg svarade telegrafiskt till Salvadors konsulat i Genève, att han åtog sig uppdraget.

(När Mantello fått Wallenbergs svar vidarebefordrade han det telegrafiskt till New York till presidenten i Jewish World Congress, dr Stephan Wise. Han meddelade, att Wallenberg hade förklarat sig beredd att åtaga sig skyddsverksamheten. Om svårigheter skulle uppstå och Schweiz icke åtog sig att skydda Salvadors medborgare vore Sverige benäget. Man skulle alltså intervensera i sakens intresse.)

Wallenberg gjorde verkligen ingen åtskillnad på Salvadors och Sveriges skyddslingar, och många av de svenska skyddslingarna skyndade sig att skaffa sig Salvadors skydd också, eftersom de sågo sig säkrare, om de hade dokument, som bevisade att de fått Salvadors medborgarskap, än om de bara hade de svenska skyddspassen.

KAMP UNDER SZALASIKUPPENS FÖRSTA DAGAR

Som vi ha sett bedömer Wallenbergs första oktoberrapport läget lika optimistiskt som den ungerska opinionen. Alla tala om det förestående vapenstillståndet och en brytning med tyskarna. Dessvärre felbedömde regeringen och dess omgivning alldeles de verkliga förhållandena och den

planerade avhoppningen förbereddes absolut inte fackmässigt. Riksförbundens radiotal den 15 oktober verkade ingalunda väl förberett, och inom ett par timmar hade den tyska motaktionen stäckt varje hopp.

Den 15 oktober skickade svenska beskickningen hem en grupp av de verkliga svenska medborgare, som befunno sig i Ungern. Läget hade de sista dagarna ytterligt försämrats.

Värst utsatta voro de i synagogan vid Arenavägen placerade arbetspliktiga, vilka pilkorsmännen redan på söndagseftermiddagen omringade. De hotade med handgranater i händerna att "ingen skulle komma levande därifrån".

Beskickningen fick underrättelse om situationen, och minister Danielsson telefonerade klockan tre på middagen till statsminister Lakatos. Lakatos åt just middag. Danielsson gav genom officeren en kvarts ultimatum varefter snart telefonmeddelande kom, att statsministern gick med på att de "svenska" arbetspliktiga skulle stå till beskickningens förfogande. Man skulle bara vända sig till vederbörande militära myndighet, vilken skulle få sina order.

Attaché Lars Berg vid svenska beskickningen uppsökte på uppdrag av humanitära avdelningens ledning Riksförbundet för bitr. arbetspliktiga i Palace Hotel. Överste Gátfoldy promenerade redan fram och tillbaka utanför hotellet och väntade på den svenske delegaten, som man anmält från statsministerns kansli. Gátfoldy meddelade emellertid, att han till följd av de senaste händelserna — Szélasikuppen hade ägt rum — inte längre hade någon som helst bestämmanderätt. Man måste vända sig till generalstaben. Klockan var fem, och när attaché Berg och hans följeslagare anlände till Veres Pálnégatan gavs just ordern "Inget motstånd. Eld upphör."

Genom energiskt uppträdande lyckades Berg uppnå, att man skickade en underofficer, en frivillig, med honom, som hade muntlig order att se till att "de under svenskt skydd stående arbetspliktiga valdes ut och placerades i legationens byggnad".

Under tiden hade läget vid Arenavägen ytterligare försämrats. Attaché Berg och hans ungerska följeslagare Vilmos Forgács och Hugo Wohl sågo med förskräckelse, hur pilkorsare och SS-trupper hopade sig kring området. Synbarligen förbereddes en pogrom. Kompaniets befälhavare, fänrik Koncz, var på det hela taget vänligt inställd men såg sig nödsakad att tillbakavisa Bergs anhängan, eftersom generalstaben icke hade givit skriftlig order. Efter långa diskussioner löste man problemet så, att fänriken "försvann" för en stund. Hans underlydande hade lättare att ta emot underofficerens muntliga order.

När fänriken hade gått, var det också betydligt lättare att komma överens med den tjänstgörande sergeanten. Berg höll upp porten och räknade in de svenska skyddslingarna, ja han uppmanade också de övriga att komma ut — vem som ville kunde lämna området. Så skingrades då hela detta skyddskompani — lyckligt räddat undan SS-pilkorsarnas pogrom.

Så började det. Från och med nu låg svenska beskickningen i ständig alarmberedskap: den ena räddningsaktionen avlöste den andra.

Schweiziska legationen verkade också i fullt samförstånd med den svenska, och i synnerligen många fall var den påvlige nuntien Angelo Rotta och hans ställföreträdare Genarro Verolino till stor hjälp.

De neutrala legationerna belägrade ständigt pilkorsarnas utrikesministerium med de mest skilda klagomål. I rättvisans namn måste man medge, att de flesta försöken skenbart kröntes med framgång i ministeriet, medan däremot partiorganisationerna i allmänhet handlade fullkomligt egenmäktigt utan att nämnvärt respektera regeringens anvisningar.

OCKSÅ DANIELSSON HÅLLER STÅND

Också minister Danielsson höll hjältemodigt stånd och stannade på sin plats. Han kände med sig att hans personliga auktoritet i hög grad stödde den på hans uppdrag ständigt uppträdande Wallenberg. Han upprätthöll och praktiserade den i det diplomatiska livet verkligt ovanliga gestalten "den ensidiga diplomatiska förbindelsen".

De av aktionens medarbetare, som verkligen kände till förhållandena, insågo till fullo betydelsen av det moraliska stöd, som Danielsson gav Wallenberg. Vad som än hände, höll ministern aktionens medhjälpare om ryggen, vilket betydde mycket för ett företag, som inte alltid valde sina vägar. Det enda målet var att rädda så många människoliv som möjligt, och detta dirigerade varje handling. För att nå det var man villig att "sluta förbund med djävulen själv". Ibland måste man lägga all diplomati på hyllan. Man måste arbeta med pengar, hycklad vänskap, arrangera luncher och middagar, ge de mest olika löften för framtiden och göra allt för att vinna de beryktade pilkorsbanditerna för saken.

Danielsson, som var tyg en för en korrekt yrkesdiplomat, ville inte delta i dylika operationer, men han blundade för dem. Han skrev själv under alla skyddspass, som man lämnade honom. Detta var enastående för den svenska hjälpverksamheten. Ingen annan neutral legation kunde uppvisa ett skyddspass med ministerns underskrift.

Trots att det enligt diplomatisk kutym inte bara varit hans rätt utan också hans plikt att lämna sin post, stannade Danielsson kvar under pilkorsterrorn och belägringen, trots att hans liv många gånger svävade i uppenbar fara. Sverige erkände varken Sztójay- eller Szálasiregeringen, och Ungern hade vid denna tid ingen officiell representation i Stockholm. Danielsson fick också order att lämna sin plats. Men detta skulle ha inneburit, att legationens samtliga diplomater — alltså även Wallenberg — måst avlägsna sig, och skyddsaktionen skulle ha störtat samman.

Den 16 oktober meddelade dock Danielsson en av hjälpaktionen ledare, att han vore nödsakad att med legationen lämna Budapest. Han förklarade, att han omöjligt kunde stanna kvar, eftersom Szálasi med all sannolikhet överhuvudtaget inte alls skulle ta notis om svenska legationen. Aktionens ledare bad honom icke förty att stanna. Enligt hans uppfattning voro Szálasi och hans män fullkomligt ovetande om diplomatisk kutym. Eftersom de voro dilettanter kunde man själv också spela dilettant och stanna kvar.

Danielsson höll också faktiskt ut in i det sista. Även om han inte själv deltog i hjälpaktionen aktivt, så understödde han dock dess arbete.

En karakteristisk liten episod förtjänar att berättas. De svenska passen brukade i allmänhet inte vara förfalskade, men en gång hände det, att minister Danielssons namnteckning var förfalskad. Man förelade ministern passet och frågade om saken skulle polisanmälas. Danielsson såg naturligtvis genast att namnteckningen var förfalskad, men innan han svarade frågade han:

— Vad händer nu med människan, om min underskrift inte skulle vara äkta?

Sedan minister Danielsson fått veta att deportering bleve förfalskarens öde, förklarade han att namnteckningen var äkta.

I december vägrade Danielsson att efterkomma Szálasiregeringens anmodan att med sin personal lämna Budapest och följa utrikesministeriet västerut till Sopron. Detta skulle naturligtvis ha inneburit, att Wallenberg avlägsnats från Budapest och skyddsslingarna skulle ha övergivits. Under sådana förhållanden föredrog han hellre att genomlida belägringen och utsätta sig för pilkorsarnas förföljelser.

DE FÖRSTA DAGARNAS FASOR

Den fruktansvärda stämningen under de första dagarna efter Szálasi-kuppen återspeglas i Wallenbergs rapport, som han skickade med kurir till svenska utrikesdepartementet:

Rapport om de ungerska judarnas läge.

Sedan den sista rapporten har de ungerska judarnas situation försämrats väsentligt. Den nya regeringen har för avsikt att använda judarna på landet och vid Budapests försvar för att efter kriget visa ut dem. Transporter ha redan börjat.

Under så gott som hela veckan ha judarna icke fått lämna sina bostäder, vilket naturligtvis har medfört stora lidanden. Samtliga judar, som tidigare varit undantagna från bestämmelserna, fingo order att inom sex timmar flytta in i de judiska husen. Denna förordning upphävdes emellertid delvis omedelbart efter det den givits. Dessa judar ha under hela veckan i de flesta fall försökt att gömma sig i källare, i tomma affärer, hos sina kristna vänner och i Röda korsets eller i hjälpavdelningens lokaler, som ligga utanför det egentliga legationshuset. (Här har Wallenberg misstagit sig. Omkring 20 judar gömde sig i det s. k. svenska trähuset, som stod i legationshusets trädgård. De tillbragte två dagar och två nätter här, och den nödvändiga provianten fingo de av oss genom fönstren. Författaren.)

Dödsstraff infördes också för judarna för rena bagateller.

Under den första kuppen anhölls flera, och pogromer började, under vilka mellan 100 och 200 personer skola ha dödats. Pilkorsarna hade vidare tömt flera olika judehus och fört invånarna till uppsamlingsläger. Till största delen befriades dessa emellertid, men några hundra påstås ha försvunnit. Numera undersökas husen systematiskt, och män mellan 16 och 60 år släpas till arbetstjänst. Ett ögonvittne har sett en sådan kolonn på vägen till Gödöllő. De marscherande behandlades illa. Man hittade en 60-årig jude liggande död vid vägkanten, övertäckt med tidningspapper. Tydliga spår av misshandel förefunnos. Fr. o. m. i morgon skola de män, som hittills inte blivit inkallade, och alla kvinnor mellan 16 och 40 placeras i skyttegravsarbete. I vissa fall ha innehavare av skyddspass överfallits av beväpnade banditer, som berövade dem deras skyddspass och sleto sönder dessa. Hittills har ingen rapport härom ingått. En person har dödsdömts men benådats. Röda korsets lokaler ha två gånger fått sin exterritorialrätt kränkt. Förhandlingar pågå.

Som jag telegrafiskt meddelat, dödade SS-folk före kuppen 2.000 ar-

betsjudar som marscherade från koppargruvorna i Bór i Serbien till Ungern, vidare tvåhundra arbetspliktiga judar i Kiskunhalas.

Organisationen.

Händelserna den 17 dennes ha inverkat katastrofalt på avdelningen. Hela personalen försvann i en bil, som ställts gratis till förfogande, och med den nycklar till låsta lokaliteter och skåp o. s. v.

Undertecknad måste en hel dag fara omkring på gatorna på en damcykel för att åter få trådarna i min hand. Gatorna voro fulla av banditer. Andra dagen förflöt under försök att föra bort den personal, som befann sig i livsfara, och förse den med en säck livsmedel. I dag saknas endast tio medlemmar av personalen, medan cirka 30 inte ha kommit till arbetet.

Avdelningens större lokaler ha tagits i anspråk av legationen för att placera svenska kolonien i dem. Utrikesministern har bitt undertecknad sörja för, att personalen med dess familjer kommer att placeras i särskilda hus. Arbetet härmed pågår.

Nådda resultat.

Beträffande personalen ha vi lyckats uppnå status quo. Utrikesministern har meddelat, att de 4.500 skyddade judarna fritt få lämna Ungern. Tyska legationen har förklarat, att intet hinder föreligger mot att 400—500 personer resa genom landet. Beträffande de övriga 4.000 judarna saknar tyska legationen instruktioner från Berlin och vet ingenting om huruvida förhandlingar härom pågå med svenska legationen.

Upphävandet av den förut nämnda förordningen skall huvudsakligen skrivas på avdelningens konto.

I fråga om inkallelser till arbetstjänst, internering o. s. v. respekteras skyddspassinnehavarna i full utsträckning. I början av kuppen funnos omkring 40 svenska skyddslingar i det s. k. svenska väntande kompaniet tillsammans med andra. Av dessa ha 80 bortförts. De 40 personerna stå officiellt under legationens skydd och ha provisoriskt tilläts till den 24.

Budapest den 22 oktober 1944.

Raoul Wallenberg.
Legationssekreterare.

NOTER OCH ÅTER NOTER

Om Wallenbergs heroiska kamp för den humanitära aktionen vittnar såväl den mängd av noter, vilka han inlämnade till utrikesministeriet, som dessa noters innehåll. Vi tillåta oss att återge en del av dem, eftersom de på ett förträffligt sätt återspegla den fruktansvärda verkligheten. (Wallenberg skickade på eget bevåg in dessa noter utan att ha frågat legationen. Han uppträdde, som om den humanitära avdelningen varit helt oberoende av legationen.)

Bland andra avgår den 20 oktober noten nr 257. Den bekräftar Wallenbergs första samtal med utrikesministern baron Gábor Kemény och lyder:

"Kungl. Svenska Beskickningen har härmed äran att bekräfta förhandlingarna mellan kungl. ungerske utrikesministern och den humanitära svenska aktionens ledare, legationssekreterare Raoul Wallenberg.

Genom kungl. ungerske utrikesministerns älskvärda förmedling har på sin tid en överenskommelse mellan vederbörande ungerska myndigheter och Kungl. Legationen kommit till stånd beträffande den judiska personalens och dess familjers situation. Listor över svenska legationens judiska personal förefinnas hos vederbörande myndigheter. Enligt denna överenskommelse vore dessa kategorier av judiska personer icke skyldiga att bära stjärnor. Då Kungl. Legationen icke har fått någon not beträffande någon ändring i denna fråga, har legationen antagit att status quo i fortsättningen kommer att bli bestående.

Då de senaste dagarna en del förordningar ha kommit ut, vilka i viss mån stå i strid med detta antagande, mottager Kungl. Legationen med största tillfredsställelse Hans Excellens förklaringar, att också i fortsättningen — efter medgivande från kungl. ungerska inrikesministeriet — den träffade överenskommelsen skall äga bestånd.

Kungl. Legationen vore kungl. ungerska utrikesministeriet stor tack skyldig om ministeriet ville utverka, att detta faktum också komme till underordnade polismyndigheters, till främlingskontrollens och till partiernas väpnade formationers kännedom, liksom också att den organisation, som har hand om judarnas inkallelse till arbetstjänst, måtte bli underrättad härom. Kungl. Legationens personal och dess familjemedlemmar kunna legitimera sig hos vederbörande genom att uppvisa ett legitimationskort. Dessa kort äro vita och försedda med fotografi av innehavaren. Några ha ställts ut genom utrikesministeriets försorg, andra genom inrikesministeriets. Inrikesministeriets kort har försetts med Kungl. Legationens stämpel och med H. E. Sveriges ministers namnunderskrift.

Kungl. Legationen skulle vilja föreslå, att detta sakernas läge genom radio meddelades allmänheten. Enligt Kungl. Legationens åsikt vore detta den säkraste och snabbaste metoden att meddela också portvakterna och luftskyddskommendanterna i de judiska husen detta faktum.

Kungl. Legationen erfar slutligen med tacksamhet, att dessa åtgärder redan i dag kunna vidtagas. I det ögonblick då legationspersonalen åter står till förfogande utan inskränkningar kommer legationen att omedelbart sammanställa det överenskomna materialet för de planerade vidare förhandlingarna.

Budapest den 20 oktober 1944.

Raoul Wallenberg.
Legationssekreterare.

Efter förhandlingarnas slut skickar Wallenberg över följande not som bekräftelse:

"Svenska legationen bekräftar härmed att följande överenskommelse gjorts mellan å ena sidan Hans Excellens kungl. ungerske utrikesministern baronen dr Gábor Kemény och å andra sidan legationssekreteraren Raoul Wallenberg beträffande de vid legationen anställda och deras familjemedlemmar:

De anställda och deras familjemedlemmar äro befriade från skyldigheten att bära stjärnor.

De anställda och deras familjemedlemmar äro befriade från varje sorts arbetstjänst, de som redan inkallats skola kallas tillbaka.

Ifrågavarande personer äro icke skyldiga att bo i de med stjärnor märkta husen.

Utgångsförbudet träffar icke dem.

De anställda och deras familjemedlemmar äro försedda med Kungl. Svenska Beskickningens arbetslegitimation resp. kungl. ungerska utrikes- eller inrikesministeriernas legitimationer.

Budapest den 22 oktober 1944.

Kungl. Svenska Beskickningen i Budapest.

Som framgår försökte Wallenberg alltså framförallt att rädda sina tjänstemän undan arbetstjänst och skyttegravsgrävning. Han ställer i utsikt att med dessas hjälp göra i ordning listan över sina skyddslingar, sedan baron Kemény förklarat sig inte vilja erkänna mera än 4.500 svenska skyddslingar.

Samma dag skickar Wallenberg ytterligare två verbalnoter. I nr 258 anholder han om polisskydd för legationsbyggnaden i Jókai-gatan 1, i nr 259 däremot bekräftar han den överenskommelse enligt vilken svenska lega-

tionen berättigats till att utställa 4.500 skyddspass. Han upprepar samtidigt sin tidigare gjorda anhållan om publicering i radio, vilket i många avseenden skulle underlätta läget för skyddspassinnehavarna.

RESULTATET: DE SKYDDADES RÄTT ERKÄNNES PÅ NYTT

Enligt ministrarna Vajnas och Budinszkys deklaration erkänna de ingen skillnad mellan judar och judar — de vägra att acceptera några "utländska judar". Som vi se lyckades emellertid Wallenberg att efter 48 timmar bryta deras princip och få dem att erkänna de skyddade judarna.

I noten 260 betonar Wallenberg, att de under svenskt skydd stående arbetspliktiga enligt övenskommelsen av den 24 oktober förklarats fria. Han begär nu förlängd frihet för deras del.

Ett veritabelt notbombardemang börjar till förmån för de bortsläpade tjänstemännens och skyddslingarnas befrielse.

I noten nr 261 räknar Wallenberg upp långa rader av dem, för vilka han ber utrikesministern om intervention.

I noten 262 bekräftar Wallenberg överenskommelsen om att de genom KEOKH räddade svenska skyddspassinnehavarna icke äro förpliktade att bära stjärnor. Alltså åtta dagar efter maktövertagandet och blodsutgjutelserna befinner sig Wallenberg på samma punkt, som han gjorde före den 15 oktober. Och fortfarande släpas människorna bort...

Den 25 oktober intervenerar han i frågan om livsmedelskort till judarna (not nr 270). Därpå följer åter en serie noter med anhållan om återkallande av bortsläpade skyddslingar.

Den 26 oktober skriver han 6 noter till utrikesministern. Han begär polisskydd för de olika legationerna och lämnar listor över de skyddslingar, som han önskar få befriade.

I noten 274 av den 26 oktober redogör han detaljerat för det upprörande bortförandet av den 81-årige Imre Vajda till skyttegravsgrävning. Han begär, att man skall söka reda på Vajda och återkommer i flera följande noter till detta ämne.

Dessa noter, dessa namnlistor äro skakande vittnesbörd om hur obarmhärtigt män och kvinnor, barn och gamlingar, sjuka, lama, blindas och dövas släpades bort. Många bekanta namn ur den judiska societeten finner man, när man bläddrar i dessa förteckningar: läkare, advokater, ingenjörer, präster, journalister, bankdirektörer, industrimän och andra.

Den 28 oktober finna vi en ny not om verkligt allvarliga våldsgärningar. I Svenska Röda Korsets lokal, Thökölyvägen 69, har pilkorsare brutit sig in under natten den 26 oktober och svårt kränkt den exterritoriala rätten. (Hos De grå systrarna har allvarliga våldsgärningar skett i ordenshuset. Wallenberg protesterar kraftigt emot dessa hos pilkorsarna, och han lyckas återställa ordningen.)

Wallenberg protesterar och protesterar. Där det är möjligt uppger han de ställen, dit offren ha släpats. Han begär deras befrielse, och utrikesministeriet har fullt upp att göra hos de olika myndigheterna och pilkorsorganisationerna för hans skull, innan interventionen får framgång. Men allt detta är en god läxa och fr. o. m. den 29 oktober får man i radion höra det av Wallenberg begärda radiouppropet: "De utländska skyddspassen måste respekteras." Uppropet har följande lydelse:

UPPROP

till de militära myndigheterna, pilkorspartiet och Ostfrontens kamratförbund, enligt vilket de, som försetts med av utländska neutrala legationer utställda pass, skyddspass, kollektiva pass, utvandringslegitimationer eller arbetslegitimation varken kunna tagas i anspråk för militär- eller arbetstjänst. De skola åtnjuta exterritorialrätt i legationsbyggnaden inkl. Röda korsets lokaler och de hus, som stå under legationsskydd.

(Meddelandet utsändes i Budapestradion den 29 oktober på kvällen och den 30 oktober på morgonen.)

Den 31 oktober inlämnas åter en mycket lång lista med de bortsläpades namn till utrikesministeriet. Det är noten 280. Denna femsidiga not följes redan samma dag av ett "tillägg" — ytterligare en tvåsidig namnlista (not nr 285).

ÅTERKALLANDET AV DE "ARBETSPLIKTIGA" SKYTTEGRAVSGRÄVARNA

Nu har också Szálasiregeringen fått nog av vad som hänt, och efter Wallenbergs dagligen återkommande personliga påstötningar börja de muntliga förhandlingarna mellan de neutrala sändebuden och regeringen. Som resultat av dessa kommer beslutet att "de med utländska skyddspass försedda skyttegravsgrävorna skola föras tillbaka till Budapest och uppsamlas där i olika kompanier."

Efter detta utger Wallenberg en tryckt blankett med underskrift, vilken säger att "skyddspasset är giltigt som pass".

Königlich Schwedische Gesandtschaft.

Kungl. Svenska beskickningen intygar att det i
ägo varande skyddspasset är att betrakta som ett giltigt pass.

Budapest den 22 oktober 1944.

R. Wallenberg

Legationssekreterare vid
Kungl. Sv. beskickningen.

I överensstämmelse med det beslut, som fattats tillsammans med utrikesministeriet och försvarsministeriets respektive 12:e och 42:a avdelning, ha dessa avdelningars ledare generalmajor Lajos Fábian och de honom underordnade officerarna överste József Herbeck, överstelöjtnanten Ernő Horny, majorerna Egon Gátföldi och Temesváry fått anvisning att i samarbete med de neutrala legationerna sörja för att de skyddade personerna väljas ut bland skyttegravsgrävarna.

Wallenberg blir denna aktions ledare. Det glänsande resultatet är uteslutande hans förtjänst.

Nu har Wallenberg kommit upp till höjden av aktivitet inom räddningsverksamheten. Vid denna tid framträder också hans fullkomliga självständighet och oavhängighet. Han avviker helt från svenska huvudlegationens på Gyopárgatan direktiv. Han inrättar sig på bredaste självständiga basis.

Minister Danielsson lämnar honom efter några få försök till förmyndarskap fullständigt fritt spelrum, och under skyddsverksamhetens återstående månader uträttar Wallenberg med oinskränkt makt alla ärenden i skyddslingarnas intresse.

Trots att minister Danielsson är på sin plats i Buda, har Wallenbergs verksamhet en sådan omfattning, som om han icke vore en enkel legationssekreterare utan svenska beskickningens ledare eller chargé d'affaires i ministerns frånvaro.

Om de beslut han fattat tillsammans med Szálasiregeringen meddelade han de övriga neutrala legationerna följande i en cirkulärskrivelse:

Kungl. Svenska Beskickningen tillåter sig härmed att meddela, att den på grund av gjorda överenskommelser med Ungerns utrikesminister och dess försvarsminister har fått tillstånd att kontrollera de arbetsplatser, där de till skyttegravsgrävning o. s. v. uttagna befinna sig, för att se att respektive befälhavare tagit hänsyn till den överenskommelse enligt vilken de med pass, provisoriskt pass, skyddspass, Röda korslegitimation eller legitimation för legationspersonal och dessas släktingar skola avrustas och föras tillbaka till sina hem.

Kontrollen av samlingslägren och kompanierna sker enligt en av försvarsministern utgiven order så att ledaren för Försvarsministeriets tolfte

avdelning, generalstabsmajoren Nemes, dr Fábian Lajos, fyra högre officerare och beväpnad eskort kommer att stå till våra delegaters förfogande.

De olika legationernas delegater få bilar med tillräcklig kvantitet bensin till sin disposition och skola på den tid, som försvarsministeriet kommer att meddela, från Palace Hotel avhämta de höga officerarna och den väpnade eskorten, vilka skola vara legationernas delegerade till hjälp vid kontrollen.

De detaljerade planerna och resplanerna bifoga vi.

Ett synnerligen viktigt faktum, som måste beaktas, är att åtskilliga, som varit försedda med pass, provisoriska pass, skyddsbrev, Röda korsets skyddsbrev och arbetslegitimationer och redan arbeta på de olika arbetsplatserna, antingen ha frångått legitimationerna eller av en eller annan orsak inte ha sina papper med sig.

I dylika tvivelaktiga fall bör principen vara, att vi begära att dessa i anspråk tagna personer med nödvändig eskort föras till 701:a uppsamlingskompaniet, där särskilda delegater få konstatera om personerna ifråga haft våra räddningslegitimationer.

Med utmärkt högaktning
Raoul Wallenberg
Legationssekreterare.

Förbindelsen med försvarsministeriet upprätthålles av Adorjá Stella. Skyttegravsgrävvarnas och de arbetspliktigas ärenden på legationen ombesörjes av István Engelmänn. Enligt hans order ledes den befrielseaktion, som sammanhänger med lägerbesöken, av Iván Székely, vilken tillsammans med officerarna ur kårkommendanturen ständigt reser omkring i svenska legationens bil till de olika skyttegravskompanierna i Budapests omgivning. De uttagna skyddslingarna befordrar en av kårkommendanturen utsänd officer tillbaka till huvudstaden under eskort av lägergendarmer.

Uppsamlingsplatsen är ett läger på Bencurgatan. Svenskarna, som organiseras i särskilda kompanier, komma först härifrån till huset för föräldralösa barn på Vilma Királynövägen och sedan till Handelsresandeförbundets lokal på Jókaigatan 4.

Den avdelning, som har hand om de arbetspliktiga, skickar dagliga rapporter till Wallenberg, som samtidigt får högar av brev från anhöriga till sådana skyddslingar, vilka ännu icke befriats. Wallenberg går dagligen för instruktioner upp till generalmajoren Fábian eller skickar oräkneliga skrivelser till major Temesvári, i vilka han fäster uppmärksamheten vid enstaka särskilt upprörande fall, där egenmäktiga kompanichefer vägra verkställa den avrustning av skyttegravsgrävvarna, om vilken beslut har fattats.

Största delen av de skyddade skyttegravsgrävarna lyckas sålunda Wallenberg slita ur pilkorsarnas klor. Det är emellertid just i sista minuten, ty de övriga föras till fots till Transdanubien för att slutligen överlämnas till tyskarna. Deras öde är beseglat.

Det lyckades den svenska humanitära aktionen att få vederbörande att acceptera fiktionen, att dessa skyddade arbetspliktiga släpptes ut eftersom de "kommenderats till legationen".

I slutet av oktober hade man redan kommit så långt, att den i Hotel Palace sittande KMOF (Rikskontrollbyrån för allmänna arbetstjänsten) var benägen att i kontrollsyfte komma till de platser, där de svenska skyddslingarna fullgjorde sin arbetsplikt. Till en början höllo de fast vid, att de arbetspliktiga skulle infinna sig till kontroll i Albrechtkasernen, men Wallenberg protesterade, eftersom han fruktade, att han inte skulle få dem tillbaka. Så kom det sig, att i början av november några officerare från KMOF uppenbarade sig i den humanitära avdelningens byggnad vid Tigrisgatan och kontrollerade de skyddade. Eftersom fyra fattades, som hade gått hem, anmälde sig helt enkelt fyra andra icke arbetspliktiga i deras ställe. Kontrollen förflöt alltså på detta lugna sätt i full ordning.

DE POLITISKT FÖRFÖLJDAS SKYDD

Wallenberg skyddade icke blott de arbetspliktiga, utan också dem, som förföljdes av politiska skäl. Före resan från Sverige hade han av Vilmos Böhm, vilken uppehöll sig som emigrant i Sverige, ombetts att ge Böhms socialdemokratiska kamrater skydd. Detta bekräftas också av att Wallenberg omedelbart efter sin ankomst till Budapest förhörde sig om och hjälpte den av Böhm anvisade fru Dezsö Biró, änka efter chefen för den socialdemokratiska tidningen Népszava. Genom henne kommo riksdagsmännen Jenő Friedmann och Miklós Kertész i intim kontakt med Wallenberg.

Några dagar efter ankomsten till Budapest kom Wallenberg den 15 juli till ingenjör Kálman Ráth på Damjanichgatan 7 i den källarlokal där dennes ortopediska affär var inrymd. Här träffade han Miklós Kertész, som vid detta tillfälle gav honom detaljerade informationer om det politiska och ekonomiska läget och fakta om judeförföljelserna. Wallenberg var mycket nedslagen och sade: "Man kan inte förneka det — ni befinner er alla i livsfara."

Vid två olika tillfällen träffades de i denna affär. Första gången var Jenő Friedmann i sällskap med Miklós Kertész, andra gången deltog fru

Serena Stern-Pollak i samtalet. Vid detta andra tillfälle överlämnade Kertész ett detaljerat memorandum från patronatets ledare, dr József Pásztor, till Wallenberg.

Wallenberg använde sedan — som vi redan tidigare nämnt — de uppgifter han *här* fick i sina rapporter, några gånger återopande Kertész namn.

Kertész bad att svenska legationen skulle ställa ut skyddspass för de socialdemokrater, som voro i fara. Han återopade, att även om de inte kunde uppvisa några ekonomiska förbindelser med Sverige, så bestod oestriddligen ideologiska och politiska förbindelser mellan partiet och den socialdemokratiska svenska regeringen.

Efter förhandlingarnas slut inlämnade Kertész vid flera tillfällen inlagor i denna riktning, vilka Wallenberg också vidarebefordrade till svenska utrikesministeriet. Av försiktighetsskäl har emellertid Kertész namn tagits bort ur skrivelsen. Då han icke erhöll något svar, uppsökte dr Miklós Kertész tillsammans med dr Zsigmond Hegyi Danielsson, vilken emellertid ställde sig avvisande.

I detta hopplösa fall vände sig de båda herrarna åter till Wallenberg i ett förbittrat brev. Wallenberg svarade, att de inte skulle vara oroliga — om de väl råkade i livsfara, kunde de räkna med att få det räddande skyddspasset.

Den 17 oktober på eftermiddagen hade Wallenberg också 105 stycken korrekt utställda pass för socialistiska, politiskt förföljda. Det visade sig sedan, att Wallenberg alltsedan den 26 augusti haft ett tusental dylika i sitt privata kassaskåp, vilka skrivits ut med ledning av den lista, vilken Miklós Kertész i tre olika avdelningar hade lämnat in. (Wallenberg kunde vid denna tid inte fördela dem, eftersom han måste handla i överensstämmelse med Danielssons och det svenska utrikesdepartementets förordningar, och skyddspass enligt dessa kunde endast ges åt sådana, som kunde bekräfta att de hade svenska förbindelser.)

Med hjälp av János Katona, Budapests borgmästare efter befrielsen, ordnades det så, att 102 av skyddspassen inom två dagar kommo i rätta händer. Katona gömde sig liksom Kertész i källaren på Damjanichgatans verkstad men kunde såsom kristen lättare röra sig. Endast författarinnan Zseni Várnai, hennes man författaren Andor Peterdi och deras dotter Mária fingo inte sina. De befunno sig på obekant plats, och man kunde inte finna dem.

Miklós Kertész fastställde vid ett sammanträde i nationalförsamlingen (d. 3 oktober 1946) då Wallenberg hyllades, att de 102 skyddslingar, som den gången erhållit skyddspass, undantagslöst voro i livet. De flesta lycka-

des undslippa den stora inryckningen till skyttegravsgrävning den 23 oktober och tack vare detta räddades ett väsentligt antal av det socialistiska partiets ledare. Gestapo hade tidigare släpat bort över 150 medlemmar av partiet och fackföreningarna.

VIKTIGA BESLUT TILL SKYDD FÖR DEN JUDISKA KVARLEVAN I UNGERN

Under Szálasiregeringens era verkade, som tidigare nämnts, legationssekreterare Wallenberg som svenska legationens representant och arbetade synnerligen hårt i de skyddades intresse. Genom Danielssons fullmakt hade den humanitära avdelningen nu fullkomlig självständighet. Detta framgår också därav, att avdelningen överste utrikesministeriet med noter — ja ofta inlämnades flera om dagen. Dessa verbalnoter, vilka lyckligtvis till största delen av en slump ha bevarats, ge en intressant bild av det kolossala arbete, vilket Wallenberg utförde inom ramen för räddningsaktionen under första hälften av november.

De tillåtna 4.500 skyddspassen hade vid denna tid överskridits till bortåt 8.000. Detta måste döljas för pilkorsmyndigheterna genom laborationer med diverse nummer, vilket skedde så skickligt, att respekten för de svenska skyddspassen bevarades in i det sista.

Det visade sig inom kort, att om Szálasiregeringen gav några lättnader för en av de neutrala legationernas skyddslingar gällde detta rent automatiskt också andra neutrala legationers skyddslingar. Därför stodo också de schweiziska och svenska legationernas humanitära avdelningars ledare konsul Lutz och legationssekreterare Wallenberg i intim förbindelse med varandra. Man skulle kunna säga, att det mest perfekta samspel förekom mellan dem och med de roller, som de fördelat mellan sig, kämpade de sig igenom de följande svåra tiderna tillsammans.

Framförallt gällde det att finna en generell lösning i judefrågan, om möjligt en sådan, som hindrade deportering. Detta lyckades dessvärre sällan, då det var fråga om icke skyddade judar i den till arbetstjänst förpliktande åldern.

På eftermiddagen den 31 oktober utlystes ett sammanträde i utrikesministeriet klockan 6. Förutom tjänstemän i utrikes- och inrikesministerierna var konsul Lutz från schweizisk och Wallenberg från svensk sida närvarande. Vidare anlände gendarmeriöverstelöjtnanten László Ferenczy, som hade hand om judeärendena. Man läste upp ett memorandum av den

27 oktober utgörande svaret på de noter, vari begärdes tillstånd till schweizisk och svensk emigration:

Promemoria.

För utvandring stå med svenska skyddsbrev försedda 4.500 judar och med invandringscertifikat för Palestina försedda 7.000 judar till vederbörande legationers förfogande.

Dessa judar komma att skiljas från övriga och koncentreras till Budapest eller dess omgivning tills avresan sker.

För detta ändamål ombedes vederbörande legationer att i tre exemplar lämna en lista med vederbörande personers namn och bostad till ungerska utrikesministeriet.

Utvandrarna få medtaga 80 kg bagage pr person — 30 kg handbagage och 50 kg som polletteringsgods. De ha rätt att medföra nödvändigt och deras sociala ställning motsvarande lösöre men icke mer än tre par skor pr person, 3 klänningar eller kostymer, motsvarande linne, filtar, livsmedel och andra begagnade föremål. Värdeföremål som guld, juveler, aktier o. s. v. få icke medföras och inte heller lyxföremål som pälsvaror, konstverk o. dyl.

Vi be vederbörande legationer, att de måtte företaga nödiga förberedelser för den judiska utvandringen. Tyska legationen i Budapest har redan ställt nödvändigt tyskt genomresetillstånd i utsikt. Legationerna bedjas vända sig till tyska legationen för att erhålla dessa genomresevisa.

Kungl. ungerska utrikesministeriet kommer att bevilja dessa judar utresetillstånd. De ifrågavarande judarna skola vara beredda att lämna Ungern den 15 november 1944. Ungerska regeringen hyser den förhoppningen, att svenska och schweiziska regeringarna intill denna tidpunkt skola erkänna den ungerska regeringen och ge dess representanter i Stockholm och Bern möjlighet att utöva sin verksamhet genom att hjälpa dem att taga legationsbyggnaderna i sin ägo.

Efter den 15 november ser sig ungerska regeringen med djupt beklagande nödsakad att behandla alla i Ungern befintliga judar utan åtskillnad.

Budapest den 27 oktober 1944.

Ett protokoll upptogs vid detta sammanträde, enligt vilket de berörda legationerna tagit del av detta beslut.

Vi skola senare återkomma till detta ungerska regeringens medgivande, som i fortsättningen kom att förorsaka många bekymmer.

VILSEFÖRANDE RESEFÖRBEREDELSE

I första hälften av november inlämnade Wallenberg 20 noter till utrikesministeriet (288—307). Många med klagomål över svåra våldsgärningar. (288, 290, 293, 302, 306.)

Men Wallenberg nöjde sig inte bara med att klaga. Skyddslingsprotokollet var redan sedan länge i verksamhet. Det belägrade pr telefon de olika myndigheterna och pilkorspartiets central i de skyddades intresse. Dess utsända — särskilt modiga tjänstemän, bland vilka många offrade sina liv under försöken att rädda andra — trängde in i rövarnästena, där de bortsläpade höllos fångna. Här utfördes hjältedåd.

Wallenberg själv föregick med dödsföraktande exempel. Han uppträdde överallt, där han hade utsikt att rädda större grupper. I sin slitna regnrock och — efter vinterns inbrott — i sin blå vinterrock med sin typiska bredbrättade Eden-hatt på huvudet och alltid utan vapen mötte han de ständigt till tänderna beväpnade pilkorsarna. Handgranater, maskingevär och kulsprutepistoler hörde till deras vanliga utrustning.

Wallenberg var redan en mycket känd personlighet och han hade alltid framgång, ty hans uppträdande väckte respekt hos de värsta banditer. Vi komma sedan att med otaliga exempel bevisa detta. Tills vidare låta vi de inlämnade noterna tala.

Den 8 november vill han pröva den av pilkorsarna ständigt hävdade ståndpunkten, att de utländska skyddslingarna måste lämna landet. Denna dag inlämnas noten nr 298, vilken lyder:

"Kungliga Svenska Beskickningen tillåter sig att meddela, att ett första tåg med personer av judisk härstamning, som skola transporteras till Sverige, planeras till den 15 november 1944. Den 22 november ha vi för avsikt att skicka 300 personer. Från detta datum kommer varannan dag ett tåg av denna storleksordning att avgå.

Svenska regeringen har för avsikt att, om tekniska svårigheter skulle uppstå vid tiden för den planerade transporten i fråga om resan mellan Danmark och Tyskland samt Sverige och Tyskland, utverka av den schweiziska regeringen, att dessa personer tills vidare få plats i Schweiz och stanna där tills transportsvårigheterna ha övervunnits.

Legationen tillåter sig att uttala en önskan om, att det andra tåget ej skall sändas, förrän första transporten anlant till målet, så att de efterföljande transporterna kunna organiseras i enlighet med de erfarenheter som gjorts.

Legationen tillåter sig fråga vilka formaliteter, som böra iakttagas i samband med avresan och framställer därför följande frågor:

Erfordras exportlicens för de matvaror, som skola medtagas för resan? Legationen har för avsikt att förse det första tåget med livsmedel för tre veckor.

Måste de avresande göra några som helst anmälningar till någon myndighet?

Budapest den 8 nov. 1944."

Provballongen sändes upp: frågan kom helt oväntat. Pilkorsarna hade dock inte någon som helst självständig rätt att bestämma i dylika frågor. Tyskarna voro inte benägna att ställa några tåg till judarnas förfogande. De voro på sin höjd böjda att ta emot dem "styckevis" i Hegyeshalom och sätta in dem i "arbetet". Tillfredsställande svar inkom alltså inte, men då man ånyo påskyndade skyddslingarnas avtransportering visade Wallenberg på denna not, och bad med överlägset lugn om "svar på våra frågor".

WALLENBERG BEFRIAR FÖRFÖLJDA I SYNAGOGAN

I noten nr 301 daterad den 12 november dyker åter bland otaliga andra ödeskamrater, Imre Vajda, den 81-årige skyttegravsgrävaren upp, vilken Wallenberg söker sedan den 26 oktober. Det är alltså mera än två veckor sedan han första gången krävt, att man skulle spåra upp gamlingen. Wallenberg meddelar nu, att han erfarit, att man till fots drivit Vajda till Békásmegyer. Han befinner sig på ungerska yllefabrikens område tillsammans med andra skyttegravsgrävare. Noten säger till sist:

"...just nu i skrivande stund få vi meddelandet att den gamle åter vandrat vidare och nu arbetar på Nemeskéri Kiss gård i Göd. Vi begära att han omedelbart skickas hem till Budapest."

Samma krav upprepas den 14 november. Något mera få vi inte läsa om den olycklige, men det är möjligt, att gamlingen figurerat i de papper, som kommit bort.

Just i denna not behandlar Wallenberg den stora förändring, som inträtt i de skyddades tillvaro:

"Den Kungl. Beskickningen har natten till den 10 november av det ungerska utrikesministeriet underrättats om, att överflyttningen till de s. k.

svenskhusen måste ske före den 15 november. Om detta icke händer, kommer i alla områden sådana åtgärder att vidtagas, som om överenskommelsen med Kungl. utrikesministeriet aldrig hade existerat: man skall släpa bort människorna från deras hus, också de, som äro försedda med svenska pass."

I noten 306 den 14 november fördömer han i skarp ton det tillstånd, som råder i Obudas tegelfabrik.

"De i tegelfabriken placerade utsättas ofta för den uruslaste behandling. De få överhuvudtaget ingenting att äta och sova under bar himmel. De som ha svenska pass ha flera gånger uppmanats att anmäla sig, därpå ha de indelats i grupper och i stället för att befrias skickats vidare till Piliscsaba."

Under de första dagarna i november jagade pilkorsarna åter de i de stjärnförsedda husen och på gatorna sammandrivna judarna i väldiga grupper in i synagogan på Dohánygatan.

Den 4 november kommer också Wallenberg dit och stående framför altaret ropar han fram de svenska skyddslingarna. Han befriar flera hundra personer därifrån. Redan den natten låter han under poliseskort föra hem dem till deras bostäder.

Samtidigt utfärdar han en allmängiltig legitimation, som han ställer till det judiska rådets förfogande, och med vars hjälp han också lyckas befria ett utomordentligt stort antal skyddslingar. Legitimationen löd:

Königlich Schwedische Gesandtschaft.

Budapest den 7 nov. 1944.

Kungliga Svenska Beskickningen intygar att på grund av överenskommelsen med kungl. ungerska regeringen de judar, som förfoga över svenska dokument (pass, skyddspass, Röda korsets räddningsbrev o. s. v.), varken behöva inställa sig till militär eller civil arbetstjänst. Denna förordning har publicerats genom radion och genom MTI av vederbörande myndigheter. Den 4 dennes befriades också personer med dessa dokument med stöd av denna förordning i synagogan på Dohánygatan. Kungl. Svenska Beskickningen tillåter sig att med stöd av ovannämnda anhålla hos vederbörande befälhavare att de personer, som inneha dylika dokument, omedelbart måtte hemförlovas.

Stämpel: Kungl. Svenska Beskickningen, Budapest.

Wallenberg.
Legationssekreterare.

Wallenberg beger sig också många gånger själv ut till tegelfabriken och bygger ut kontakten med skyddslingsprotokollet. Tidigt på morgonen reser dagligen en eller två tjänstemän från legationen i CD-bilen och befriar skyddslingar. Detta är till den grad allmänt bekant, att skyddslingarna inte visar sina pass på gatan för dem, som begära legitimationer, ty vid dylika tillfällen bruka papperen rivas sönder och skyddslingarna bli slagna. Men i tegelfabriken anmäla de sig genast. I de flesta fall bli de också befriade och äro redan följande dag ute, följda av skyddslingsprotokollets män.

WALLENBERG DRAR IN SZALASIS UTRIKESMINISTER I HJÄLPARBETET

Som vi se försökte pilkorsorganisationerna att på olika listiga sätt snappa bort skyddslingarna från Wallenberg, ty öppet vågade de icke vägra att lämna ut dem. Wallenberg ville emellertid inte heller lämna dessa rövade skyddslingar i sticket. Sålunda föddes planen på utflykten till Heggeshalom, vilken han med trotsig energi piskade fram hos pilkorsmyndigheterna.

Om denna resa skola ögonvittnen längre fram berätta. Vi uppehålla oss vid noterna. I diplomatins historia finns det inte ett exempel till på att sekreteraren vid en neutral legation överhöljt en "suverän" stat med så många noter.

Noter kräva emellertid svar i noter. Utrikesministeriet famlar hit och dit, men det kan inte undgå att tillmötesgå Wallenbergs krav. I all synnerhet som baron Kemény helt besegras av den svenska sekreterarens sällsynta charm.

Wallenberg sökte också ta upp förbindelsen med utrikesministerns maka, friherrinnan Erzsébet Fuchs, som före Szálasikuppen var en judisk bokhandels "hedersarier". Wallenberg lyckades för sin del helt vinna den unga friherrinnan, och den för sin makes liv djupt oroliga damen försökte övertala baron Kemény att tillmötesgå Wallenbergs önskningsar.

Wallenberg utnyttjade denna situation fullkomligt i sina skyddslingars intresse. Han ledde utrikesministern på kloka och förstående spår. Han påpekade för honom, att han måste tänka på att han härstammade från en berömd furstesläkt i Erdély. Familjen väntade just ett barn, och Wallenberg förespeglade baron Kemény att det "barnets fader skulle dö i galgen, om han inte gjorde slut på de fruktansvärda judeförföljelserna".

Wallenbergs profetia, som också nådde gemålens öron, gjorde ett så djupt intryck på henne, att hon framtving ett tillmötesgående av Wallenbergs verkligt stora krav.

Friherrinnan Kemény lämnade den 29 november Budapest och reste till Meran. Wallenberg infann sig också — som det är brukligt i diplomatiska kretsar — på järnvägsstationen, när utrikesministerns maka reste.

DE NEUTRALA SÄNDEBUDENS NYASTE NOTER OCH DESSAS VERKAN

De neutrala makternas sändebud sammanträdde till nya överläggningar den 16 november. Det memorandum, som uppsattes vid detta tillfälle, överlämnade den påvlige nuntien och den svenske ministern på kvällen den 17 november till Szálasi:

Memorandum.

De i Budapest ackrediterade neutrala makternas sändebud vända sig hövligast med följande fråga till kungl. ungerska regeringen.

Sedan i augusti månad ha i det närmaste en halv miljon judar deporterats från Ungern till utlandet och då de neutrala makternas regeringar tydligt vetat, vad deporteringen betydde, vidtogo representanterna för de nämnda makterna en gemensam diplomatisk aktion hos kungl. ungerska regeringen, på det att den måtte förhindra återupptagandet av dessa deporteringar. Det diplomatiska steget mottogs på sin tid vänligt. Så lyckades man rädda några hundratusen människor.

Den 16 oktober avgav den nya ungerska regeringen och excellens Szálasi själv högtidliga förklaringar, att inga deporteringar och inget förintande av judar skulle ske. Tvärtemot erfor emellertid de neutrala makternas sändebud från absolut tillförlitlig källa, att beslut fattats om, att samtliga judar skulle deporteras, och att detta just nu genomföres på det allra grymmaste sätt. Hela världen är vittne till de omänskligheter, vilka följa aktionen. (Små barn slitas från sina mödrar, gamlingar och sjuka ligga under bar himmel i en tegelfabrik, män och kvinnor få i dagar gå utan näring. Tiotusenden pressas samman i denna tegelfabrik, kvinnor våldtagas, avrättningar för bagateller förekomma.)

På samma gång påstås det liksom på sin tid (i somras) att det icke är tal om deporteringar utan endast om utländsk arbetstjänst. De neutrala